

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav východoevropských studií

Diplomová práce

Bc. Mikhail Kipchatov

**Dialektologický odkaz A. D. Grigorjeva v kontextu studií o sibiřských
nářečích**

A. D. Grigoryev's dialectological heritage in the context of Siberian dialects
studies

Praha 2015

Vedoucí práce: PhDr. Věra Lendělová, CSc.

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí své diplomové práce PhDr. Věře Lendělové, CSc., za ochotu, trpělivost, cenné rady a připomínky. Chtěl bych také poděkovat doc. PhDr. Ilji Lemeškinovi, Ph.D. za nápad diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne ..... podpis .....

Mikhail Kipchatov

Klíčová slova (česky)

Dialektologie, ruská dialektologie, nářečí, sekundární nářečí, sibiřská nářečí, ruština, Rusko, Sibiř, osídlení Sibiře, starousedlíci, A. D. Grigorjev

Klíčová slova (anglicky):

Dialectology, Russian dialectology, dialects, secondary dialects, Siberian dialects, Russian, Russia, Sibiria, Siberian settlement, old-timers, A. D. Grigoryev

Abstrakt (česky)

Diplomová práce je věnována tématu sibiřských nářečí, vycházejících z velkoruských nářečí. Klade si za cíl prezentovat a zhodnotit zcela unikátní a doposud neprobádané dílo ruského badatele A. D. Grigorjeva z oblasti jeho dialektologických výzkumů a zkoumání – *Русские старожильческие говоры Сибири*. Tato práce, jež se doposud nachází v rukopisné podobě v osobním fondu A. D. Grigorjeva v Archivu AV ČR, je objemným materiálem, jenž představuje více než 1600 stran textu, popisuje nářeční rysy více než 550 obcí ve 12 sibiřských guberniích. V teoretické části (Kapitola I.) jsou uvedeny dějiny výzkumu sibiřských nářečí jakožto sekundárních velkoruských nářečí, jejich hlavní specifika a dějiny osídlení Sibíře. Postavě A. D. Grigorjeva je věnována Kapitola II. (praktická část), v níž je představen popis života a díla badatele, a zároveň podrobný výklad a charakteristika sibiřských starousedlických nářečí z fonetického, morfologického, lexikálního a syntaktického hlediska na základě výše citované práce *Русские старожильческие говоры Сибири* s uvedením areálů výskytu příslušných jazykových jevů. V diplomové práci se používá převážně ruská odborná literatura, jež se týká studia velkoruských nářečí Sibíře. Hlavní metodou aplikovanou v diplomové práci je deskriptivní metoda.

Abstract (in English)

The following Master's thesis is devoted to the topic of Russian Siberian dialects, which are based on Great Russian dialects. The aim of the thesis is to present and evaluate a unique and still unexplored source of dialectological information - the work of the Russian scholar A. D. Grigoryev *Русские старожильческие говоры Сибири* written. This manuscript, which is still stored at Grigoryev's personal fund at the archives of the Academy of Sciences in the Czech Republic, is an extensive work containing more than 1,600 pages, where dialectal features of more than 550 municipalities in 12 provinces of Siberia are described. Theoretical part (Chapter I) shows the history of research of Siberian dialects as secondary dialects, their main specifics and history of settlement in Siberia. A. D. Grigoryev's life and work are introduced in Chapter II (practical part), along with detailed analysis and description of Russian Siberian dialects from the phonetic, morphological, lexical and syntactic point of view, based on the above mentioned work with an indication of toponyms where relevant linguistic phenomena are registered. The Master's thesis is mainly based on Russian materials, which deal with the topic of Siberian dialects. The main method applied in the thesis is a descriptive method.

Obsah

Úvod.....	7
1. Studium sibiřských nářečí.....	12
1.1. Pojem dialektu a jeho místo v systému ruského národního jazyka.....	12
1.2. Dějiny studia sibiřských nářečí	14
1.3. Specifika sekundárních nářečí (<i>говоров территорий вторичного заселения</i>)	32
1.4. Specifika osídlení Sibiře.....	36
2. A. D. Grigorjev a jeho dialektologický odkaz.....	47
2.1. Osobnost A. D. Grigorjeva.....	47
2.2. Ruská starousedlická nářečí Sibiře (<i>Русские старожильческие говоры Сибири</i>)	53
2.2.1 Fonetické rysy	56
2.2.2 Morfologické rysy	94
2.2.3 Lexikální rysy.....	108
2.2.4 Syntaktické rysy	110
Závěr	111
Seznam použité literatury.....	115
Seznam zkratk	120

Úvod

Každý národní jazyk představuje složitý organismus zahrnující několik jazykových útvarů, jež plní různorodé funkce a velice často se od sebe na tomto základě liší. Přesněji řečeno, odlišná je povaha projevu základní komunikační funkce jazyka. Tento složitý organismus, v našem případě ruský jazyk, se skládá ze spisovného jazyka s jeho četnými funkčně-stylistickými rovinami, psanou a ústní formou komunikace a jazyka hovorového, včetně teritoriálních a sociálních dialektů (žargon, argot, profesní mluva, prostořečí aj.). Nářečí či dialekty hrají klíčovou roli v procesu formování spisovných jazyků, poněvadž právě na základě nářečí té oblasti, kde se nacházelo politické, ekonomické a kulturní centrum státu, vznikly současné spisovné jazyky.¹

Teritoriálními dialekty, jimiž se zabýváme v rámci diplomové práce, se v jazykovědě rozumí druh obecně národního jazyka, který slouží jako komunikativní prostředek pro lidi žijící na určitém území, přičemž toto území je menší než celý areál užívání daného národního jazyka.² Důležitým znakem nářečí je absence vlastní psané normy.³ Všimněme si, že v rámci naší diplomové práce nerozlišujeme termíny dialekt a nářečí. A. Kellner při srovnání dialektologické terminologie v české, polské a ruské odborné literatuře poznamenává, že v české jazykovědě se termíny nářečí a dialekt vzájemně nahrazují, resp. jsou synonymní, zatímco v ruské odborné literatuře se vedle sebe používají tři pojmy: *говор, наречие, диалект*. „Název dialekt mívá jednak význam širší, též význam jako „nářečije“ (*наречие*), jednak význam užší, tj. též význam jako „govor“ (*говор*)“.⁴ Tento názor sdílí také ruský dialektolog P. S. Kuzněcov, který uvádí, že *говор* je nejmenší a dále už nedělitelný jazykový útvar (existují *говоры* jednoho či několika sousedních obcí, jež jsou stejnorodé z jazykového hlediska⁵), *наречия* představují souhrn „govorů“, jež mají společné rysy (tak v ruštině se odlišují dvě velké skupiny *наречий* – *Северное* a *Южное наречие*, mezi nimiž se táhne pás středovelkoruských nářečí (*говоров*), která vykazují znaky obou uvedených *наречий*⁶), a termín dialekt (*диалект*) se používá ve významu obou definovaných termínů.⁷

¹ Vývoj českého jazyka a dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964, s. 160.

² MATVEEVA, T. V. *Polnyj slovar' lingvističeskich terminov*. Rostov-na-Donu: Fenix, 2010, s. 86.

³ KOLESOV, V. V. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Vysšaja škola, 1990, s. 5.

⁴ KELLNER, A. *Úvod do dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954, s. 10.

⁵ KASATKIN, L. L. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Izdatel'skij centr „Akademija“, 2005, s. 6.

⁶ Tamtéž, s. 7.

⁷ KUZNECOV, P. S. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoe izdatel'stvo ministerstva prosvěščenija RSFSR, 1960, s. 3.

Podrobněji pojmu dialektu v ruské jazykovědě se však budeme věnovat v první kapitole naší práce.

Dialektologie se tedy zabývá zkoumáním mluvy teritoriálně ohraničeného území. Jako samostatné odvětví dialektologie vznikla v 2. polovině 19. století. Historickosrovnávací orientace jazykovědy 19. století ukázala, jak je důležitý nářeční materiál pro obecnou analýzu dějin jazyka a tímto značně přispěla k formování dialektologie.⁸ V rámci tohoto odvětví se rozlišují synchronní dialektologie, která zkoumá stav nářečí v jedné dané vývojové fázi, většinou novodobé, a diachronní dialektologie, která na rozdíl od statického studia nářečí zkoumá celý proces vývoje toho či onoho dialektu.⁹

Naše diplomová práce je věnována sibiřským starousedlickým nářečím. Tato skupina nářečí představuje tzv. sekundární nářečí (rus. *говоры территорий вторичного (позднего) заселения, говоры вторичного образования*), resp. nářečí, která se na rozdíl od nářečí původních (rus. *исконные* či *материнские говоры*), zformovala na území osídlených časově později. V práci se pokusíme prezentovat a zhodnotit práce Alexandra Dmitrijeviče Grigorjeva, ruského vědce a zakladatele Moskevské dialektologické komise (1904), v oblasti jeho dialektologických výzkumů, zejména pak ve vztahu k velkoruským sibiřským nářečím (*Русские старожильческие говоры Сибири*). Přesto, že se Grigorjevovo životní dílo týkalo různých témat (ruské lidové slovesnosti, staré ruské literatury, medievalistiky atd.), zaměříme se pouze na jeho výzkum věnovaný dialektům. A. D. Grigorjev zanechal po sobě řadu významných studií (jak jsme se již zmínili, i v podobě rukopisů) věnovaných dané problematice; mnohé z nich jsou zcela neprobádané (především ty, které se nacházejí v osobním fondu A. D. Grigorjeva v AV ČR), a ačkoli autor po emigraci z Ruska žil na území Československa, jeho dialektologickému odkazu a celkově jeho dílu bylo zatím v českém akademickém prostředí věnováno málo pozornosti.

Cílem disertační práce je výzkum a popis distinktivních rysů sibiřských nářečí, jež uvádí ve svých pracích A. D. Grigorjev, a zařazení jeho postřehů a závěrů do kontextu studií o sibiřských nářečích. Vzhledem k vytyčenému cíli byly stanoveny následující **úkoly**:

---

⁸ KELLNER, A. Cit. práce, s. 5.

⁹ Tamtéž, s. 7-8.

1. Popsat základní směry filologických výzkumů v pracích A. D. Grigorjeva (Grigorjev jako folklorista, dialektolog atd.).

2. Určit místo sibiřských nářečí v dialektologických bádáních v oblasti ruské dialektologie.

3. Popsat specifika lingvistického přístupu ke studiu sibiřských nářečí v práci A. D. Grigorjeva, resp. uvést fonetické, morfologické, lexikální a syntaktické rysy sibiřských nářečí, jichž si všímá ruský badatel ve své práci *Русские старожильческие разговоры Сибири*.

Přínosem a jedním z nejdůležitějších aspektů práce je uvedení zcela nového a vědě neznámého zdroje, který nikdy předtím nebyl zveřejněn a doposud leží v Archivu Akademie věd ČR. Tímto zdrojem je již zmíněná práce A. D. Grigorjeva, jež se nazývá *Русские старожильческие разговоры Сибири*. **Aktuálnost** diplomové práce spočívá v tom, že nikdy předtím nebyla bádáním Grigorjeva v oblasti dialektologie věnována velká pozornost, i když v dnešní době již existují práce zkoumající život a dílo ruského vědce (například, disertační práce Michaely Lemeškinové *Život a dílo A. D. Grigorjeva*, 2012). Zkoumání sibiřských nářečí může poskytnout bohatý materiál jak pro dialektologii a dějiny jazyka, tak pro dějiny celého ruského etnika. Z dob A. M. Seliščeva pochází domněnka o tom, že se ruská nářečí na Sibíři odpojila od dialektů evropské části Ruska a začala existovat samostatně s tou fonetickou, morfologickou a lexikální zásobou, která byla příznačná pro velkoruská nářečí v 16. a 17. století. Místní dialekty na Sibíři se formovaly v důsledku vzájemného působení různorodých velkoruských nářečí, jež se střetla na nově osídleném území, a kontaktu se systémově odlišnými jazyky původního obyvatelstva (Burjati, Evenkové, Jakuti aj.). Proto je zřejmé, že studium ruských dialektů na Sibíři představuje předmět zájmu nejen pro badatele v oblasti dialektologie, ale rovněž v rámci obecné lingvistiky.

Náš zájem o postavu A. D. Grigorjeva a jeho dílo je podmíněn tou skutečností, že se jedná o iniciátora Moskevského dialektologického kroužku, jednoho ze zakladatelů Moskevské dialektologické komise a dokonce zakladatele sibiřské dialektologie (takový status dal Grigorjevovi ruský lingvista B. V. Gornung).¹⁰ Grigorjev ještě před emigrací do Československa a doposud znám především jako vynikající etnolog a folklorista, autor třísvazkového souboru ruských epických písní *Byliny a historické písně archangelské*,

---

¹⁰ LEMEŠKINOVÁ, M. *Život a dílo A. D. Grigorjeva* (disertační práce). Praha, 2012, s. 47.

avšak spektrum jeho vědeckých zájmů bylo mnohem širší. M. Lemeškinová uvádí, že odborná činnost A. D. Grigorjeva zahrnovala následující badatelské zájmy a aktivity: folkloristický, etnologický, archeografický a lingvistický výzkum v terénu Ruského severu, Sibiře a Podkarpatské Rusi; etnografie, kulturně historická regionalistika; medievalistika; folkloristika (stariny: byliny, duchovní verše, balady, historické písně aj.), dialektologie; historie Slovanů.¹¹

Diplomová práce se skládá z následujících částí:

1. Úvod, v němž se uvádí cíl, úkoly, aktuálnost, přínos a základní zdroje diplomové práce; jsou rovněž definovány a vymezeny hlavní termíny v ruském a českém jazyce, s nimiž pracujeme (například, dialekt, nářečí, sekundární nářečí, говор, старожильческий говор atd.);

2. Kapitola I., jež je teoretickou částí prezentující vymezení pojmu dialekt, dějiny výzkumu sibiřských nářečí jakožto sekundárních velkoruských nářečí, hlavní specifika těchto dialektů a dějiny osídlení Sibiře;

3. Kapitola II. je praktickou kapitolou, která obsahuje stručný popis života a díla A. D. Grigorjeva, uvádí široké spektrum odborných činností badatele, a zároveň podrobný výklad a charakteristiku sibiřských starousedlických nářečí z fonetického, morfologického, lexikálního a syntaktického hlediska na základě práce A. D. Grigorjeva *Русские старожильческие говоры Сибири* s uvedením areálů výskytu příslušných jazykových jevů. V kapitole je také popsána metoda analýzy této práce;

4. Závěr, jenž představuje hlavní závěry a výsledky naší analýzy odkazu A. D. Grigorjeva;

5. Seznam použité literatury a zdrojů;

6. Seznam zkratk, která představuje seznam toponymických zkratk použitých v Kapitole II. při popisu jazykových jevů a míst jejich výskytu a jejich dešifrování.

K hlavním metodám použitým, v praktické části naší diplomové práce, patří deskriptivní metoda.

Hlavním zdrojem naší diplomové práce je již zmíněná práce A. D. Grigorjeva *Русские старожильческие говоры Сибири* (i když víme, že dialektologickou hodnotu představuje další badatelova práce *Русские говоры Уральских губерний (Пермской, Уфимской и Оренбургской) и их происхождение*, která je připravená k tisku a také tvoří součást osobního fondu A. D. Grigorjeva v AV ČR), která obsahuje dialektologické údaje uspořádané v souladu s předem připraveným programem pro sběr

---

¹¹ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 100.

диалектологических дат в сибирском ареалу. Кроме того в рукописных записках находим фольклорный материал: сказки, местные поговорки и пословицы, песни и другие фольклорные тексты, записанные А. Д. Григорьевым, в которых учёный отмечает всевозможные фонетические особенности присущие для исследуемого региона (например, *Анваряй-ка, Маши, дери*). Эти данные не являются предметом нашего научного интереса в рамках дипломной работы.

Теоретический базис нашей дипломной работы берём из русских источников. Среди работ, от которых мы отталкиваемся при определении основных терминов и выделении главных черт сибирских диалектов, относятся *Русская диалектология* (В. В. Кослов), *Русская диалектология* (Р. С. Кузнецов), *Сибирская лексика и фразеология* (Н. Т. Бухаревская), *Введение в современную региональную лексикологию* (О. И. Блиновская) и др. При описании истории изучения сибирских диалектов используются работы изданные сибирскими учеными в области диалектологии, например, представителями Филологического факультета Красноярского педагогического университета (Н. А. Цомакион *Историческая хрестоматия по сибирской диалектологии*, Красноярск 1960), работы диалектологов, соответственно диалектологесс Томского университета (В. В. Палагина *Реконструкция исходного состояния вторичного говора (на материале томского говора)*, Томск 1973) и др. За научный вклад считаем диссертационную работу Михайлы Лемешкиной „Жизнь и творчество А. Д. Григорьева“ защищенную на Университете Карловом в Праге в г. 2012, на которую мы опираемся при описании жизни А. Д. Григорьева и его исследования сибирских диалектов. В Главе II. мы опираемся на принцип классификации, на который опираемся структурируем диалектологические данные собранные А. Д. Григорьевым в его работе *Русские старожильческие разговоры Сибири*; предложено и применено в монографии А. М. Кошкарёвой *Очерки сибирской словесности* (Нижегородский, 2010).

1. Studium sibiřských nářečí

1.1. Pojem dialektu a jeho místo v systému ruského národního jazyka

Lexika národního ruského jazyka představuje složitý a vrstevnatý systém: obsahuje slova, jež mají odlišný původ, oblast užívání, citovou zabarvenost, povahu užití v řeči. Z hlediska stylistického se v ruštině běžně rozlišují tři styly: neutrální (střední), knižní (vysoký), hovorový (snížený).¹² Přičemž neutrální lexikum tvoří základ lexikálního systému ruského jazyka. Hovorové lexikum (*разговорно-бытовая лексика*) zahrnuje slova, jež se používají v předem nepřipravené, běžné řeči. Oproti tomu sférou užití knižního lexika je přísně normovaná spisovná řeč, odborná literatura, úřední dokumenty, oficiální dokumentace.

Z hlediska užití hovorové lexikum patří k nejvíce heterogenním útvarům, jelikož obsahuje jak obecně národní hovorové lexikum, tak slova, jež jsou sociálně a teritoriálně vymezená. Obecně národní lexikum je lexikum, které je známé a užívané všemi mluvčími toho či onoho jazyka nezávisle na jejich bydlišti, profesi a způsobu života.¹³

Sociálně nebo nářečně ohraničené lexikum je lexikum omezené z hlediska užití tím či oním sociálním prostředím, skupinou osob nebo nářečním územím. K této skupině lexika patří dialektismy, profesionalismy a argotismy.¹⁴

Ruská lidová nářečí představují nedílnou součást kultury Ruska. Jejich zkoumání dovoluje nám rozšířit své znalosti o každodenním životě lidu, o jejich představách, které nejsou příznačné pro městský život. Sotva se obejdeme bez poznatků o lokálních nářečích při studiu dějin národa, jeho migrace v rámci státu. V. I. Černyšev (1867-1949) určil význam nářečí následujícím způsobem: „Словарные запасы деревни богаче запасов города... Когда мы захотим расширить свое историческое и филологическое образование, то здесь знание народного языка окажет нам неоценимые услуги... Крестьяне сотни лет хранят те слова, которые мы, образованные люди, успели уже забыть, несмотря на то что у нас есть хранящие язык книги. Народ говорит по старой памяти, как по грамоте, а иногда и лучше грамоты“.¹⁵

Většina ruských lingvistů (F. P. Filin, O. I. Achmanovová, V. V. Kolesov, N. S. Valginová, A. V. Dudnikov, I. B. Golub aj.) definují dialektismy jako slova a výrazy mající fonetické, gramatické a lexikální zvláštnosti, jež jsou příznačné pro ta či ona nářečí a užívané v řeči, která odpovídá ve většině případů normám spisovného jazyka.

¹² MATVEEVA, T. V. Cit. práce, s. 465.

¹³ *Lingvističeskij encyklopedičeskij slovar'*. Moskva: Sovetskaja encyklopedija, 1990, s. 250.

¹⁴ Tamtéž, s. 133.

¹⁵ Převzato z: ČERNÝCH, P. Ja. *Sibirskije govory*. Irkutsk: Irkutskoje knižnoje izdatel'stvo, 1953, s. 96.

Srovnání dialektologických typologií různých autorů ukazuje, že v odborné literatuře neexistuje jednotná a přísně stanovená klasifikace dané vrstvy ruského jazyka. Většina badatelů, jež konfrontují nářeční tvary se spisovným jazykem, vydělují 6 typů dialektismů: **lexikální ve vlastním slova smyslu** (*собственно лексические*), které se liší od spisovného ekvivalentu celou fonematickou skladbou; **lexikálně-fonetické** (*лексико-фонетические*), které se liší z hlediska fonetického; lexikálně-slovotvorné (*лексико-словообразовательные*) lišící se afíxy; **lexikálně-sémantické** (*лексико-семантические*) lišící se významem; **etnografické** (*этнографические*), jež představují slova pojmenovávající předměty tradičního způsobu života na určitém území; **frazeologické** (*фразеологические*) dialektismy, což jsou ustálená slovní spojení, která se vyskytují výlučně v nářečích.¹⁶

Významní ruští dialektologové N. A. Meščerskij a V. V. Kolesov uvádějí kromě tradičních šesti typů také dialektismy **fonematické**, které se liší od spisovného ekvivalentu jedním fonémem; L. P. Krysin, L. L. Kasatkin, F. P. Gužva rovněž vydělují **gramatické** dialektismy lišící se jednotlivými gramatickými kategoriemi, například, kategorií rodu, čísla, deklinace; Je. I. Dibrovová též uvádí dialektismy **morfologické** a **syntaktické**.

Slavná sibiřská dialektoložka O. I. Blinovová hovoří nejen o typech dialektismů, ale o varietách spisovných slov: „В говорах отмечены те же виды вариантов слов, что и в литературном языке: лексико-фонетические (*ятно* — ясно), лексико-семантические (*чашка* — сосуд и *чашка* — коленная чашечка)“.¹⁷ O. I. Blinovová nabízí klasifikaci dialektních jednotek (přičemž nenazývá je dialektismy) toho či onoho druhu podle charakteristického rysu. Tak lexikální jednotka dialektu se může lišit od příslušného spisovného slova následujícími rysy:

1. Přízvuk (*сóсна, дочкá*).
2. Fonematická skladba (*левень* — ливень).
3. Gramatická charakteristika (tvar rodu, čísla, paradigmatica atd.): *кедра, кедро* — кедр.
4. Afíx (při zachování stejného kořenu a významu): *черница* — черника, *кедерник* — кедровник, *медвежиха* — медведица.
5. Význam (různé případy).

¹⁶ GORSKAYA, S. A. *Leksika. Frazeologija. Leksikografija*. Grodno: GrGU im. Ja. Kupaly, 2009, s. 34-36.

¹⁷ BLINOVA, O. I. *Vvedenije v sovremennuju regional'nuju leksikologiju*. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, 1975, s. 93.

Danou klasifikaci doplňuje I. A. Ossoveckij, přičemž také vychází z pojmu dialektního diferenčního rysu získaného konfrontací lexika spisovného jazyka a dialektu. Uvádí následující rozdíly mezi nářečími a ruským spisovným jazykem:

1. Částečný rozdíl ve fonematické skladbě kořenového morfému se zachováním víceméně totožného významu (*ужжать, поndравиться*);
2. Rozdíl ve stylistickém zabarvení (*кони добрые, роса пала*);
3. Rozdíl v syntagmatice dialektních a spisovných slov se shodnou skladbou fonémů (*стряслась кромеиная драка, я тебе мимо не скажу*).¹⁸

1.2. Dějiny studia sibiřských nářečí

Zájem o sibiřská nářečí je spojen s těmi zvláštnostmi dialektologie Sibiře, na které poukázal v roce 1921 A. M. Seliščev v monografii *Дialeктологический очерк Сибири*. Domníval se, že:

1. Ruská nářečí Sibiře, která se odtrhla od blízkých nářečí evropského Ruska, začala existovat se zásobou zvuků, tvarů a lexika, jež byla příznačná pro nářečí centrálních měst v 16.-17. století. Komparativní studium sibiřských nářečí a nářečí evropského Ruska je schopné vrhnout světlo na stav těch či oněch ruských nářečí v 16.-17. století. Na druhou stranu, takové studium ukáže, jaké jazykové procesy zažili ruští přesídlenci na Sibiři v průběhu 200-300 let.
2. Komparativní studium nářečí Sibiře a evropského Ruska může určit cestu sibiřské kolonizace.
3. Rusové pocházející z různých regionů Ruska se navzájem ovlivňovali poté, co se usadili na Sibiři, rovněž v jazykovém ohledu, což způsobilo určité zvláštnosti jazyka Sibiřanů.
4. Ruští přesídlenci na Sibiři a sibiřské původní kmeny existovaly v různých vzájemných vztazích. Stopy těchto vztahů se také odráží v jazyce ruského a původního obyvatelstva.¹⁹

Tedy studium sibiřských nářečí může poskytnout nesmírně bohatý materiál pro dialektologii, dějiny jazyka a dějiny etnika. Je zřejmé, že všestranné studium ruských nářečí Sibiře představuje předmět zájmu nejen pro dialektology, ale obecně pro lingvisty. Jde o to, že místní nářečí se formovala jednak v průběhu vzájemného ovlivňování různosystémových nářečí „metropolí“, která se ocitla vedle sebe na území nového

¹⁸ Převzato z: BLINOVA, O. I. Cit. práce, s. 93.

¹⁹ SELIŠČEV, A. M. *Dialektologičeskij očerk Sibiri*. Irkutsk, 1921, s. 5-6.

bydliště jejich mluvčích, jednak v průběhu interakce se systémově jinými jazyky. Toto otvírá příležitosti pro studium zákonitostí jazykového vývoje, specifík jazykových kontaktů, obohacuje obecnou jazykovědu o potřebný materiál pro následující zpracování teorie substrátu atd.

V rámci studia sibiřských nářečí lze rozlišit tři etapy, přičemž každá z nich se vyznačuje svéráznými účely, úkoly, zvláštním přístupem ke studiu materiálů.

Podle názoru P. Ja. Černycha, první zájem o sibiřská nářečí vzniká ještě na konci 18. století, když autor Cesty z Petrohradu do Moskvy (*Путешествие из Петербурга в Москву*) A. N. Radiščev, který byl vyhnán do Ilimsku, jako jeden z prvních začal dělat poznámky o místních zvlátnostech lexiky a frazeologie: „У илимских жителей есть особые выражения : наречие *шибко*: он шибко богат, она шибко хороша; *щепетка* – красиво: лопатина-то щепетка“.²⁰ Ale už během první čtvrtiny 19. století se ustálil názor na sibiřská nářečí, a to jako na něco celistvého z geografického hlediska, a také jako na svérázný jev ruského života, který si zaslouží větší pozornosti. O poslední skutečnosti svědčí zpráva anonymního autora *Русский язык в Сибири*, která byla vytištěna v petrohradských novinách *Северная пчела* (1839, č. 40): „Русский язык в Сибири испытал какое-то странное изменение...; строение этой речи неправильное, выговор слов извращенный...“

Od první čtvrtiny 19. století začíná postupný sběr dialektologického materiálu, objevují se první nesmělé pokusy jeho klasifikace.

V první etapě výzkumů (19. století) sibiřských dialektů se do centra pozornosti dostává především jejich lexikální stránka. V roce 1812 v *Казанских известиях* (č. 24 ze dne 15.6) byl zveřejněn menší článek Nenaševského, předního učitele Irkutského gymnázia, s názvem *Нечто о простонародных сибирских словах*. P. Ja. Černych se domnívá, že tento článek lze časově považovat za jeden z prvních sborníků regionálních sibiřských slov a výrazů. Zájem o uvedený článek je spojen nejen s povahou uvedeného materiálu, ale zároveň s tím, že de facto umožňuje určit datum začátku dialektologického studia sibiřských nářečí, i když tento článek neměl a nemohl mít poněkud značný vliv na procesy utváření rusko-sibiřské dialektologie. Mnohem větší význam mělo v tomto ohledu jiné dílo, které bylo vydáno po pěti letech.

V roce 1817 byla v Sankt-Petěrburgu dle nařízení orgánů státní správy vytištěna kniha *Новейшие любопытные и достоверные повествования о Восточной Сибири, из чего многое доныне не было всем известно*. Z předmluvy, která je zaměřena na

---

²⁰ ČERNYCH, P. Ja. Cit. práce, s. 4.

„blahosklonné a zvědavé čtenáře“ („*благодарным и любопытным читателям*“) a věnována panovníkovi, lze vyvodit, že ji sepsal N. V. Semivskij, bývalý irkutský viceguvernér. Tato kniha zahrnovala popis zvláštních rysů způsobu života a pozorování jazykových zvláštností obyvatel Irkutsku. Kromě toho kniha obsahovala přílohu *Алфавитный список областным, простонародным словам, употребляемым в Иркутске*, do které bylo zařazeno okolo dvou set regionálních slov a výrazů.

Tato práce měla velký význam pro zvětšení zájmu o specifika ruského jazyka na Sibiři, sibiřskou mluvu, vývoj dialektologických výzkumů. Pouze rok poté byly údaje, uvedené v této knize, použity K. F. Kalajdovičem pro vysvětlení jeho hypotézy o sibiřském původu některých starších básní, sebraných Kiršou Danilovem. V poznámce se Kalajdovič zmiňuje o podobnosti určitých slov v básních se slovy *простонародными*, která používají irkutští obyvatelé, a odkazuje na knihu Semivského, když uvádí několik příkladů takové shody.²¹

Zájem o sibiřská nářečí, příznačný pro toto období, lze potvrdit ještě jedním faktem. Tak A. Illičevskij, Puškinův kamarád z Carskoselského lycea, sdílí ve svém dopisu V. K. Kuchelbeckerovi ze dne 4. dubna 1818 „несколько сибирских слов – для шутки“ a, navíc, se zmiňuje o lycejním učiteli Košanském: „Кошанский прав, что в числе наречий русского языка поместил сибирское“.²² Slavný ruský osvícenec a politik M. M. Speranskij ve svém sibiřském deníku, v záznamu ze dne 8. srpna 1819, poznamenal neobvyklý význam slova *слава* v řeči Sibiřanů. Píše, že „самый язык здесь примечателен по своей древности. Черепанов, рассказывая о Тунгуске, изъяснял, что *слава* сей реки при впадении и по соединении с Илимом «Тунгусска», а до соединения ей же *слава* «Ангара»“.²³ Koneckonců můžeme se zmínit o dopise Jevgenije Bolchovitina ze dne 1. října 1820, věnovaném ruským nářečím, v němž se pojednává o novgorodském dialektu, přeneseném do různých míst na ruském severu a do některých severních sibiřských okrsků (*yezдов*), kde lze doposud slyšet novgorodské *о* a mnohá vlastně novgorodská slova.²⁴

Od druhé čtvrtiny 19. století se pozorování sibiřských nářečí začíná vyznačovat větší systematičností. K tomuto období se vztahuje publikace velkého počtu dialektologického, převážně slovního materiálu. Na veřejnost se dostává celá řada děl:

---

²¹ Převzato z: ČERNYCH, P. Ja. Cit. práce, s. 7.

²² Tamtéž, s. 9.

²³ SIMONI, P. K. *Izvestija Otdelenija Russkogo jazyka i slovesnosti Akademii nauk*, sv. 1. Sankt-Petěrburg, 1896, s. 396.

²⁴ BULIČ, S. K. *Očerki istorii jazykoznanija v Rossii*, sv. 1. Sankt-Petěrburg, 1904, s. 1124.

Н. С. Щукин *Поездка в Якутск*²⁵; А. П. Степанов *Енисейский округ*²⁶; П. А. Словцов *Историческое обозрение Сибири*²⁷; objevují se články Русский язык в Сибири v novinách *Северная пчела* z roku 1829 (č. 44); П. Ф. Кузьмищев *Замечания о Камчатском наречии* v časopise *Москвитянин* z roku 1842 (č. 11). Menší slovníky sibiřských slov se uvádějí, například, u Jekatěрины Avdějevové v *Записках и замечаниях о Сибири*²⁸, v článku Р. Я. Šjuce s názvem *Русский язык в Сибири*, v předmluvě ke knize М. Ф. Krivošarkina *Енисейский округ и его жизнь*, v poznámce Sibiřana (*Сибиряка*) *Несколько слов о русском языке в Сибири*.²⁹ Většina těchto výzkumů měla spíše obecnou povahu. Prací, které by se týkaly jednotlivých nářečí Sibiře, bylo daleko málo. Můžeme se zmínit snad pouze o *Заметках об особенностях Илимского говора, приписываемых А. Н. Радищеву, Воспоминаниях об Иркутске* Je. Avdějevové, *Енисейском округе и его жизни* М. Ф. Krivošarkina, *О русском языке в Обдорском крае* V. V. Bartěneva.³⁰ V první etapě zkoumání se také kladla otázka geneze sibiřských nářečí. Avdějevová, která vyrůstala v Irkutsku, si všímá archaického zabarvení sibiřského lexika: „Замечательно, что старики, совершенно русские по своему воспитанию и образу жизни, еще не так давно употребляли в обыкновенном разговоре множество старинных слов русских и из церковного языка... кто в наше время употребляет слова: **окаянный, красный** (красивый), **присный, око, вскую**, - а еще я слыхала их в устах сибиряков. Они употребляли даже целые изречения, составленные в каком-то старинном духе“. Dále Avdějevová uvádí příklady takových spojení, jako *красный день, красное лето*; „*было попито, поедено, вкрасне вхороше, похожено*“. „Упомяная о луне...называли ее не иначе, как *светел месяц*“.³¹

Někteří autoři (Р. Я. Словцов, N. V. Semivskij) se domnívali, že sibiřská nářečí jsou nářečími ruskými, přenesenými do nových podmínek, v nichž pokračovala existovat v neměnné podobě. Přičemž charakteristika nářečí daná těmito autory nebyla jednoznačná. N. V. Semivskij psal, že „в Сибири имеют выговор всех речей, близко подходящий к Московскому наречию“, „с применением некоторых слов, употребляемых на Севере“³², zatímco Р. А. Словцов kategoricky prohlásil, že

²⁵ ЩУКИН, Н. С. *Поездка в Якутск*. Санкт-Петербург, 1833.

²⁶ СТЕПАНОВ, А. П. *Енисейский округ*. Sv. 1-2. Санкт-Петербург, 1835.

²⁷ СЛОВЦОВ, Р. А. *Историческое обозрение Сибири*. Москва, 1838.

²⁸ АВДЕЈЕВА, Е. А. *Записки и замечания о Сибири*. Москва, 1837.

²⁹ СОМАКИОН, Н. А. *Историческая хрестоматия по сибирской диалектологии*. Красноярск: Красноярский педагогический институт, 1960, s. 134.

³⁰ Tamtéž, s. 98-103.

³¹ Převzato z: ČERNYCH, Р. Я. Cit. práce, s. 11.

³² СЕМИВСКИЙ, N. V. *Новейшие, любопытные и достоверные повествования о Восточной Сибири, из чего многого доньше не было всем известно*. Санкт-Петербург, 1817, s. 36.

„сибирский говор есть говор устюжский, подражатель новгородского“³³. Oproti těmto názorům byla vyslovena domněnka, že sibiřská nářečí mají sice severoruský základ, ale nové podmínky existence vedly k tomu, že nářečí se originálně vyvíjela, a právě proto lze hovořit o zvláštním nářečí. Tak P. Ja. Šjuc, vzdělaný lékař, který během mnoha let pobýval na Sibíři, napsal v roce 1838: „Русский язык в Сибири испытал какое-то странное изменение... Разговор вообще речитативный или нараспев. Строеение речи неправильное, выговор слов извращенный“.³⁴ Jeho článek *Русский язык в Сибири*, který byl zveřejněn v novinách Северная пчела č. 40 z roku 1839, vyvolal mimořádný zájem, a u této příležitosti byla ve stejných novinách č. 60 umístěna svérázná odpověď *Несколько слов о русском языке в Сибири* podepsaná Sibiřanem (*Сибиряк*), v níž se autor pokusil obhájit sibiřské nářečí a dokazoval, že mnohé sibiřské „idiotismy“, zmíněné Šjucem (například, kontrakce koncovek – *знашь, умешь*; specifičnost slovníku a syntaxe – *домовничать, девóчка, ходить по воду, был вставиши* a jiné), nejsou výhradně sibiřské a vyskytují se také v nářečích evropského Ruska, a sibiřské nářečí má smíšenou povahu a Šjuc je vcelku špatně obeznámen s nářečími Sibíře.³⁵ „Особенно полна неправильностями и своеобразностями речь сибиряка, живущего где-либо в далеком таежном углу, или среди бурятских улусов“.³⁶ A. I. Sobolevskij si všímal: „Говор... один и тот же во всей Восточной Сибири: в Иркутске, в низовьях Ангары, на Илеме, в Верхнеудинске, в Нерчинске, по Шилке, Амуру, в Камчатке, у Охотского моря; все жители Восточной Сибири считают его своим“.³⁷ Ale v jeho úvahách je vidět, že Sobolevskij počítal s nedostatečnými vědomostmi o Sibíři, proto se nesnažil dosáhnout hlubokých zobecnění („Сибирь в диалектологическом отношении нам почти не известна“).³⁸

Sobolevského výrok o špatném probádání Sibíře v 19. století se potvrzuje malým rozsahem materiálů, které používal ve své práci. Tak, kupříkladu, o Zabajkalsku v *Очерке сибирской словесности* je napsáno pouze to, že v Něrčinsku, podle řeky Šilky, lze narazit na takové rysy, jako záměnu *ц* a *ч*, zavřené *о*, poměrně častá záměna *е* za *и*, *е* místo *я*, *ни* místo *дн*, *с* místo *ш*.³⁹ Popis zabajkalských nářečí byl vyčerpán těmito údaji a ještě několika nevýraznými morfologickými informacemi.

³³ SLOVCOV, P. A. Cit. práce, s. 140.

³⁴ COMAKION, N. A. *Istoričeskaja chrestomatija po sibirskoj dialektologii*. Krasnojarsk: Krasnojarskij pedagogičeskij institut, 1960, s. 26.

³⁵ ČERNYCH, P. Ja. Cit. práce, s. 11.

³⁶ OSOKIN, G. M. *Na granice Mongolii*. Sankt-Petěrburg, 1906, s. 132.

³⁷ SOBOLEVSKIJ, A. I. *Očerki russoj dialektologii*. Sankt-Petěrburg, 1892, s. 25.

³⁸ Tamtéž, s. 24.

³⁹ Tamtéž, s. 25.

Ke stejnému období patří vznik prvního programu Ruské geografické společnosti etnografie (*Русское географическое общество по этнографии*, 1847). Jak je známo, mezi odpověďmi obdrženými Geografickou společností je několik zpráv ze Sibiře, které jsou dodnes uloženy v archivech Sankt-Petěrburgu – archivu Ruské geografické společnosti a archivu Akademie věd. Tyto zprávy jsou většinou datované a podle dat se vztahují k období 1848-1852. Autory těchto zpráv jsou učitelé a představitelé venkovského duchovenstva, a zčásti jiné osoby, občas i volostěnní⁴⁰ písaři (*волостные писари*).

Pro výše zmíněné období ve vývoji sibiřské dialektologie je příznačná tendence k plytkým a velice subjektivním zobecněním, která se vztahují k původu *сибирского наречия*. Přičemž se jednotliví autoři silně rozcházejí ve svých názorech a úsudcích. Jeden z nich píše: „Русский язык в Сибири испытал какое-то странное изменение... Природные жители Сибири ведут речь вообще речетативом или нараспев. Строение этой речи неправильное, выговор слов извращенный“.⁴¹ Tento poslední názor podporuje P. A. Slovcov v *Историческом обозрении Сибири*: „Сибирский разговор ленив, холоден, но без легкомыслия, не текуч и малословен, как бы с числом и весом, и, к сожалению, темноват по причине пропускать глаголы, оживляющие мысль“. Oproti tomu jiný autor naopak tvrdí, že „вообще разговор сибиряков и даже рассказ их правилен, приятен, чист“.⁴² Ale na druhou stranu, „сибиряки мало свыклись с мягкой и приятною речью москвичей“.⁴³

Od té doby se rozšířil pohled na sibiřská nářečí jako severovelkoruské, okající. K tomuto se docela jednoznačně vyjádřil P. A. Slovcov v již citovaném díle: „сибирское наречие есть говор устюжский, подражатель новгородского. Сибирское население в произношении буквы *о* свято держится отдельного букварного выговора, так как бы всегда лежало ударение на ней“.⁴⁴

Na začátku 50. let 19. století bylo nasbíráno dost materiálů týkajících se ruského jazyka na Sibiři. Vznikla potřeba zobecnit dosavadní materiály. Tento úkol se pokusil vyřešit V. I. Dal ve svých pracích. V roce 1852 publikuje ve *Вестнике Русского Географического Общества* článek s názvem *О наречиях русского языка*, v němž nahlíží na sibiřská nářečí jako na obzvlášť samostatné oproti jiným ruským nářečím –

⁴⁰ *Volost'* je oblast, kraj, jednotka administrativně-teritoriálního dělení v Rusku. In: DAL, V. I. *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka*. Tom 1. Moskva: RIPOl klassik, 2006, s. 299.

⁴¹ ŠJUC, P. Ja. *Russkij jazyk v Sibiri*. In: Severnaja pčela, č. 44, 1839, s. 175-176.

⁴² STĚPANOV, A. P. Cit. práce, s. 100.

⁴³ ČERNYCH, P. Ja. Cit. práce, s. 16.

⁴⁴ SLOVCOV, P. A. Cit. práce, s. 140.

moskevskému, novgorodskému, východnímu nebo vladimirskému, rjazaňskému aj. Teprve v pracích V. I. Dala dostává termín *сибирское наречие* přesně stanovený význam. Dal charakterizuje sibiřské nářečí jako smíšené severovelkoruské, jež vzniklo smíšením nářečí novgorodského a vladimirského. Rozbor specifik sibiřského nářečí vede Dala k dost nečekanému, na první pohled, závěru – téměř nejsou žádné zvláštnosti, které by byly příznačné výhradně pro sibiřské nářečí a nevyskytovaly by se v ostatních nářečích: „...новгородское вообще в России первенствует по объему, а в Сибири особенно господствует; московское держится всюду, более или менее между образованным сословием; затем сибиряка более отличают по говору, по ударению да по значительному числу своих слов“.⁴⁵ Musíme však přiznat, že příklady uvedené V. I. Dalem nejsou dost důsledné a věrohodné, poněvadž celá řada jeho příkladů se vyskytuje nejen v nářečích Sibiře, ale také v evropské části Ruska, jak v severních, tak i v jižních nářečích. Přesto článek *О наречиях русского языка* je prvním pokusem o zobecnění dialektologických údajů o Sibiři. Byla zde otázka sibiřského nářečí jako samostatné skupiny poprvé zasazena na reálnou půdu. Kvůli nedostatečné znalosti však nebylo možné problém základu a obecných specifik sibiřského nářečí vyřešit.

Poté se dějiny dialektologického zkoumání sibiřských nářečí vyvíjely v duchu sběru dialektologického materiálu a jednotlivých pokusů o dialektologický popis. V oblasti lexikologie se v tomto období objevují práce N. Abramova (*Описание Березовского края* in: Записки Русского Географического Общества, kniha 12, 1857), V. Verbického (*Заметки кочевого алтайца* in: Вестник Русского Географического Общества, díl 24, odd. 2, 1858), M. Krivošapkina (příloha IV k monografii *Енисейский округ и его жизнь*, 1865) a jiné. Obsáhlé lexikologické materiály nacházíme v práci G. N. Potanina *Юго-западная часть Томской губернии в этнографическом отношении* (Этнографический сборник Русского Географического Общества, č. 6, 1864). Ve stejnou dobu se vydávají záznamy bylin, vztahujících se k Altajské oblasti, s poznámkami o ruském jazyce na Altaji (*Из памятников великорусского наречия*, 1855).

Poměrně hojně údaje o ruských nářečích Leny, Turuchanského kraje, Jakutska nacházíme v pracích A. P. Ščapova, který se zúčastnil Turuchanské expedice v roce 1866 a v roce 1874 pobýval ve Vercholenském okruhu. V důsledku expedice do Turuchanského kraje napsal Ščapov docela obsáhlé dílo - *Народная жизнь на севере Енисея между 60 гр. 65 гр.с.ш.* Tato práce nebyla bohužel publikována, a rukopis shořel

⁴⁵ ČERNÝCH, P. Ja. Cit. práce, s. 17-18.

během požáru v roce 1879. Nicméně část svých domněnek stihl Ščapov zveřejnit v článku *Историко-географические и этнологические заметки о сибирском населении* (In: Известия Сибирского отделения Русского Географического Общества, díl 3, č 3-5, 1872). V těchto pracích Ščapov tvrdí, že se na Sibiři ruský typ značně změnil v důsledku vesměs běžných smíšených manželství. S ohledem na tytéž důvody, podle jeho názoru, byla ruština v Turuchanském kraji, Jakutsku, podél řeky Leny a v Zabajkalsku vystavena změnám. Vstřebala totiž řadu slov z burjatštiny, jakutštiny a jiných jazyků sibiřských národností. Kromě toho si Ščapov všiml u obyvatel výše zmíněných lokalit řady fonetických specifik v jejich ruštině: směšování [š] a [s], [ž] a [z] (*шын* (=сын), *швадьба* (=свадьба), *доздь* (=дождь), *зарко* (=жарко)); svérázného ráčkování, které pozoroval u dolního toku Jeniseje (*брлюхо*, *юрлта*, *тундрлой*). Poslední rys vysvětlil vlivem lokálních jazyků. Přičemž se Ščapov dopouštěl i jiného vysvětlení: výše zmíněné jevy spojoval s vlivem studeného turuchanského klimatu, stabilních mrazů dosahujících 40°C, které způsobují „сквозьзубное сжатие, стиснутое настроение губам, языку и прочим частям дыхательно-голосового аппарата“.⁴⁶ Ščapov přeháněl význam rozdílů ve vzhledu Sibiřanů a jejich mluvě. Ve skutečnosti ke směšování docházelo pouze v jednotlivých případech na vzdálených okrajích. Celkově Rusové na Sibiři zachovali svůj slovanský typ a svou ruskou mluvu.

Významnou událostí v oblasti dialektologických výzkumů třetí čtvrtiny 19. století je bezesporu práce P. A. Rovinského. Základem jeho článku *Замечания об особенностях сибирского наречия и словарь* se staly poznámky, pořízené autorem v Zabajkalsku, na Amuru a Leně.⁴⁷ Tento článek je v podstatě pokusem o popis nářečí východní Sibiře. Rovinskij vychází z tvrzení, které nelze uznat za dostatečně odůvodněné a jasně zformulované, a to že nářečí východní Sibiře tvoří z dialektologického hlediska jednotný celek a mohou být sjednocena do zvláštního „východosibiřského nářečí“. Vztah tohoto nářečí k záposibiřskému se jeví autorovi jako nejasné. Ruská nářečí severu a východu Sibiře tvoří z větší části jednu nářeční skupinu s příznačným rysem – směšováním ostrých sykavek a šeplových (*свистящих и шипящих согласных*) a jinými specifickými rysy v oblasti konsonantismu.⁴⁸ Přestože autorův závěr o existenci zvláštního východosibiřského nářečí je sporný, měl jeho článek velký význam, a to především proto, že to byl vážný pokus o deskripci nářečí východní Sibiře.

⁴⁶ ШЧАПОВ, А. П. *Собрание сочинений. Дополнительный том к изданию 1905-1908 гг.* Иркутск: Восточно-Сибирское областное издательство, 1937, s. 133-134.

⁴⁷ СОМАКИОН, Н. А. *Историческая хрестоматия по сибирской диалектологии.* Красноярск: Красноярский педагогический институт, 1960, s. 73-82.

⁴⁸ ЧЕРНЫХ, П. Я. Cit. práce, s. 21.

Co se týká dialektologické charakteristiky východní Sibiře Rovinského, kvůli své nepřesnosti nabývá dost domnělého významu: mnohé rysy, jichž si Rovinskij všímá jako východosibiřských, se při důkladném rozboru ukazují jako vlastnost nikoliv všech, ale pouze některých východosibiřských nářečí (například, použití **u** místo **ѡ** nebo **y** místo **ѳ**). Zvlášť pozoruhodným fonetickým rysem, který Rovinskij poznamenává ve své práci, je zmínka o akání někde na dolních tocích řeky Angary na pozadí vyhlášené, společné pro východosibiřská nářečí, okající výslovnosti.

Ve svém pozdějším článku *Очерки Восточной Сибири* (vyšel v časopise *Древняя и новая Россия*, 1875) se P. A. Rovinskij vyjádřuje ohledně východosibiřského nářečí jasněji: „Составляя особенный говор северного новгородского наречия, оно видоизменилось, с одной стороны, смешиваясь с другими русскими наречиями, с другой – принимая в себя множество слов и оборотов от туземцев. Особенный говор развился, наконец, в целое наречие, которое в различных местах носит различный характер, подразделяется на местные говоры, и в то же время выработался один общепотребительный язык, язык образованных классов и бойких мест“.⁴⁹ V témž článku se Rovinskij dotýká otázky vztahů ruského jazyka na Sibiři a různých „původních“ jazyků.

Po dvou letech po vydání Rovinského článku, v roce 1877, byla v *Одесском Вестнике* (č. 9) vytištěna stať M-ského *О сибирском наречии*, v níž byl použit nový materiál o východosibiřských, přesněji řečeno, angaro-lenských nářečích. Autor se zvlášť zaměřuje na jeden z fonetických rysů – výslovnost šepavých místo ostrých sykavek („Жимою шибко жвери шабак давят“ = Зимой шибко звери собак давят). Zároveň autor stati poznamenává určitý sociální aspekt: „Впрочем, с посторонними, особенно с барином, стараются говорить правильно“.⁵⁰ Patrně, na základě data, tato stať byla napsána v Irkutsku v roce 1876.

V tomtéž ohledu zájem představují zápisníky ruského spisovatele V. G. Korolenka, které se vztahují k 80. letům. Když byl v exilu na Sibiři, pozoroval řeč Sibiřanů, všiml si místních slov, která se nepoužívala v řeči rolníků v evropské části Ruska. Část takových slov je spisovatelem poznamenána v zápisnících s názvem *Сибирское наречие: помотросил (снег), новóй – иной, мнека – не надо, лонись, зимусь, лонской год* atd. Korolenko uvádí také takový rys nářečí lenských obyvatel, jako posun [**ш**] : [**с**], [**ж**] : [**з**]. Z jeho slov poblíž Irkutsku „народ – чисто русского,

⁴⁹ Převzato z: IGNATOVIČ, T. Ju. *Sovremennoje sostojanije russkich govorov severnorusskogo proishoždenija na territorii Vostočnogo Zabajkalja: fonetičeskije osobennosti*. Moskva: FLINTA: Nauka, 2011, s. 213-214.

⁵⁰ Převzato z: ČERNYCH, P. Ja. Cit. práce, s. 22-23.

новгородского обличия, говорят по-русски без примеси инородческого наречия, только шепелявят: *шеештой, разговаривать*“.⁵¹

V průběhu následujících dvou desetiletí se neobjevilo zvláště hodně prací spojených se zkoumáním sibiřské mluvy. Musíme se však zmínit o práci R. K. Maaka, kde v druhé části přílohy ke své monografii *Вилюйский округ Якутской области* (Sankt-Petěrburg, 1887) umístil údaje o specifiku mluveného jazyka v Jakutsku. Podle názoru Rovinského, jsou to materiály „при всей их краткости, дающие возможность составить себе понятие о целом наречии и могущие послужить хорошим материалом при составлении словаря и грамматики восточносибирского наречия“.⁵²

Určitý dialektologický materiál se nachází v monografii Ch. Lopareva *Самарово, село Тобольской губернии и округа* (1892, druhé vydání – 1896). Některé zmínky o ruských nářečích na krajním severu Sibíře, v okolí řeky Nižňaja Kolyma, lze najít u N. M. Jadrinceva v *Сибирском сборнике* (1887). Kromě toho v *Верхоянском сборнике* lidové slovesnosti, který sestavil I. A. Chud'akov (vyd. v roce 1890), byly publikovány dost cenné pohádky a písně zaznamenané v Ruském Ustje na řece Indigirce.

Výše zmiňovaní autoři se nedotýkají problému sibiřského nářečí jako celku. Ale názor o izolovanosti sibiřského nářečí rázně podpořili spisovatelé pocházející ze sibiřského regionu (писатели-областники), například A. P. Ščapov v jeho *Историко-географических и этнологических заметках о сибирском населении* (1872). „И в лингвистическом отношении сибирское русское население значительно разнится от великорусского и малороссийского народа. Из идиотизмов (*tady идиоматизмов* – pozn. Mikhail Kipchatov) сибирского наречия можно составить особый «сибирский областной словарь», что, вероятно, и сделает со временем Сибирский Отдел географического общества“.⁵³

K posledním pracím spadajícím do probíraného období, které se vztahuje k tématu sibiřských nářečí, lze zařadit knihu N. M. Jadrinceva, jednoho ze zakladatelů a nejvýraznějších představitelů skupiny *писателей-областников* a celého „oblastničeského“ hnutí na Sibíři v poslední čtvrtině 19. století. V druhé kapitole knihy *Сибирь как колония* (1833) N. M. Jadrincev poznamenal, že nově formující se sibiřská národnost je „природная ветвь славяно-русского племени“, která byla v důsledku

---

⁵¹ KOROLENKO, V. G. *Sobranije sočinenij v pjati tomach*. Tom 5. Leningrad: Chudožestvennaja literatura, 1991, s. 228.

⁵² Převzato z: ČERNYCH, P. Ja. Cit. práce, s. 24.

⁵³ ШЧАПОВ, А. П. Cit. práce, s. 133-134.

kolonizace vystavena změnám svého původního typu, a tyto změny proběhly dokonce v jazyce.⁵⁴ Jadrincev obhájí svůj názor tím, že odkazuje k poznámkám Rovinského a cituje jeho výrok: „Сибирское наречие, конечно, произошло от северно-русского, но двухсотлетняя разъединенность с коренною Россиею, совершенно иные естественные условия жизни и иные условия исторические, вместе с разнообразными столкновениями со множеством других народностей, о которых в коренной России не имеют и понятия, дали ему развитие вполне оригинальное“.⁵⁵ Autor považuje za nepochybnou skutečnost, že se na východě, resp. na Sibiři se objevuje nový etnografický typ, s nímž nás seznamují výzkumy Rovinského, článek Ščapova atd. Jadrincev se dále zaměřuje na povahu Sibiřana, například z etické stránky, a zdůrazňuje, že „в сибиряке замечаются признаки реалистического направления мысли“.⁵⁶ Tento rys se podle Jadrinceva projevuje i v jazyce: „Словцов подметил, что сибирский говор ленив, холоден, без легкомыслия (zdůrazněno Jadrincevem), не текуч и малословен, как бы с числом и весом [...]“⁵⁷

S rokem 1892 je spojeno vydání druhého přehledu tiskových zpráv o ruských nářečích starousedlického obyvatelstva Sibiře představeného ve významném *Очерке русской диалектологии* profesora A. I. Sobolevského (časopis *Живая старина*, sv. 2, č. 2). Autor se opírá především o zprávy Slovcova, Замечания Rovinského a údaje Sibiřského a Verchojanského sborníku a vyhýbá se otázce samostatnosti sibiřského nářečí. Podotýká, že sibiřská nářečí mají hodně společného s nářečími Archangelské, Vologodské, Vjatské a Permské gubernie, a „разница между ними состоит по преимуществу в словарном материале. Лишь немногие из них, северносибирские, выработали себе под влиянием инородческих языков новые черты“.⁵⁸ Tedy, podle Sobolevského, sibiřské dialekty patří k severovelkoruským, což souvisí s tou skutečností, že převážná část rusko-sibiřského obyvatelstva se skládá z přesídlenců z „cokajícího“ severu na Sibiř v 17. století. Stejnou charakteristiku sibiřských nářečí Sobolevskij opakovaně uvádí o několik let později v *Опыте русской диалектологии* (1897), v němž použil některé nové zprávy o rusko-sibiřských dialektech, které se objevily po vydání *Очерка*.

Na počátku 20. století začíná nová etapa ve výzkumu sibiřských nářečí, která se vyznačuje hlubokým a všestranným studiem dialektů Sibiře, zjištěním zvláštností, které

---

⁵⁴ JADRINCEV, N. M. *Sibir kak kolonija*. Sankt-Petěrburg, 1889, s. 54.

⁵⁵ Tamtéž, s. 54.

⁵⁶ Tamtéž, s. 59.

⁵⁷ Tamtéž, s. 59.

⁵⁸ SOBOLEVSKIJ, A. I. *Opyt ruskoj dialektologii*. Vypusk 1. Sankt-Petěrburg. 1897, s. 64.

vznikly vlivem cizojazyčného prostředí, srovnáním jednotlivých sibiřských nářečí a srovnáním sibiřských nářečí s mateřskými (práce A. G. Georgijevského, A. M. Seliščeva, P. Ja. Černych). Je třeba se zvláště zmínit o knize A. M. Seliščeva *Дialeктологический очерк Сибири*, která vyšla v roce 1921 a v roce 1968 se objevila její reedice.

Lingvistický materiál, jenž byl předem sebrán a částečně popsán, byl vystaven systematizací a zobecnění už ve větším měřítku, než to bylo předtím. Byla provedena srovnávací analýza řady dialektů Sibíře, byly objeveny zvláštní rysy a specifika, která je navzájem přibližují. A. M. Seliščev prozkoumává sibiřská nářečí na všech jazykových úrovních: fonetiky, morfologie, syntaxe a lexika (přičemž syntaxi je věnována mnohem menší pozornost z toho důvodu, že se jí badatelé zabývali pouze povrchně). V průběhu konfrontace s ostatními ruskými dialekty byl potvrzen závěr o severovelkoruském základu většiny prostudovaných nářečí Sibíře. V dané monografii A. M. Seliščev vystoupil i jako historik. Pečlivě prostudoval dějiny osídlení Sibíře, odhalil příčiny původní různorodosti sibiřských nářečí, která byla v procesu vývoje vystavena částečné asimilaci. Za jednu z nepochybných předností *Дialeктологического очерка Сибири* lze považovat pozornost, se kterou se v této knize nahlíží na problém různých vzájemných vztahů mezi sibiřskými nářečím, na jedné straně, a původními jazyky Sibíře, na straně druhé.

Ve výsledku svého výzkumu dochází Seliščev k závěru, že celá řada specifických rysů sibiřské řeči, které jsou občas široce rozšířené a označené mnohými pozorovateli nejen v oblasti slovníku, ale také v oblasti výslovnosti, může být vysvětlena jen jako důsledek vlivu různorodých původních jazyků Sibíře na ruštinu, nehledě na to, že v některých případech dosavadní podmínky pro bezprostřední vliv už neexistují. Lze sem zařadit takové rysy jako směšování ostrých sykavek a šeplavých: *шобака*, a šeplavá výslovnost měkkých ostrých sykavek: *вишякий*, výslovnost [ʉ], [ɔʒ], [ʉ], [ɔж] místo měkkých [mʲ], [ɔʲ] aj.

Hlavní pozornost je v *Очерке* věnována otázkám fonetiky a morfologie sibiřské řeči, všechna jazyková fakta jsou důkladně zaregistrována, je označeno území výskytu, jsou popsány jednotlivé výslovnostní rysy a specifika skloňování a časování. Lexikální materiál je uveden jen zčásti. Syntaktické rysy také nebyly dostatečně vysvětleny. Hlavním úkolem *Очерка* je konfrontace rusko-sibiřských nářečí s evropsko-ruskými, na jedné straně, a rusko-sibiřských dialektů s řečí sibiřských původních obyvatel, na druhé straně.

Přestože kniha A. M. Seliščeva je nejrozsáhlejší prací v oblasti rusko-sibiřské dialektologie, *Очерк* nezahrnuje žádný materiál nejen pro uvažování o vlivu bývalé třídní

a profesní diferenciaci sibiřského rolnictva na lexikum a frazeologii sibiřských nářečí, ale také pro vyložení jiných problémů, které ani náhodou nepřesahují rámec tradiční lingvistiky, například, otázky o samostatnosti sibiřského nářečí. Autor *Диалектологического очерка Сибири*, stejně jako Sobolevskij, se vyhýbá této otázce, která dlouho a vážně zajímala dialektology minulého století. Profesor Seliščev se také nedotýká problému vzájemných vztahů mezi sibiřskými dialekty, vlivu jednoho nářečí na ostatní, vlivu obecně ruského spisovného jazyka, městské mluvy na venkovskou, problému nářečních skupin v systému sibiřských dialektů. Za jeden z výrazných nedostatků Seliščovy práce smíme považovat absenci odkazů na zdroje svých popisů.

Pokusem o vyplnění této podstatné mezery jsou práce G. S. Vinogradova a P. Ja. Černycha *О собирании материала для словаря русского старожилото населения Сибири* (1921) a samostatná práce P. Ja. Černycha *Итоги и задачи диалектологического изучения Сибири* (1925), jež byly vydány v Irkutsku.

Nářečím semejských (*семе́йские*) je věnována jiná práce A. M. Seliščeva *Забайкальские старообрядцы. Семейские* (1920), v níž autor popsal život, tradice a řeč staroobřadců Verchněudinského okrsku (nyní Tarbagajtskij rajon). A. M. Seliščev prozkoumal, jak se vyvíjí nářečí, které má jihoruský základ, v prostředí jiných dialektů, jaký vliv na něj měla burjatština.

Na počátku 20. století se také objevují práce, jež jsou cenné nejenom z hlediska dialektologie, ale které rovněž poskytují velice přesné, konkrétní a úplné historicko-etnografické údaje umožňující sledovat dějiny osídlení některých regionů Sibiře Rusy (A. Д. Григорьев *Устройство и заселение Московского тракта в Сибири с точки зрения изучения русских говоров*, 1921; A. Д. Григорьев *Русские старожильческие говоры Сибири*, вып. 1, 1928) a vzájemné vztahy ruských přesídlenců a původních obyvatel (Г. М. Осокин *На границе Монголии. Очерки и материалы к этнографии Юго-Западного Забайкалья*, 1906). Osokin ve své knize popisuje život, tradice a povahu nejen Rusů, ale také Mongolů, s nimiž ruské obyvatelstvo v příhraničním regionu bylo ve velmi těsném kontaktu. G. M. Osokin si mj. všimnul zvláštní výslovnosti, intonace a použití slov obyvatelstvem jihozápadního Zabajkalska.⁵⁹

Poněvadž se analýze badatelské práce A. D. Grigorjeva budeme věnovat v následující kapitole naší diplomové práce, zde tedy se na problematiku spojenou s jeho výzkumy sibiřských nářečí nezaměřujeme.

---

⁵⁹ OSOKIN, G. M. *На границе Монголии. Очерки и материалы к этнографии Юго-Западного Забайкалья*. Санкт-Петербург, 1906.

Do 60. let 20. století lze zařadit začátek třetí etapy studia sibiřských nářečí. Zvyšuje se zájem o jednotlivá sibiřská nářečí, zkoumají se na různých úrovních. V sibiřské dialektologii tohoto období lze vydělit tři aspekty – synchronní, diachronní a synchronně-diachronní.

Práce obsahující historický dialektní materiál napomáhají porozumění mnohým faktům současných sibiřských nářečí, pomáhají zjistit povahu a specifika jejich vývoje, určit cesty osídlení Sibíře. První, kdo se obrátil k sibiřskému úřednímu písemnictví jako zdroji pro studium ruských nářečí Sibíře, byla N. A. Comakionová, která prozkoumala turuchanské dialekty na základě úředních písemných památek 17. – poč. 18. staletí. Výsledky dané práce se reflektovaly v článcích, monografiích a slovníku (Н. А. Цомакион *Туруханские говоры в их истории и современном состоянии*, Красноярск 1966; Н. А. Цомакион *Словарь языка мангазейских памятников XVII – первой половины XVIII века*, Красноярск 1971; Н. А. Цомакион *Русские старожильческие говоры Сибири*, Красноярск 1971 aj.). Studiu sibiřského lexika jsou věnovány práce N. Je. Popovové, G. A. Jakubajlikové, A. V. Kipčatovové (Н. Е. Попова *О некоторых терминах рыбного промысла (на материале деловых документов Красноярского острога XVII – нач. XVIII вв.)*, Красноярск 1966; Г. А. Якубайлик *Названия шкурок молодых животных в сибирских памятниках XVII в.*, Красноярск 1983; А. В. Кипчатова *Названия тканей в сибирской частной переписке XVIII века*, Красноярск 1987; А. В. Кипчатова *Названия мер длины и ширины тканей в сибирской частной переписке XVIII века*, Красноярск 1988). V. V. Palaginová uskutečnila na základě vlastně zpracované metody výzkum zaměřený na dějiny formování sekundárního ruského nářečí, v jehož rámci se opírala o úřední písemnictví Tomsku v 17. století (В. В. Палагина *Реконструкция исходного состояния вторичного говора (на материале томского говора)*, Томск 1973; В. В. Палагина *Материалы для исторического словаря томского говора (первая половина XVIII в.)*, Томск 1975.; В. В. Палагина *Словарь местной деловой письменности XVIII в. (на материале среднеобского словаря)*, Томск 1988). Lexikum západosibiřských úředních památek 17. – poč. 18. století se stalo tématem výzkumem v práci L. G. Panina (Л. Г. Панин *Лексика западносибирской деловой письменности XVII – перв. пол. XVIII вв.*, Новосибирск 1985). Výzkumu zabajkalských nářečí jsou věnovány práce G. A. Christosenkové (Г. А. Христосенко *Историко-лингвистические свидетельства Нерчинских челобитных грамот XVII в.*, Красноярск 1983).

Výzkumy badatelů ukázaly, že hlavní masa slov, lexikální základ sibiřských nářečí, se skládá ze slov původně obecně ruských a severoruských, jelikož prvními

přesídlenci na Sibiři vyli především lidé pocházející z ruského severu. „Длительное совместное существование различных говоров северного наречия на сибирской территории привело к тому, что возник новый некий средний тип говора, своего рода севернорусское койне, в котором можно найти черты различных говоров севернорусского происхождения, но не во взвешенном состоянии, а в сложившейся системе, в своеобразном сплаве, который и характеризует собою говоры старожилов-сибиряков“.⁶⁰

Výzkumy, týkající se současného stavu nářečí, se především zaměřují nikoliv na jednoduchou fixaci faktů, ale na úplný a podrobný popis nářečí, zohledňujících mnohé nuance dialektní řeči. Přičemž práce, které jsou založeny na synchronním přístupu k analýze dialektního materiálu, se značně liší úkoly, strukturou a povahou popisu. Můžeme vyčlenit přinejmenším tři skupiny takových prací.

V těch pracích, které by měly poskytnout celkovou představu o vokalizmu a konsonantismu určitého nářečí, se uvádějí všechny poznamenané nářeční fonetické jevy (Н. А. Бобряков *Вокализм Киренского района Иркутской области*, Иркутск 1960; К. М. Браславец *Фонетическая система старожиловских говоров по старому водному пути с Иртыша на Енисей*, Москва 1959; С. А. Оленина *Говор села Мариинского Ульчского района Хабаровского края*, Иркутск 1960; О. А. Любимова *Некоторые замечания о группировке старожиловских говоров Кузбасса на фонетическом уровне*, Кемерово 1972; Н. А. Цомакион *Русские старожиловские говоры Сибири*, 1971; А. А. Поротникова *О разнообразиях севернорусских говоров Среднего Урала*, Красноярск 1977; В. Г. Цыганова *Некоторые особенности старожиловских говоров Курагинского района Красноярского края*, Красноярск 1977; Л. В. Игнаткина, Н. Ф. Литвачук *Дialeктные фонетические особенности вокализма в речи жителей городов Перми, Новосибирска и Иркутска*, Красноярск 1984 aj.). Tyto práce mají čistě deskriptivní, občas konstatující povahu. Jejich účelem je zjistit fonetická specifika nářečí a také ty rysy v oblasti vokalizmu a konsonantismu, které je přibližují k ostatním nářečím Sibiře.

Další okruh výzkumů se zaměřuje na popis jednotlivých fonetických systémů s ohledem na souvislosti, interakci jednotlivých složek a prvků systému. Takový přístup umožňuje přesně určit chování fonémů v různých fonetických pozicích, fonémy se rozebírají ze všech stran jejich projevů v nářečích (К. А. Копылова, Г. А. Садретдинова

---

⁶⁰ СОМАКИОН, Н. А. *Russkije starožil'českije govory Sibiri*. In: *Materialy i issledovanija po russkoj leksikologii i sibirskoj dialektologii*. Krasnojarsk, 1971, s. 68.

Краткий отчет о диалектологической экспедиции в Тарский район Омской области, Томск 1979; Л. Ф. Путятин *Фонетическая система группы говоров старожилого русского населения Октябрьского района Хабаровского края*, Красноярск 1973; Л. Л. Касаткин *Фонетика современного русского литературного языка*, Москва 2003, Т. Б. Юмсунова *Особенности консонантизма говоров старообрядцев (семейских) Забайкалья*, Москва 2002 aj.).

Sibiřští dialektologové se vždy zajímali o problém vlivu jazyků původních národností na ruská nářečí. Přičemž se při analýze tohoto jevu bere v úvahu nejen vlastně lingvistický aspekt, ale také sociokulturní a dokonce psycholingvistický (Э. Д. Эрдынеева *Русские говоры в Бурятии*, Улан-Удэ 1992; Э. Д. Эрдынеева *Диалектная речь русских старожилов Бурятии*, Новосибирск 1986; Р. Х. Харташкина *Взаимодействие русского и бурятского языков*, Иркутск 1977; У-Ж. Ш. Дондуков *Влияние русского языка на развитие и обогащение лексического состава бурятского языка*, Улан-Удэ 1974; Ц. Б. Цыденбаев *К взаимовлиянию русского и бурятского языков*, Улан-Удэ 1978; А. Е. Элиасов *Бурятские и эвенкийские заимствования в языке русского старожилого населения Забайкалья (на материале произведений устного творчества языков народов Сибири в советскую эпоху)*, Улан-Удэ 1965; Г. А. Дырхеева *Современное состояние бурятско-русского двуязычия*, Улан-Удэ 1992 aj.).

Smíme se domnívat, že původní nářečí jsou dost dobře prozkoumána jak z historického hlediska, tak ze strany jejich současného stavu. Výsledkem takového přístupu se stala zobecňující práce *Диалектологический атлас русского языка* (ДАРЯ, 1996). Práce představitelů Moskevské dialektologické školy se staly v mnoha ohledech vzorovými, určily metody a směr dialektologických výzkumů. Jedná se především o práce R. I. Avanesova, který zpracoval základní body teorie lingvistické geografie, a také práce představitelů jeho školy: S. V. Bromlejové, L. N. Bulatovové, L. P. Žukovské, L. L. Kasatkina, O. N. Morachovské, V. G. Orlovové, T. Ju. Stroganovové, N. N. Pšeničnovové aj.

Od poloviny 50. let 20. století v ruské lingvistice začíná systematické studium nářečí území pozdního osídlení Rusů (*территории позднего заселения*). Ruská sekundární nářečí se začala formovat na území ruského státu poměrně pozdě, převážně po 15. – 17. století, a na řadě území dokonce později, až v období 18. – 19. století. K územím pozdního osídlení patří: na periférii evropské části Ruska – Povolží, Baškirsko, Volgogradská oblast, Tatarie aj., na asijském kontinentu – Ural, Sibiř a Dálný východ. Daná území zahrnují řadu regionů: Ural – Permskou, Sverdlovskou, Kurganskou,

Čeljabinskou a Orenburskou oblast; západní Sibiř – Ĥumeňskou, Omskou, Novosibirskou, Kemerovskou, Novokuzněckou a Tomskou oblast a Altajský kraj; východní Sibiř – Krasnojarský kraj, Irkutskou oblast; Zabajkalsko – Burjatsko a Čitská oblast; Dálný východ – Přiamuří, Chabarovský kraj, Přimoří. Nářečí těchto území se studují v několika směrech: metodami intenzivní a extenzivní dialektologie, tj. nářečí jednotlivých dialektních systémů a celých regionů se zkoumají z hlediska deskriptivního, včetně jazykově zeměpisného, a historického aspektu.

Ve výše uvedených regionech probíhá intenzivní práce na sestavení různých slovníků, zpracovávají se teoretické problémy nářeční lexikologie a lexikografie atd. Katedry Tomské státní univerzity a Tomské pedagogické univerzity pořádají každoroční dialektologické expedice (Tomská státní univerzita – od roku 1946, Tomská pedagogická univerzita – od 1958).⁶¹ V současnosti smíme konstatovat, že se zformovala samostatná centra výzkumu sibiřských nářečí: Permská a Jekatěrinburská univerzita reprezentují uralskou lexikografickou školu, Tomská univerzita a Krasnojarská pedagogická univerzita sjednocují sibiřskou lexikografickou školu. L. G. Panin v souvislosti s vydáním *Словаря говоров старообрядцев (семейских) Забайкалья* (1999) poznamenal: „В Сибири есть несколько регионов, хорошо изученных диалектологами и представленных интересными словарями. Это прежде всего Западная Сибирь, Томск, Красноярский край, Алтай, и вот сейчас к ним добавилось Забайкалье“.⁶²

Při jazykově zeměpisném zkoumání sekundárních nářečí se uplatňuje stejná teorie, o níž se opírá i studium nářečí centrálních území Ruska. V důsledku takového zkoumání dialektologové získávají údaje srovnatelné s těmi, které se fixují na původně ruském teritoriu, což poskytuje bohaté příležitosti pro hodnocení jazykové situace v sekundárních nářečích, například pro zjištění jejich geneze a určení dialektního typu. Daná problematika se komplikuje tím, že v důsledku mimolingvistických příčin – doby a povahy přesídlení, procesů formování a vývoje, interakce s jazyky a dialekty původních národností atd. – „говоры территорий позднего заселения обычно характеризуются значительной сложностью и пестротой, так что не всегда легко определить их основной тип“.⁶³ Tak, například, v průběhu zkoumání základu středněobských nářečí V. V. Palaginová narazila v čtyřech skupinách středněobských nářečí na přibližně třicet

⁶¹ BUCHAREVA, N. T. *Sibirskaja leksika i frazeologija*. Novosibirsk: Nauka, 1983, s. 17.

⁶² PANIN, L. G. *Otzyv o slovarě govorov staroobryadcev (semejskich) Zabajkalja pod red. T. B. Jumsunovoj*. In: *Istorija, kul'tura i jazyk staroobryadcev Zabajkalja*. Tezisy regional'noj naučno-praktičeskoj konferencii 19-20 oktjabrja 2000 g., g. Ulan-Ude. Ulan-Ude, 2001, s. 49.

⁶³ BARANNIKOVA, L. I. *Atlas russkich govorov Sredněgo i Nižněgo Povolžja*. Saratov: SGU, 2000, s. 83.

kombinací mateřských nářečí.⁶⁴ Zmínku o nedostatečném probádání sibiřských nářečí z hlediska genetických znaků najdeme u A. I. Fjodorova.⁶⁵

Pro současnou dialektologii je příznačné, že se snaží stanovit, co již bylo vykonáno, a rovněž vytyčit nové úkoly, hledá nové metody a přístupy. V lingvistické geografii se to projevují ve zvýšeném zájmu o nové typy map, zvětšení mapovaného objektu jako důsledek toho, že mnohé atlasy jsou vydané a je na čase zobecnit jejich údaje. Na základě jazykově zeměpisných argumentů se řeší sporné otázky současné slavistiky: „каким было диалектное членение позднеславянского языка; представлял ли собой общевосточнославянский праязык генетическое единство или же такое единство генетически отсутствовало; можно ли считать современную близость русского, украинского и белорусского языков результатом длительных конвергентных процессов и др.“⁶⁶

V současné dialektologii se formuje nový komunikačně-kulturologický přístup ke studiu dialektní řeči, v jehož základě se nachází funkční a kognitivní analýza. Aktuálnost takového přístupu zformuloval ve svých pracích V. Je. Gol'din: „...В сфере изучения вовлекаются и языковые явления, мало разрабатываемые в других парадигмах диалектологии, например, диалектные тексты как коммуникативные единицы. При этом исследования в области коммуникативной диалектологии сближаются с изучением устной городской литературной и нелитературной речи“⁶⁷

N. T. Bucharevová charakterizuje současný stav ruské dialektologie a podotýká, že pro všestranné a systematické studium dialektů „...необходима кропотливая исследовательская работа, в результате которой будут подробно описаны микродиалектные системы на современном этапе, проведена реконструкция материнской основы отдельного говора [...] и только при сопоставлении точно установленных диалектных основ, лексических систем и закономерностей в формировании различных говоров [...] можно будет провести объективную классификацию русских говоров Сибири“⁶⁸

---

⁶⁴ PALAGINA, V. V. *Rekonstrukcija ischodnogo sostojanija vtoričnogo govora (na materiale tomskogo govora)*: Dis. dokt. filol. nauk. Tomsk, 1973, s. 100.

⁶⁵ FJODOROV, A. I. *Russkij jazyk v Sibiri*. In: *Voprosy jazykoznanija*, č. 2. Moskva, 1982, s. 83.

⁶⁶ POPOVA, T. V. *Morfonologičeskaja charakteristika konsonantnogo ischoda osnovy v paradigme nastojaščego vremeni glagolov II sprjaženija tipa russk. lit. ljubif*. In: *Vostočnoslavjanskije izoglossy*, č. 2, Moskva, 1998, s. 5.

⁶⁷ GOL'DIN, V. Je. *Teoretičeskije problemy kommunikativnoj dialektologii*. Saratov, 1998, s. 135.

⁶⁸ BUCHAREVA, N. T. Cit. práce, s. 46.

1.3. Specifika sekundárních nářečí (*говоров территорий вторичного заселения*)

V důsledku různých historických osudů mluvčích, podmínek existence, úrovně bádání a s tímto souvisejících rozdílů v aktuálnosti problémů se ruská nářečí dělí na původní nebo mateřská nářečí (*исконные* či *материнские говоры*), která se vytvořila na území nejstarších ruských sídel, a nářečí sekundární (*говоры вторичного образования*), která se zformovala na územích osídlených později.

Existuje teorie *волнового заселения* Sibíře ruskými lidmi, podle níž v 16. – první polovině 17. století se aktivně osidlovala a osvojovala území západní Sibíře až k řece Irtyš, poté neosídlené oblasti k řece Jenisej (2. polovina 17. – počátek 18. století), dále do řeky Leny, ještě později se osvojoval Dálný východ. V souladu s touto teorií lze v nářečích severních regionů Tumeňské oblasti, jakožto součásti bývalé Tobolské a ještě dříve Sibiřské gubernie, pozorovat nejarchaičtější prvky ruského jazyka, které mají severoruskou povahu, neboť prvními, kdo osidloval sibiřské země, byli lidé pocházející z Archangelské, Novgorodské, Permské oblasti a jiných severních území. O tomto svědčí příjmení původních ruských obyvatel Vagajského, Tobolského, Uvatského, Chanty-Mansijského a jiných okruhů, například, Novgorodovovi, Mezencevovi, Pečorkinovi, Vologodští, Permjakovovi, Permitinovi atd.⁶⁹

Dané specifikum „vlnitého“ osídlení sibiřského regionů umožňuje pro mnohé badatele, včetně A. D. Grigorjeva, rozdělit ruské obyvatelstvo Sibíře na dvě velké skupiny: starousedlíci (*старожилы*) a novousedlíci (*новоселы*).⁷⁰ Za starousedlíka (u Grigorjeva též *сибиряка*) se považuje člověk, který pobývá na území na Sibíři minimálně 50 let. Musíme však poznamenat, že tato definice není jednoznačná a všemi přijímaná. Tak, například, P. M. Golovačev uvádí minimální věk pro dostatečnou asimilaci – 25 let.⁷¹ Pozdější přesídlenci, resp. novousedlíci, se liší od starousedlíků svým složením, způsobem života, ekonomickým stavem a, zřejmě, také mluvou. Jsou převážně rolníci.⁷²

N. T. Bucharevová uvádí ve své monografii *Сибирская лексика и фразеология* klasifikaci různých nářečních vrstev, které jsou vzhledem ke specifiku osídlení Sibíře příznačné pro daný region. Tak vyčleňuje následující nářečí, jež mají odlišný dialektní základ: **starousedlická nářečí** (*старожильческие говоры*), resp. nářečí potomků prvních přesídlenců na Sibíř, která vycházejí ze severoruských či středoruských nářečí na

⁶⁹ KOŠKAREVA, A. M. *Očerki sibirskoj slovesnosti*. Nižněvartovsk: Izdatel'stvo Nižněvartovskogo gumanitarnogo universiteta, 2010, s. 73.

⁷⁰ GRIGORJEV, A. D. *Russkije starožil'českije govory Sibiri*. Praha, 1928, s. 3.

⁷¹ Tamtéž, s. 4.

⁷² Tamtéž, s. 5.

severoruském základu; **smíšená nářečí** (*смешанные говоры*), která nemají jednotný dialektní základ (formovala se v případech, kdy se přesídlenci stěhovali do míst, kde pobývali starousedlici); **přechodná nářečí** (*говоры переходного типа*), jejichž dialektní základ tvoří nářečí akající, tj. jihoruská nebo středoruská, a jež jsou příznačná pro vlnu osídlení během druhé poloviny 19. – počátku 20. století; **nářečí bez dialektního základu** (*говоры, не имеющие диалектной основы*), resp. nářečí smíšeného obyvatelstva – exulantů, odvedenců na vojnu atd.⁷³

V místních dialektech se doposud zachovala mnohá fonetická, lexikální a gramatická specifika starých předpísemných období vývoje slovanského jazyka – indoevropského, obecně slovanského, staroruského.

Jedním z nejstarších zvuků, který má indoevropskou povahu a dokonce se v lingvistické literatuře přímo nazývá „l středoevropský, nebo poloměkký“, se vyslovuje jako L v němčině, angličtině a francouzštině. V současné ruštině je zvuk, který je označován písmenem л (эль), buď tvrdý, nebo měkký (srov. *снача[л]а* – *на ска[л']е*), dentální podle místa tvoření: při vyslovení zvuku se jazyk dotýká horních zubů (tvrdé [л]) nebo přední částí dásňového oblouku (měkké [л']), na rozdíl od l poloměkkého, když se jazyk dotýká tvrdého patra. V ruské dialektní transkripce se tento zvuk označuje jako [l]. V sibiřských nářečích se vyslovuje v intervokální pozici, tzn. mezi samohláskami: *ходи[л]а*, *кynu[л]а*, *на[л]очка*. Zvuk „l středoevropský, nebo poloměkký“ je zafixován ve vesnici Novoselova, Tobolský okres.

Staré Ъ (jať) a jeho diftongoidní výslovnost, nepříznačná pro slovanskou řeč, [ue] je zaznamenána ve vesnici Bykova Vagažského okresu v řeči Nadějiné Marie Kornilovny, která prozpěvovala přízvučné koncovky substantiv 1. a 2. deklinace v Lokálu (предложный падеж), bývalém místním pádu (местный падеж), kde kdysi bylo „jať“: *по весн[ue]*, *к сестр[ue]*, *на стол[ue]*, *в окн[ue]*. Zvuk [Ъ] se brzy překryl ve výslovnosti s etymologickým [e], poslední zprávy o rozdílu mezi těmito zvuky nacházíme u M. V. Lomonosova, který perfektně znal archangelská nářečí: „Слух требует в е беглости, в Ъ тонкости“; „Ять — более тонкий, а е — дебелый“.⁷⁴ V. Sumarokov také rozpoznal, že „Ъ всегда несколько в и вшибается“.⁷⁵ Písmeno Ъ se tradičně psalo ve více než sta kořenech slov, která se musela zapamatovat nazpaměť a komplikovala studium gramotného psaní do r. 1918, když byly Ъ, ъ, і a jiné prvky archaického písma zrušeny.

⁷³ BUCHAREVA, N. T. Cit. práce, s. 8-9.

⁷⁴ Převzato z: KOŠKAREVA, A. M. Cit. práce, s. 74.

⁷⁵ Tamtéž, s. 74.

Novgorodské cokání je fonetický jev, když se zvuky [č] a [c] splývají do jednoho zvuku [cʰ]. Taková výslovnost je zaznamenána ve vesnici Aksurka Vagajského okresu, stopy takového cokání – ve vesnicích Zolʹnikova, Larionova, Makedonova, Novoselova, Tobolský okres. O stopách cokání napovídá výslovnost slov s [c] jako slov se zvukem [s]: [s]арь, ули[s]а, нму[s]а, a poněvadž [č] a [c] při cokání splývají v jeden zvuk [cʰ], také: [sʰ]ай (чай), у[sʰ]ителка (учителка), не[sʰ]ка (печка), one[sʰ]ек (опечек) atd.

Jev zjednodušení afrikát, tj. poloražených zvuků: [č] – [tš]; [c] – [ts]; ve výslovnosti mizí explozivní element [t], z [č] zůstává [š], z [c] – [s]. Výslovnost slov pe[š]ка, [š]ёрный, [š]ёрт a нму[s]а, купу[s]а, [s]веток, včetně stop cokání, nerozlišení [č] a [c] - [sʰ]ай, не[sʰ]ка, [s]арь – se vysvětluje v *Диалектологическом очерке Сибири* A. M. Seliščeva jako vliv ugrofinských jazyků Chantů, Mansi a jiných, poněvadž tyto jazyky nemají ani [č] ani [c], což se přenášelo do ruštiny jako zjednodušení, tj. jako [š] a [s]. Chantové zaujímali do 20. století území na severu od města Tobolsk, například, Uvatský okres patřil ostʹáckému⁷⁶ knížeti Nimjanovi (odsud pochází současný název Děmjansk), ves Samarovo Chanty-Mansijského okruhu patřila knížeti Samarovi. Byli vysocí, světlí, občas s modrýma očima, mluvili chantyjsky a rusky a vyslovovali ruské zvuky [c] a [č] jako [s] a [š].⁷⁷ Tato výslovnost byla přejata ruskými přesídlenci, kteří žili bok po boku s Ostʹáky a přebírali od nich zkušenosti v oblasti lovu a rybářství, lexikum spojené s těmito činnostmi, a zároveň výslovnost afrikát. Cokání je velmi starý jev, je zaznamenáno v památkách staroruského písemnictví, například, v Novgorodském letopise podle *Синодального списка*: „Новгородцы же останьке живыхъ послаша Гюрга Иванковица посадника и Степана Твърдиславица. Ины моужа о кнзѣ“; „кназь жѣ Мстиславъ сотвори вѣцѣ на дворѣ...“ V gramotách na březové kůře (*берестяные грамоты*), jež byly nalezeny akademikem Arcichovským během vykopávek v Novgorodu v roce 1964, nacházíme: „от Бориса ко Ностасии како приде са грамота тако пришли ми цоловѣкъ на жерепцѣ зане ми здѣсь дѣль много да пришли сороцицю. Сороцицѣ забыле“.

Jedna z hypotéz o původu cokání tvrdí, že je to vliv polského jazyka, v němž se dodnes cokání považuje za spisovnou normu (*co to jest?*).⁷⁸

V dílech lidové slovesnosti, kde se archaické jevy zachovávají nejdéle, je zaznamenána výslovnost dlouhých šepлавých, například ш в jeho původní, nejstarší

⁷⁶ Ostʹáci je název, který používali Rusové pro rusifikované Chanty, potomky smíšených manželství.

⁷⁷ SELIŠČEV, A. M. Cit. práce, s. 54.

⁷⁸ KOŠKAREVA, A. M. Cit. práce, 2010, s. 75.

podobě obecně slovanského období jako trifongoidní [štš], při níž [tš] splývaly ve zvuku [č]; taková výslovnost je zafixována v Tobolsku v řeči Antipinové Lukerji Sergejevny:

Ешчо в поле да на ретишче,

В огороде на мекинишче,

Да ешчо чуть меня медведь не заел,

*Да на ту пору солдат подоспел...*⁷⁹

V sibiřském nářečním lexiku se také vyskytují velmi vzácná archaická slova, například, slovo *покаяная*, které nelze vysvětlit v rámci textu byliny o Iljovi Muromci a Solověji Razbojnikovi, ale v řeči Antipinové Lukerji Sergejevny z Tobolsku zní dané slovo velice přirozeně: „Запоминайте, вот заход на болото, у *покапой* березы тропинка“.⁸⁰ *Покаяная береза* znamená bříza mající jeden kmen, který vychází z půdy, ale nahoře se začíná větvit a dělí se na tři další kmeny, jež také jdou nahoru, přičemž tam, kde se kmeny rozcházejí, vytváří se jakoby přirozené křeslo, v kterém by se Solověji Razbojnikovi pohodlně sedělo. Archaická slova se zachovala i v názvech vesnic, v toponymických názvech lokalit: vesnice *Розалиха* (název rolnického rádla), vesnice *Елань* (lesní paseka); tvar složeného minulého času (plusquamperfektum) se zachoval jak v ruských lidových pohádkách (жили-были старик со старухой), tak v sibiřských nářečích: *Когда раньше были колдуны делали* (*колдуны* je jídlo, které připomíná vareniky⁸¹, dělá se ze strouhaných brambor s houbovou náplní) (Tobolsk); *раньше пела была, танцевала была, сейчас уж стара* (Byk.).⁸²

Pro syntax je příznačné použití přechodníku ve funkci přísudku jako prvek jazykové „zlidovělosti“. Tento rys používá ve svých bajkách I. A. Krylov: “Вола *увидевши* лягушка на лугу“.⁸³ Je zaznamenán i v nářečích severních regionů Ťumeňské oblasti ve vesnicích spadajících do Vagažského a Tobolského okresu: Мужик-от *выпимши* был, Куда ты не *поевши*-то; a také v lidové slovesnosti: *Растерявши, не знавши* ответа (z písně).⁸⁴

⁷⁹ Převzato z: KOŠKAREVA, A. M. Cit. práce, 2010, s. 76.

⁸⁰ Tamtéž, s. 76.

⁸¹ Vareniky (*варёники*) jsou plněné těstové taštičky.

⁸² IVANOV, V. V. *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva, 1983, s. 339-342.

⁸³ Převzato z: KOŠKAREVA, A. M. Cit. práce, s. 76.

⁸⁴ Tamtéž, s. 76.

Musíme se zmínit ještě jednou o tom, že většina badatelů zařazují ruská nářečí Sibiře s ohledem na jejich poměrně pozdní formování (od 2. poloviny 17. století) do nářečí sekundárních (говоры вторичного образования).

Určení mateřského základu a dialektního typu sekundárních nářečí se v dialektologii tradičně řeší cestou konfrontace daného nářečí (skupiny nářečí) s charakteristiky jednotek dialektního dělení území nejstarších ruských sídel (B. B. Палагина *Реконструкция исходного состояния вторичного говора (на материале томского говора)*, Томск 1973; Л. И. Баранникова *К вопросу об изучении диалектов на территории позднего заселения*, Москва 1965 atd.).

Homogenní skupiny nářečí různých dialektních typů, které se utvořily na sekundárním území do poloviny 20. století, přechodné nářeční celky a smíšené celky různorodých nářečí různých klasifikačních úrovní, jež vznikly v důsledku srovnání nářečí celého území, je třeba mapovat. Avšak dosud neexistuje taková jazykově zeměpisná mapa, která odhaluje přesnou tendenci teritoriálního výskytu nářečí patřících do homogenních skupin, přechodných nářečních celků nebo smíšených celků různorodých nářečí na všech klasifikačních úrovních.

Při studiu sekundárních nářečí badatelé dospívají k následujícím závěrům: nářečí přechodných celků se převážně vyskytují mezi územími obsaženými skupinami, s nimiž jsou spojeny řadou společných rysů; různorodá nářečí smíšených celků se vyskytují zpravidla na perifériích skupin nebo jako jednotlivé inkluze.⁸⁵ Hlavním cílem klasifikace je odhalit tento poměr a ukázat strukturu ruského nářečního prostoru, které lze podmíněně nazvat diskrétně-kontinuálním. Jinak řečeno, hranice mezi těmito skupinami nejsou na všech klasifikačních úrovních jasné.⁸⁶ Toto je aktuální i pro výzkum sibiřských nářečí.

1.4. Specifika osídlení Sibiře

Rusové přišli na území raného osídlení (Něrčinský, Šilkinský, Balejský okres Zabajkalského kraje) ze sibiřských měst – Tobolsku, Ilimsku, Tomsu, Verchoturje, kam se původně stěhovali obyvatelé severních oblastí ruského státu (Novgorodská, Olonecká, Vologodská, Archangelská, Vjatská, Permská oblast).⁸⁷ Přesídlenci pocházející ze severních území přenášeli s sebou severoruské nářečí; nepřímo na tuto dialektní příslušnost poukazují záznamy v dokumentech té doby, které vypovídají, odkud

⁸⁵ PŠENIČNOVA, N. N. *Типология русских говоров*. Москва: Наука, 1996, s. 54.

⁸⁶ Tamtéž, s. 10-23.

⁸⁷ IGNATOVIČ, T. Ju. Cit. práce, s. 10.

byli přesídlenci vysláni: Ust'uzané, Kolmogorci, Važané, Vologžané, Piněžané, Kostromiči apod.⁸⁸

Historička T. A. Konstantinovová si všímá, že během osvojení současného Zabajkalska „пришлое население расселялось по Селенге, низовьям Чикоя и Хилка, Ингоде, Шилке, Унде, Газимуру, Онону среднему течению Аргуни. Коренные жители, буряты и эвенки, проживали по рекам Джиды, Уда, в верховьях Чикоя и Хилка, по р. Ага и на пространстве между Ононом и Аргунью“.⁸⁹ Rolníci, kteří osvojovali země podél řeky Něrča, Šilka, Unda od druhé poloviny 17. – počátku 18. století, mluvili severovelkoruským nářečím, o čemž svědčí dialektní řeč jejich potomků, která dodnes zachovává určité rysy mateřského nářečí – jsou to současné tomské, krasnojarské a zabajkalské dialekty. Mimochodem, o podstatně početnější rolnické složce starousedlického obyvatelstva mluví i A. D. Grigorjev. Kromě rolníků, kteří tvořili většinu ruského obyvatelstva Sibíře, se zde vytvořila zvláštní vrstva ruského obyvatelstva – kozácké vojsko. Grigorjev uvádí, že v roce 1911 skupina sibiřských kozáků čítala 1 152 000 lidí obou pohlaví.⁹⁰

Mluvíme-li o formování zabajkalských nářečí, je třeba říct, že první přesídlenecká vlna spadá do druhé poloviny 17. – počátku 18. století. Centrem osvojení Zabajkalska se v té době stal Něljudskij (Něrčinskij) *ostrog*⁹¹, který byl založen v polovině 18. století. Tehdy kozáci, již osvojovali Sibír, založili také Irgenskij (1653), Telebinskij (1658), o něco později Jeravninskij (1667), Argunskij (1681) a Sretěnskij *ostrogy*, které hrály úlohu opevněných bodů a obchodních center; Itancinskoje zimoví, Albazinskij *ostrog*, který se v roce 1662 rozšířil do Albazonského vévodství, několik *slobod*⁹², vesnic a *zajimek*^{93, 94}.

Regionální historici T. A. Konstantinovová, A. N. Chaletskij uvádějí: „В 1655 г. по указу царя А. М. Романова возводится в степень воеводства Нелюцкий острог, позже Нелюдский. С 1659 г. острог назван официально в Московских указах Нерчинским, с 1689 г. возведён в степень города. Нерчинск был первым и единственным городом Восточного Забайкалья до середины 80-х гг. XVIII в. По данным Сибирского приказа, с 1662 по 1683 гг. количество служилых людей

⁸⁸ IGNATOVIČ, T. Ju. Cit. práce, s. 10.

⁸⁹ Tamtéž, s. 10.

⁹⁰ GRIGORJEV, A. D. *Russkije starožil'českije govory Sibiri*. Praha, 1928, s. 3.

⁹¹ *Ostrog* je pohraniční opevnění, trvalá nebo dočasná opevněná osada. In: DAL, V. I. *Tolkovyj slovar' živojgo velikoruskogo jazyka*. Tom 2. Moskva: RIPOl klassik, 2006, s. 710.

⁹² *Sloboda* je druh osady či městské obce. In: DAL, V. I. *Tolkovyj slovar' živojgo velikoruskogo jazyka*. Tom 4. Moskva: RIPOl klassik, 2006, s. 226.

⁹³ *Zajimka* je obytná stavba v poli či v lese, a zároveň pozemek, na němž se stavba nachází. In: *Slovar' russkich govorov central'nych rajonov Krasnojarskogo kraja*. Tom 2. Krasnojarsk: RIO GOU VPO KGPU, 2005, s. 69.

⁹⁴ IGNATOVIČ, T. Ju. Cit. práce, s. 11.

колебалось от 46 до 200 человек. В отписках воеводы Ф. Д. Воейкова значится, что в Иргенском остроге в 1683 г. служило России 5 человек, в Итанцинском зимовье – 12, в Еравнинском и Аргунском острогах по 20 человек, в Телембинском – 40, в Нерчинском – 103 человека⁹⁵. V roce 1689 přichází F. Golovin s družinou o 1450 lidí. Ruští přesídlenci se začali zabývat kožešinovým řemeslem a rybářstvím. Vývoji zemědělství překážely klimatické podmínky. Jazyková historička G. A. Christosenková uvádí zajímavé archivní dokumenty, které obsahují stížnosti na to, že je těžké se zabývat zemědělstvím, poněvadž „от зною и от жаров хлеб выгорает, а дождей с весны не бывает“⁹⁶.

Avšak rostoucí obyvatelstvo kraje potřebovalo potraviny, bylo zapotřebí rozvíjet zemědělství, proto se začal řešit problém rolnického přesídlení. Historička P. T. Jakovlevová píše: „В числе переселенцев, направленных в Даурию правительством, были: служилые люди – казаки и дети боярские, затем государственные пашенные крестьяне, но наибольшую часть составили люди, царским судом осужденные на вечную ссылку, в том числе в Даурию были сосланы многие участники городских восстаний 1648–1650 и 1662–1666 гг. и крестьянской войны под предводительством С. Т. Разина“⁹⁷. Účastníci povstání dokonce založili řadu vesnic.

V roce 1663 Sibiřským správní úřad (*Сибирский приказ*) nařizoval, aby do Zabajkalska byli trvale vysláni zločinci spolu se svými manželkami a dětmi a pracovali na oraništích. Vévoda F. D. Vojejkov v roce 1662 nařídil ubytovat v okolí Něrčinsku 17 rodin, v roce 1663 jich bylo už 23. Jemu patří následující nařízení: „...Учинить заказ крепким крестьянам, у которых есть дочери, чтобы они их за албазинских казаков замуж не выдавали, а выдавали бы за крестьян, чтобы крестьяне были все женаты и постоянны“. „Гулящих баб и девок“ (lehké ženy a dívky) chytali po ruských městech a posílali na Sibiř⁹⁸. Vyhnanství osob obviněných z trestných činů a politických zločinů se konalo v průběhu celého 17. století. Tak, v roce 1667 se do Něrčinsku dostalo 27 rodin vyhnaných církevních rozkolníků, jimž byl trest smrti zaměněn za exil do Daurie⁹⁹.

Písemné památky poloviny a konce 18. století obsahují údaje, podle nichž lze soudit o dialektním základu něrčinských nářečí, která se formují v tomto období a odrážejí se v památkách. Podle svědectví G. A. Christosenkové, do Něrčinského ostrogu se v roce 1658 dostali přesídlenci z 13 sibiřských území: z Tobolsku – 60 lidí, Tomsku – 50,

---

⁹⁵ IGNATOVIČ, T. Ju. Cit. práce, s. 11.

⁹⁶ Tamtéž, s. 11.

⁹⁷ Tamtéž, s. 11.

⁹⁸ Tamtéž, s. 11-12.

⁹⁹ Tamtéž, s. 12.

Ťumeni – 40, Berezova – 40, Ilimsku – 40, Tarsku – 30, Verchoturja – 20, Pelyma – 15, Krasnojarsku – 15, z Kuznecku, Turinsku, Jenisejsku, Surguta – 10 lidí. V 60. letech přišlo z Ilimsku, Jenisejsku a Tobolsku 90 lidí, v 70. letech ze stejných měst – 59 lidí, v 80. letech – 36 lidí. Historické a lingvistické výzkumy uvedených území té doby poskytují údaje o tom, že mezi přesídlenci je převážná většina mluvčích, hovořících severoruským nářečím.¹⁰⁰ Něrčinské památky obsahující informaci o výchozích bodech Něrčinců, pojmenování přesídlenců podle místa jejich původního bydliště, fonetická, morfologická a lexikální specifika, která se odrazila v památkách živé řeči jejich mluvčích, přivedly G. A. Christosenkovou k tvrzení: „Население Нерчинска сформировалось из носителей говоров восточной (важане, устюжане, яренчане и др.) и северной (колмогорцы, пинежане, мезенцы и др.) групп севернорусского наречия“.¹⁰¹

D. G. Damdinov píše: „В начале XIX в. Забайкалье пережило новую переселенческую волну – в соответствии с Указом 1799 г. в край было переселено 4980 крестьян и отставных солдат опять же из западных районов Сибири и Европейской части России, которые заселили центральные районы современной Читинской области“.¹⁰²

Během různých historických období na formování nářečí Sibiře měly vliv přesídlenecké procesy. Tak ve druhé polovině 18. století se do jihozápadní části východního Zabajkalska začali přesídlovat takzvaní „semejští“ (*семе́йские*), staroobřadci vyhnaní z Černigovské (Starodubje) a Mogilevské (Vetka) gubernie. Vystěhování probíhalo v roce 1735 a 1764, a do Zabajkalska se dostalo do 4 tisíc lidí. Podle údajů N. N. Konstantinovové, staroobřadci se usadili vedle přítoků Selengy: Chilku, Čikoju, Tunguju, Kujtunu, Ude. Semejští byli přesídleni do již založených a existujících obcí starousedlíků – Tarbagataj, Kujtun, Choncholoj, Ur-luk, Bajchor, Margintuj, Archangelskoje; časem začali zakládat svoje obce – Charauz, Albituj aj. V roce 1782 v západní části Zabajkalska bydlelo okolo 4400 staroobřadců, v roce 1827 – 12876.¹⁰³ V současnosti potomci semejských bydlí převážně v Krasnočikojském, Chilokském okrese Zabajkalského kraje. N. T. Bucharevová zdůrazňuje, že kvůli svému náboženskému přesvědčení se staroobřadcům podařilo zachovat svůj mateřský jazyk na

---

¹⁰⁰ IGNATOVIČ, T. Ju. Cit. práce, s. 12.

¹⁰¹ CHRISTOSENKO, G. A. *K istorii zaselenija Něrčinskogo ostroga*. In: *Istorija gorodov Sibiri dosovetskogo perioda*. Novosibirsk, 1977, s. 153-175. [cit. 2015-08-02]. Dostupný z: http://ostrog.ucoz.ru/publikacii_2/4_94.htm.

¹⁰² Převzato z: IGNATOVIČ, T. Ju. Cit. práce, s. 14.

¹⁰³ Tamtéž, s. 15.

nové půdě: „В Сибири, несмотря на языковое влияние соседствующих сибирских старожилов, а также местных аборигенов (алтайцев, бурят, монголов, эвенков), поляки и семейские в силу своей религиозной убежденности сохранили этническое самосознание и исконный, материнский язык на севернорусской и южнорусской основе со следами влияния белорусского и польского языков“.¹⁰⁴

18. století je období aktivního osvojování Sibiře Rusy, formování administrativní struktury daného regionu. Tak od počátku 18. století Něrčinské vévodství se skládalo z města Něrčinsk, šesti ostrogů – Argunského, Tělebinského, Irgenského, Jeravninského, Itancinského, Sretěnského; pěti slobod – Gorodiščenské, Undinské, Urulginské, Aleurské, Čitinské; a tří vesnic – Botovské, Kuengské a Lomovské.

V roce 1805 byla Irkutská gubernie rozdělena do sedmi okrsků – Irkutského, Nižněudinského, Verchněudinského, Kirenského, Něrčinského, Jakutského a Kamčatského. Velké okrsky byly rozděleny do „komisařstev“ (*комиссарство*). Něrčinská oblast byla odstraněna, Něrčinsk se stal „újezdým městem“ (*уездный город*).

105

V roce 1851 byla na základě nařízení cara Mikuláše I. zřízena na území Irkutské gubernie Zabajkalská oblast s novým administrativním centrem Čitou. Součástí oblasti se již jako okruh stal Něrčinskij okruh. V 1870-1872 byly na území Zabajkalské oblasti zřízeny nové okruhy – Barguzinskij, Selenginskij, Čitinskij, Troicko-Savskij, Akšinskij a Něrčinsko-Zavodskoj. V roce 1884 se oblast stala součástí Přiamurské generální gubernie (*Приамурского генерал-губернаторства*), a v roce 1906 – Irkutské generální gubernie (*Иркутского генерал-губернаторства*), v jehož rámci existovala až do roku 1917. V roce 1920 se Zabajkalská oblast stala součástí Dálněvýchodní republiky (*Дальневосточной республики, ДВР*), která existovala do roku 1922. V roce 1922 byla Zabajkalská oblast přeměněna do Zabajkalské gubernie s okrsky (*уезды*) a volostmi (*волости*), v roce 1926 se místo okrsků objevily velké administrativně-teritoriální celky – okruhy (*округи*), místo volostí – větší administrativně-teritoriální celky – okresy (*районы*). Čitinský a Sretěnský okrug se staly součástí Východně Sibiřského kraje (*Восточно-Сибирского края*) v roce 1930. V 30. letech se konala ještě řada změn, v jejichž důsledku byla v roce 1937 jako federativní subjekt zřízena Čitinská (Čitská) oblast. 1. března 2008 proběhlo sjednocení Čitské oblasti spolu s Aginským Burjatským autonomním okrugem do Zabajkalského kraje.

¹⁰⁴ BUCHAREVA, N. T. Cit. práce, s. 37.

¹⁰⁵ IGNATOVIČ, T. Ju. Cit. práce, s. 16.

Do nářečí Ob-Irtyšského meziříčí zařazujeme dialekty severních okresů Tumeňské oblasti – Vagajského, Tobolského, Uvatského, Chanty-Mansijského, Oktjabrského, Berezovského, Surgutského, Nižněvartovského. Zřízení *slobod* s výhradně ruským obyvatelstvem podél Irtyše spadá do 30. let 17. století. P. N. Bucinskij, který se zabýval zkoumáním osídlení sedmi újezdů Tobolské gubernie, včetně Tobolského a Tumeňského, od dob dobytí Sibíře do roku 1645, dospěl k následujícímu závěru týkajícího se etnografického složení sibiřského obyvatelstva v polovině 17. století: „...оно, помимо туземцев, представляло пеструю, разношерстную массу; оно состояло из немцев австрийских и ливонских, шведов, поляков, литовцев, латышей, мордвы, черемис, русских и даже французов; эта пестрота особенно заметна в Тобольске. Но, само собою понятно, что значительное большинство этой массы принадлежало к русскому народу и преимущественно к жителям северных губерний. В списках служилых, посадских людей и крестьян чрезвычайно редко можно встретить “калужанина”, “путивльца”, да и то большею частию из ссыльных, а остальные насельники переведены или перешли из так называемых поморских городов: Устюга Великого, Сольвычегодска, Каргополя, Холмогор, Вятки. Гуляющие люди в Сибири были исключительно из этих городов, например, из 617 человек, присягавших в Верхотурье царю Алексею Михайловичу, половина была родом “устюжан”, значительная часть “сольвычегодцев” и “пинежан”, а другие были “вятчане”, “соликамцы”, “кайгородцы”, “важняне”, “вычегджане”“.¹⁰⁶

Na severoruský původ prvních obyvatel Sibíře poukazují také údaje uvedené v práci P. A. Slovcova, který popsal ve svém *Историческом обозрении Сибири* místní život a uvedl některé postřehy ohledně jazyka za celou dobu před zřízením Moskevského traktu (1765) a za několik let po jeho zřízení: „Сибирский говор есть говор устюжский, подражатель новгородского. Сибирь обыскана, добыта, населена, обстроена, образована все устюжанами и их собратией, говорившею тем же наречием. Устюжане дали нам земледельцев, ямщиков, посадских, соорудили нам храмы и колокольни, завели ...“¹⁰⁷ Rysy severoruské povahy, jak jsme naznačili předtím, převládají na různých jazykových úrovních – v oblasti přízvukného vokalizmu, konsonantismu, gramatiky a lexiky.

V *Объяснительной записке к составлению Тобольской врачебной управой карт рыбных промыслов в Тобольской губернии по рекам Оби и Иртышу* (1896)

¹⁰⁶ BUCINSKIJ, P. N. *Zaselenije Sibiri i byt pervych jeje naseľnikov*. Čar'kov, 1898, s. 231.

¹⁰⁷ SLOVCOV, P. A. Cit. práce, s. 140.

obyvatelstvo Tobolska bylo zobrazeno následujícím způsobem: „От Тобольска до устья Иртыша, за исключением некоторых притоков (например, Конды) и низовьев Иртыша, живут русские и татары, по Конде и близ устья население сменяется вогулами⁵ и остяками⁶, далее от устьев Иртыша до границ Томской губернии вверх по Оби живут остяки, они же населяют и весь низовой бассейн реки Оби до Обской губы, где им на смену являются самоеды¹⁰⁸“.¹⁰⁹ Mezi 1 432 418 lidmi, kteří v roce 1894 obývali Tobolskou gubernii, bylo 93% Rusů, 4,1% Tatarů a Bucharců, 1,2% Ostřáků, Samojedů a Vogulů, 1,15% Poláků, 0,38% Němců a Finů, 0,16% Židů, 0,1% Romů.¹¹⁰ Poláci byli vysíláni na Sibiř ve 30. letech 19. století, přičemž tehdy jich bylo několik tisíc, ale už v 60. letech na Sibiř bylo vyhnáno 18,5 tisíc polských povstalců z důvodů zemědělských nepokojů.¹¹¹

A. D. Grigorjev uvádí, že v roce 1911 v Tobolské, Tomské, Jenisejské a Irkutské gubernii a v Zabajkalské a Jakutské oblasti žilo 8,5 milionů lidí, z nichž většina byla Rusů (7, 5 milionů, resp. 86-85%), původní národnosti tvořili 10-9% celkového obyvatelstva, ostatní podíl tvořili představitelé jiných národností.¹¹²

Jazyk a kultura prvních přesídlenců zažily vliv cizojazyčného a cizodialektního okolí. Z tohoto důvodu v nářečích záposibiřského regionů vznikl svérázný jazykový komplex, v němž, zaprvé, se zachovaly jazykové rysy mateřského základu, tj. rysy severoruského nářečí, a zadruhé, rysy, které se objevily v důsledku vlivu jazyků původních obyvatel zkoumaných regionů. A. D. Grigorjev poukazuje na to, že v různých guberniích se obyvatelé museli stýkat s různými etniky: v Tobolské gubernii cizojazyčný element zastupovali Zyrjané, Samojedi, Vogulové, Ostřáci a Tataři; v Turgajské a Akmolinské oblasti a Altajské gubernii – Kyrgyzové; v Tomské gubernii – Ostřáci a Tataři; v Jenisejské gubernii – Tunguzové a Tataři; v Irkutské gubernii – Burjati; v Zabajkalské oblasti – Tunguzové a Burjati; v Jakutské oblasti – Tunguzové, Jakuti, Jukagirové a Lamuti.¹¹³

Podle údajů historiků, široké osvojení Sibiře Rusy začíná koncem 16. století.¹¹⁴ V tomto období ruský stát rozšiřoval obchodní kontakty s vyspělými evropskými zeměmi. Jedním z hlavních předmětů obchodu s nimi byla kožešina, jejíž zásoby se vyčerpaly na území evropské části Ruska. Velké kupectví se také zajímalo o sibiřské „měkké zlato“.

¹⁰⁸ Samojedi je staré pojmenování pro Něnce, Ence, Nganasany, Selkupy na severu Sibiře.

¹⁰⁹ KOŠKAREVA, A. M. Cit. práce, s. 6.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 6-7.

¹¹¹ GRIGORJEV, A. D. Russkije starožil'českije govory Sibiri. Praha, 1928, s. 8.

¹¹² Tamtéž, s. 1-2.

¹¹³ Tamtéž, s. 10.

¹¹⁴ *Istorija Krasnojarskogo kraja*. Krasnojarsk: Krasnojarskoje knižnoje izdatel'stvo, 1981, s. 142.

Anglické a holandské soukromé společnosti se pokoušely samostatně obchodovat na Sibiři, což vyvolávalo odpor ze strany ruské vlády. Kvůli možnosti obrovského finančního zisku ze sibiřských kožešin se za Ural začaly častěji posílat jednotky střelců a kozáků.

Porážka Sibiřského chanátu Jermakem a založení řady pevnostních ostrogů podle řek Obi a Irtyše otevřely lehčí a dostupné cesty. Stará mořská cesta vedoucí do povodí Jeniseje přes Severní ledový oceán byla téměř zapomenuta. Méně rušnou se stala nebezpečná a dlouhá cesta z Obské zátoky do Tazovské, a poté z postavené v roce 1601 Mangazeje nahoru po řece Taz k *voloku*¹¹⁵ na Turuchanu – levý přítok Jeniseje. Mnohem pohodlnější a kratší byla nově nalezená cesta po Obi do Ketí. Po ní přes menší Makovský volok se dostávalo k řece Kem, která vtékala do Jeniseje téměř naproti ústí Angary. Tato cesta spojila velké vodní toky řeky Obi, Jeniseje a Leny a na dlouhou dobu zůstala hlavní magistrálou vedoucí na východní Sibiř. Na ní byl v roce 1619 postaven Jenisejský ostrog, a „златокупящая“ Mangazeja, kde probíhal rušný obchod s kožešinou a vznikla v tehdejší světě nejsevernější řemeslná výroba, začala ztrácet svůj význam pro osvojení severních regionů kraje.

Jenisejsk se stal centrem obrovského Jenisejského okrsku, který pokrýval celé Přiangaří (*Приангарье*). Z Jenisejsku vycházely kozácké jednotky, které si podrobovaly místní neruské obyvatelstvo. Početné ostrogy ve východní Sibiři byly postaveny jenisejskými kozáky. Rybinskoje, Tasejevo, Ilimsk, Bratsk, Irkutsk, Verchněudinsk, Jakutsk – není to zdaleka úplný seznam ostrogů, které byly spíše opěrnými body pro hospodářské osvojení nových území.

Už ke konci 16. století jednotlivé kozácké jednotky dosahovaly Chakasů a uvalovaly jim daň. Po stavbě Tomského ostrogu v roce 1604 se tlak na místní kirgyzská knížata zvětšil. Část z nich dobrovolně složila přísahu carovi.

Jenisejský vévoda Jakov Chripunov byl první, kdo se pokusil podmanit si jenisejské Kirgyzy. Moskevský šlechtic Andrej Dubenskij, který byl jím vyslán v roce 1623, si pro stavbu ostrogu vybral mys mezi řekou Kačou a Jenisejem. Hezká poloha podnítila Dubenského pojmenovat toto místo Krasný Jar (*Красный Яр*). Kozácká jednotka v rozsahu 303 lidí dosáhla destinace s velkými potížemi, a 6. srpna 1628 byl založen Krasný, nebo Novokačinský ostrog.

S. V. Bachrušin se domnívá, že „образующееся в Сибири постоянное русское население состояло из тяглых слоев – крестьянства, посадских людей и близких к

---

¹¹⁵ Volok je část souše mezi dvěma povodími, přes níž se táhaly lodě se zbožím (od rus. *волочить*).

ним по происхождению и социальной природе служилых людей... Для этого (формирования постоянного населения) из Москвы стали направлять на Енисей ссыльных, которых сажали на пашню в качестве «государевых крестьян», а воеводы Тобольска для гарнизонов Енисейского и Красноярского острогов стали набирать в Тобольске «гулящих» и иных чинов вольных людей¹¹⁶. V tu dobu úloha exulantů ve vytváření místního obyvatelstva byla nicotná.

Podle zdrojů se těžko dá uvažovat o jevech souvisejících se složením stálého ruského obyvatelstva do poloviny 17. století. Bachrušin říká, že nesmíme přeceňovat tempa jeho vzniku, nehledě na „явно проявившееся оседание притекавшего вольнопереселенческого элемента в 40-х годах, которое можно считать определенным этапом в формировании русского старожильского населения“.¹¹⁷

Jak svědčí archivní údaje, na uvedených územích pobývali především rodáci severoruských území. Většinou to byli představitelé severní, archangelsko-pomorské a východní nebo vologodsko-vjatské skupiny; značně menší je počet lidí pocházejících z vladimiro-povolžské skupiny; novgorodská skupina je představena velmi skrovně; olonecká skupina není zastoupena. K těmto údajům dospěla N. A. Comakionová na základě analýzy teritoriálních znaků, které poměrně často doplňovaly vlastní jména osob uváděných v dokumentech.¹¹⁸ O pomorském původu přesídlenců dříve psal i S. V. Bachrušin.¹¹⁹ Na základě analýzy *именных книг* Sibiřské administrace, jež prozkoumal S. V. Bachrušin, „основную массу переселявшихся составляли черносотенные поморские крестьяне или члены их семей“.¹²⁰ Nicméně musíme uvést i jiný názor, který nebyl potvrzen během pozdějších výzkumů, podle něhož „вся Московская Русь в целом поставляла контингент поселенцев для Сибири“.¹²¹

Ke konci 17. století bylo převážné území Prijenisejského kraje připojeno k Rusku. Hranice ruských majetků podél horního Jeniseje byla definitivně stanovena v roce 1728 Kjachtinskou smlouvou s Mandžuskem. Šla po liduprázdných vrcholech Západního a Východního Sajanu. Rusové založili několik měst a také 250 vsí, vesnic, odnodvorek¹²² a zimoví¹²³. Bydlelo v nich okolo 35 tisíc lidí. Převážná část přesídlenců pocházela

¹¹⁶ BACHRUŠIN, S. V. *Naučnyje trudy*. Tom 4. Moskva, 1959, s. 78-79.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 92.

¹¹⁸ COMAKION, N. A. *Turuchanskije govory v ich istorii i sovremennom sostojanii*. Krasnojarsk, 1966.

¹¹⁹ BACHRUŠIN, S. V. Cit. práce, s. 141.

¹²⁰ Tamtéž, s. 154.

¹²¹ POKŠIŠEVSKIJ, V. V. *Zaselenije Sibiri*. Irkutsk: Irkutskoje oblastnoje gos. izdatel'stvo, 1951, s. 55.

¹²² Odnodvorka je druh osamělých usedlostí.

¹²³ Зимові (зимовье) je zimní lovecké obydlí, a zároveň pozemek, kde se nachází. In: *Slovar' russkich govorov central'nych rajonov Krasnojarskogo kraja*. Tom 2. Krasnojarsk: RIO GOU VPO KGPU, 2005, s. 128.

z Pomorí, proto jazykem, obyčejí a obřady se Rusové na Sibiři nejvíce podobali obyvatelům severních regionů evropské části země. Zároveň kultura a jazyk Sibiřanů byly značně ovlivňovány kulturou původního obyvatelstva. Často Rusové zakládali své vlastní *слободки*. Jak podotýká S. V. Bachrušin, soukromé slobodky nejsou specificky sibiřský jev: „Этот прием колонизации был занесен в Сибирь из Поморья, где он практиковался издавна. В XVI веке пустынные берега Печеры были заселены частными предпринимателями, основавшими здесь свои слободы“.¹²⁴

V druhé polovině 18. století bylo ruské osídlení spojeno s osvojením území přiléhajících k Západnímu Sajanu (současný Sajanský, Karatuzský okres a jih Šušenského). Obyvatelstvo se do této doby zvětšilo o čtyřkrát, počet sídel – o 3,5 krát. Růst obyvatelstva probíhal především prostřednictvím vnitřní migrace a upevnění hospodářských a kulturních spojení Rusů a Chakasů.

Ve stejnou dobu se vytvořilo základní obyvatelstvo podle Moskevského traktu¹²⁵. Byl zřízen v 1735-1741 přes Ačinsk – Krasnojarsk – Kansk – Tajšet. V roce 1747 na traktu bylo 30 vesnic, stanic a zimoví. Bydlelo tam do 500 rodin a 4000 lidí. Z poštovních stanic začaly dějiny takových měst, jako Ujar a Ilansk. Ke konci století se na traktu nachátelo do 90 obcí a okolo 9,5 tisíc osob mužského pohlaví. Mezi nimi bylo okolo 5 tisíc *poselšiků*, tak se nazývali vyhnaní statkářští rolníci z evropského Ruska.

Nová vlna přesídlenců spadá do první poloviny 19. století, kdy byly zrušeny překážky pro stěhování na Sibiř státních rolníků. V 30.-40. letech se v jižních regionech kraje usadilo do 30 tisíc státních rolníků z Vologodské, Permské, Jaroslavské, Orlovské, Penzenské a dokonce Kavkazské gubernie. V tutéž dobu se značně zvětšuje počet exulantů: během 50 let se jich do kraje dostavilo kolem 40 tisíc. Nehledě na vzrůstající přítok volných přesídlenců do kraje a exulantů, přirozený přírůstek, jako v 18. století, zůstával hlavním zdrojem zvětšení obyvatelstva. V roce 1861 bylo v kraji v 1031 obydlech okolo 323 tisíc lidí. Z nich bylo 280 tisíc Rusů, kteří bydleli v 800 obydlech.

V důsledku vykonaných všestranných výzkumů současní badatelé v oblasti sibiřských nářečí se mluví o tom, že „реконструкция начального периода сибирских говоров показала, что в XVII веке живой диалектный язык не имел единой системы и находился в процессе формирования на основе севернорусских и среднерусских говоров. Реконструкция отдельных языковых фактов современных сибирских

¹²⁴ BACHRUŠIN, S. V. Cit. práce, s. 223.

¹²⁵ Trakt je hlavní cesta nebo tah. In: DAL, V. I. *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka*. Tom 4. Moskva: RIPOL klassik, 2006, s. 416.

говоров свидетельствует о том, что в процессе формирования сибирских говоров происходила своеобразная трансформация материнских диалектных основ“.¹²⁶

---

¹²⁶ BUCHAREVA, N. T. Cit. práce, s. 5.

2. A. D. Grigorjev a jeho dialektologický odkaz

2.1. Osobnost A. D. Grigorjeva

Alexandr Dmitrijevič Grigorjev (1874 – 1945) se narodil ve Varšavě, ale své dětství strávil ve městě Bělá, které v té době patřilo Sedlecké gubernii Přivislinského kraje (Polského carství) Ruského impéria. Oba jeho rodiče byli však ruského původu. Životní podmínky v dětství vědce byly poněkud nepříznivé, jelikož jeho otec, který pracoval jako vojenský zdravotník, byl těžce nemocný (po záchvatu mrtvice ochrnul na pravou část těla, později se k tomu přidala epilepsie), a proto si musel brzy začít vydělávat.¹²⁷ Přispíval své matce přívýdělkem z doučování; hodiny začal dávat již během svého studia na gymnáziu. Po absolvování gymnázia v Bělé odjel Grigorjev do Moskvy, kde se dostal na Historicko-filozofickou fakultu Moskevské univerzity (1894-1899).

Je třeba uvést, že budoucí vědec ukončil vysokou školu s vyznamenáním a díky jeho poctivosti a badatelskému potenciálu mu bylo nabídnuto magisterské studium při katedře ruského jazyka a literatury. Vzápětí za A. V. Markovem, který v roce 1898 uskutečnil výpravu na Zimní břeh Bílého moře, kde zaznamenal staré epické písně, včetně bylin, se Grigorjev v roce 1899 vydává do Pomoří. V roce 1899-1901 během své filologické expedice zapsal více než 400 bylin, historických písní, duchovních veršů a balad.¹²⁸ Nejdříve se ocitl na Oněžském břehu Bílého moře, pak objížděl vesnice podél řeky Piněgy, kam se později vrátil podruhé, aby pořídil fonografické záznamy bylinných nápěvů, byl za řekou Kuloj a na Mezeni. „Jeho úsilí a fyzicky náročná snaha pořádit za nepříznivých podmínek zvukový záznam archangelské sbírce přinesly další prvenství. Jedná se o vůbec první případ systematického zmapování východoslovanských epických melodií, a to v průřezu hned několika regionů. Celkem A. D. Grigorjev zaznamenal 174 rytmicko-melodických vzorků[...]"¹²⁹

Výsledkem zmíněné expedice se stal monumentální třísvazkový soubor ruských epických písní *Архангельские былины и исторические песни* (*Byliny a historické písně archangelské*). Dějiny vydání tohoto díla stojí také za pozornost. První svazek vyšel v roce 1904, po něm v roce 1910 vychází hned třetí svazek. Vydání druhého svazku překážely historické okolnosti a byl nakonec vydán až v roce 1939 Českou akademií věd, tj. po emigraci Grigorjeva do Československa. Je nutno podotknout, že se jedná nejen o

¹²⁷ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 15.

¹²⁸ *Olšany, nekropole ruské emigrace*. Praha: Ruská tradice, 2013, s. 119.

¹²⁹ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 25.

nejrozsáhlejší sbírku bylin v ruské folkloristice, ale jak zmiňuje M. Lemeškinová, dokonce i v obecně slovanském měřítku¹³⁰). Narozdíl od předchozích sbírek epických písní, Grigorjevova práce zohledňovala zcela nové a předtím neprobírané aspekty a otázky – syžetovou rozmanitost, melodickou stránku, „součinnost hrdinských písní s jinými folklorními žánry“ atd.¹³¹ A. D. Grigorjev zavádí do lingvistiky pojem *старина* (podle něho, právě tento termín používá lid), který zahrnuje byliny, historické písně, starší balady, duchovní verše. Podle profesora A. V. Markova termín *старина* ve smyslu epických písní pochází z dob před 15. stoletím.¹³²

Grigorjevova expedice byla unikátní i z toho důvodu, že „právě během této expedice „objevil“ pro celý svět známou lidovou vyprávěčku Marii Dmitrijevnu Krivopolenovovou, která mu zazpívala unikátní píseň Vavilovo putování se skomorochy, která dosud nebyla nikde zaznamenána“.¹³³

Lze konstatovat, že badatelova činnost je skutečně rozsáhlá, kromě již zmíněných tří svazků bylin a historických písní, Grigorjev hojně a plodně pracoval v dalších oblastech filologie, což svědčí o důkladnosti jeho přístupu k lidovému umění a lidu jakožto jeho nositeli a tvůrci. Není náhodné, že se poslední knihou vědce stala monografie *Древнейшая история восточных (русских) славян до начала образования Киевского государства* (1945).

Společně s folkloristikou se badatel zabýval i studiem staroruské beletrie 13.-18. století. V této souvislosti se musíme zmínit o Grigorjevově studii zabývající se románem o Achíkarovi (*Повесть об Акире Премудром*). V roce 1898 byl na zasedání Slovanské komise pronesen referát A. D. Grigorjeva *Когда, где, с какого языка и на какой славянский язык впервые был сделан перевод „Повести об Акире Премудром“?* Během svého vystoupení vědec zpochybnil existenci řecké předlohy, která se měla stát východiskem pro slovanský překlad, a uvažoval o syrském originálu, čímž polemizoval s mnohými renomovanými vědci (F. I. Buslajev, A. N. Veselovskij, V. Jagic aj.).¹³⁴ Magisterská diplomová práce Grigorjeva, za niž obdržel v roce 1913 malou Lomonosovu cenu¹³⁵, byla věnována stejnému tématu, rovněž pozdější článek ve *Варшавских университетских известиях* (1913). Jeho zájem o medievalistiku se projevuje také

¹³⁰ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 34.

¹³¹ Tamtéž, s. 34.

¹³² MARKOV, A. V. *Svidetel'stva o termine „starina“ (bylina)*. In: Etnografičeskoje obozrenije, č. 1-2, 1912, s. 219-221.

¹³³ *Olšany, nekropole ruské emigrace*. Praha: Ruská tradice, 2013, s. 119.

¹³⁴ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 19.

¹³⁵ BASARGINA, Je. Ju. Lomonosovskaja premija – pervaja gosudarstvennaja premija v Rossii (1865-1918). Sankt-Petěrburg: Nestor-Istorija, 2012, s. 40.

v analytickém přehledu z roku 1916 *Повесть о чешском королевиче Василии Златовласом и История об испанском королевиче Франце*.

Zájem o českou kulturu není náhodný. Jak jsme se již zmiňovali v Úvodu, v roce 1923 Grigorjev emigroval do Československa. Dějiny jeho emigrace však nezačínají Československem. Jak je známo, byl od roku 1917 děkanem nově zřízené Historicko-filologické fakulty Tomské univerzity, kde mj. vedl katedru ruského jazyka a literatury a stal se zakladatelem Společnosti pro etnografii, historii a archeologii. V roce 1918 se navíc stal prorektorem univerzity a právě pod jeho patronátem se konaly dialektologické výpravy do oblastí Sibiře obývaných starousedlíky.¹³⁶ Avšak v roce 1922 byla Tomská univerzita zrušena, a Grigorjev přijímá rozhodnutí o emigraci. Nejprve v roce 1922 přijíždí do Polska. Ve svém dopise J. Polívkovi ze dne 27. září 1924 píše: „...после ухода чехов из Сибири выяснилось, что в России при коммунистах жить совершенно нельзя, я решил выбраться из России в Чехию, наводя справки о Чехии и доставая чешские газеты у чешского представителя в Томске. Так как с большой семьей выбраться тайно из России было невозможно, то я, воспользовавшись тем, что родился в Варшаве и первые 20 лет своей жизни провел на территории, вошедшей после войны в Польшу, выехал с семьей в конце 1922 года в качестве польского гражданина в Польшу, а осенью 1923 года перебрался в Чехию, именно в Подкарпатскую Русь“.¹³⁷ Na Podkarpatské Rusi, která v té době patřila Československu, Grigorjev působí jako smluvní rektor na ruských gymnáziích v Užhorodu a v Prešově.¹³⁸ Do Prahy se vědec dostává až v roce 1936 po ukončení svého působení v Prešově a odchodu do důchodu.

Je třeba říci, že Grigorjeva s Prahou spojovaly dlouhé a plodné vědecké kontakty. Poprvé ruský vědec navštívil Prahu v roce 1906 během zahraniční služební cesty. Psal o svých dojmech J. Karáskovi, autorovi Dějin slovanských literatur: „Прага нам понравилась более, чем Вена. Я ходил две недели в университет на лекции, познакомился со многими профессорами; у некоторых был и на дому. Был и в Музее и занимался в библиотеке“.¹³⁹ K řadě profesorů, s nimiž navázal Grigorjev vědecké kontakty, patřil i Jiří Polívka, slavný český folklorista, profesor Karlovy univerzity a zároveň předseda Česko-ruské společnosti, kde A. D. Grigorjev vystoupil s

---

¹³⁶ *Olšany, nekropole ruské emigrace*. Praha: Ruská tradice, 2013, s. 119.

¹³⁷ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 62.

¹³⁸ *Olšany, nekropole ruské emigrace*. Praha: Ruská tradice, 2013, s. 120.

¹³⁹ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 50.

přednáškou *Общие результаты собирателей и исследователей русских былин*. Je známo, že Grigorjev se obracel v nouzi na Polívku, který mu poskytoval pomoc. Tak, například, v období, kdy Grigorjev přišel o pracovní místo v Prešově, vlivný profesor J. Polívka pomohl vědci při hledání nového místa.¹⁴⁰ Značnou úlohu v blízkém kruhu ruského vědce hráli českoslovenští legionáři, s nimiž se znal už od doby působení v Tomsku. Psal J. Polívkovi: „К чехам я относился в России сочувственно. Будучи в 1918 году деканом (а затем проректором) Томского университета, я устроил офицера чешских войск д-ра Виру лектором чешского языка в Томском университете, несмотря на недочеты в его прошении и на недостатку у него нужных документов, причем выхлопотал учреждение для него соответствующей должности и оклада жалования... Со стороны чехов во время пребывания в Сибири я всегда встречал дружелюбное отношение при встречах с ними как в Томске, так и в других местах Сибири во время своих летних поездок по Сибири для собирания особенностей русских говоров“.¹⁴¹ Ve 20. letech se velké množství legionářů po svém návratu usadilo na území Podkarpatské Rusi, kde v té době pobýval i A. D. Grigorjev.

V dubnu 1923 Grigorjev navštívil Prahu jako polský delegát pro účast na práci Sjezdu pracovníků středních a základních ruských škol v zahraničí, kde přednesl referát *История русского правописания и основы новейшей его реформы*. Právě při této příležitosti dostal od pana Šimečka, referenta ministerstva školství a národní osvěty, pozvání, aby emigroval do Československa. Záhy, na podzim téhož roku, se Grigorjev se svou rodinu přestěhoval do Užhorodu.¹⁴²

První asociace, které se vážou k postavě A. D. Grigorjeva, jsou spojeny s folkloristikou. Nesmíme ale zapomínat na, že Grigorjev byl vynikající etnolog a dialektolog. M. Lemeškinová ve své disertační práci zdůrazňuje, že Grigorjevovy severní výpravy v letech 1899-1901 neměly výhradně folkloristický a etnografický ráz. Stejně důležitý byl pro vědce aspekt archeografický a lingvistický. Zaznamenával folklorní texty s ohledem na nářeční specifika místní mluvy. “Пříklady з *Archangelských былин*, jakožto spolehlivého zdroje, jsou i dnes běžně zařazovány do slovníků severoruských nářečí”.¹⁴³

V této souvislosti nesmíme opomenout jednu důležitou okolnost, na niž se v současnosti již bohužel zapomnělo. Jde o to, že podle N. N. Durnovo byl Grigorjev

---

¹⁴⁰ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 73.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 59.

¹⁴² Tamtéž, s. 61.

¹⁴³ Tamtéž, s. 37.

iniciátorem Moskevského dialektologického kroužku, jedním ze zakladatelů Moskevské dialektologické komise (spolu s N. N. Durnovo, D. N. Ušakovem a V. K. Poržezinským) a dokonce zakladatelem sibiřské dialektologie (tento titul přiřadil Grigorjevovi ruský lingvista, tajemník Moskevského lingvistického kroužku B. V. Gornung).¹⁴⁴ D. N. Ušakov a N. N. Sokolov vzpomínali, že „Московская диалектологическая комиссия образовалась из кружка, составившегося в Москве по инициативе А.Д. Григорьева из лиц, занимавшихся изучением истории и диалектологии русского языка.“¹⁴⁵ Ve snaze o to, aby kroužek, o němž samotný vědec mluvil jako o „частном кружке для изучения истории и диалектологии русского языка“, získal oficiální status dialektologické společnosti, zpracovává Grigorjev v roce 1902 projekt stanov. Teprve v lednu 1904 získává kroužek status Moskevské dialektologické komise. Významným dílem Moskevské dialektologické komise se stala dialektologická mapa – *Опыт диалектологической карты русского языка, с приложением очерка русской диалектологии. Составили Н. Дурново, М.Н. Соколов и Д.Н. Ушаков* (1915). Zahrnuje však jen evropskou část Ruska, neodráží stav sekundárních nářečí Sibiře.

Když se ruský vědec v roce 1918 stal prorektorem Tomské univerzity, ujal si i patronátu nad dialektologickými výpravami v oblastech výskytu nářečí sibiřských starousedlíků. Je známo, že v letech 1919-1921 získal během letních výjezdů desítky rukopisných památek ze 14—19. století, které jsou nyní uloženy v Knihovně Ruské akademie věd a ve Slovanské knihovně v Praze.¹⁴⁶ Do svého rozsáhlého výzkumu, který probíhal současně s výzkumem A. M. Seliščeva, Grigorjev zapojil řadu svých studentů.

Dialektologický odkaz A. D. Grigorjeva zahrnuje dvě rozsáhlé práce: *Русские говоры Уральских губерний (Пермской, Уфимской и Оренбургской) и их происхождение* a *Русские старожильческие говоры Сибири*. O poslední práci Grigorjev psal: „Настоящая работа явилась вследствие желания связать изучаемые мною русские старожильческие говоры Сибири с говорами Европейской России“.¹⁴⁷ K publikačním výstupům menšího rozsahu patří *Русские говоры западной половины Николаевского уезда Самарской губернии* (1919); *Устройство и заселение московского тракта в Сибири с точки зрения изучения русских говоров* (1921); *Образование и общее распределение русских старожильческих говоров*

---

¹⁴⁴ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 47.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 39.

¹⁴⁶ *Olšany, nekropole ruské emigrace*. Praha: Ruská tradice, 2013, s. 119.

¹⁴⁷ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 45.

Сибири (1928); *Русские старожильческие говоры Сибири. Вып. 1. К изучению русских старожильческих говоров Сибири* (1928); *Происхождение русских говоров Уральских губерний: Пермской, Уфимской и Оренбургской* (1929).¹⁴⁸

V roce 1928 A. D. Grigorjev navazuje vědecké kontakty s Ruskou historickou společností (РИО). Společnost byla založena v roce 1925 v Praze předními představiteli ruské emigrantské inteligence – Je. F. Šmurlo, V. A. Francevem, P. B. Struve, N. L. Okuněvem, A. V. Florovským. U počátku dané společnosti stál také byzantista N. P. Kondakov. Kromě ruských emigrantů se společnosti také účastnili čeští vědci, například, archeolog, etnograf a vedoucí Slovanského ústavu Lubor Niederle. A. D. Grigorjev poprvé vystoupil v Ruské historické společnosti 11. dubna 1928 s referátem *Русские говоры в Пермской губернии и их происхождение*. Vědec se podělil o výsledky své práce: „Я приготовил к концу 1927 года свою работу о русских говорах Пермской губ. к печати и на Пасхе 1928 года сообщил свои выводы в докладах, читанных мною в Праге в Русском историческом обществе и в Обществе Сибиряков в ЧСР“.¹⁴⁹

Vědecké závěry ohledně procesů osídlení Sibiře, složení sibiřského obyvatelstva a a přehled dějin výzkumů Sibiře Grigorjev zohlednil na stránkách časopisu *Slavia* v článku *Русские старожильческие говоры Сибири*. Po roce přednesl vědec na prvním 1. sjezdu slavistů v roce 1929 v Praze referát *Происхождение русских говоров Уральских губерний: Пермской, Уфимской и Оренбургской*.

Rozsáhlou práci *Русские говоры Уральских губерний*, připravenou k tisku, jež v současnosti spolu s *Русскими старожильческими говорами Сибири* leží v osobním fondu A. D. Grigorjeva v Archivu Akademie věd České republiky, se za života ruského vědce nepovedlo zveřejnit. Dochovala se svědectví o tom, že existovala předběžná ujednání s profesorem O. Hujerem, redaktorem *Slavie* a tajemníkem III. sekce ČAVU, o publikaci daného díla.¹⁵⁰ Avšak v roce 1942 Hujer umírá a rukopis byl z Hujerovy pozůstalosti předán do osobního archivního fondu A. D. Grigorjeva. Plán zůstal nerealizovaný.

¹⁴⁸ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 46-47.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 81.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 83.

2.2. Ruská starousedlická nářečí Sibiře (*Русские старожильческие говоры Сибири*)

V rámci diplomové práce nás zajímá práce A. D. Grigorjeva *Русские старожильческие говоры Сибири*. Sběr informací o sibiřských nářečích v jednotlivých lokalitách probíhal pomocí programu, vypracovaného v roce 1911 Moskevskou dialektologickou komisí, s názvem *Программа для собирания сведений, необходимых для составления диалектологической карты русского языка в Сибири. Северновеликорусские и средневеликорусские говоры* (Tomsk, 1919). Grigorjev musel přizpůsobit otázky specifikám studovaného areálu: „Эта программа в своей основе является программой, составленной Московской диалектологической комиссией, состоящей при Академии наук... В ней мною сделаны только необходимые для Сибири изменения и добавления“.¹⁵¹ Celkově program obsahuje 91 otázek různého druhu: otázky fonetického rázu (63 otázky), otázky morfologického rázu (19 otázek), otázky lexikálního rázu (2 otázky), otázky syntaktického rázu (4 otázky), otázky obecného rázu (3 otázky). Fonetické otázky se dělí na tři skupiny: otázky pro okající, akající nářečí a otázky společné pro všechna nářečí. Kromě otázek tento program obsahuje i instrukce k vyplnění a použití daného dotazníku.

Práce *Русские старожильческие говоры Сибири*, jež se nyní nachází v Archivu AV ČR a zabírá 2 kartony, představuje rukopisně zpracované materiály získané během dialektologických výprav jak samotným Grigorjevem, tak jeho studenty, kteří posílali informace profesorovi poštou. O tom svědčí dopisy studentů, například, dopis J. Staruchina, v němž podává svědectví o vykonané práci („Мне удалось обследовать население Енисея между Красноярском и Минусинском в трех главных пунктах: с. Даурское, с. Новоселово, д. Сорокино. В Минусинске объехал след. населенные места: Малую Минусу, Самодуровку, Большую и Малую Иню, Тесь, Восточное, Б. и М. Нички (все на восток и юго-восток от Минусинска до р. Тубы); затем Даниловский завод, Казанцево, Шушь, Кантерево и Среднюю Шушь – последнее селение от Минусинска (все на юг, по правую сторону Енисея)[...]“¹⁵²).

Ke guberniím, z nichž se skládá region Sibiře, podle údajů A. D. Grigorjeva patří:

1. Permská gubernie
2. Orenburgská gubernie

---

¹⁵¹ LEMEŠKINOVÁ, M. Cit. práce, s. 45.

¹⁵² Tamtéž, s. 47-48.

3. Uralská gubernie
4. Turgajská gubernie
5. Tobolská gubernie
6. Akmolinská gubernie
7. Semipalatinská gubernie
8. Semirečenská gubernie
9. Tomská gubernie
10. Altajská gubernie
11. Jenisejská gubernie
12. Irkutská gubernie
13. Zabajkalská gubernie
14. Amurská gubernie
15. Primorská gubernie
16. Jakutská gubernie
17. Kamčatská gubernie

V Griigorjevově práci jsou však zohledněny pouze následující: Permská gubernie, Orenburská gubernie, Akmolinská gubernie, Semipalatinská gubernie, Tomská gubernie, Altajská gubernie, Jenisejská gubernie, Irkutská gubernie, Zabajkalská gubernie, Amurská gubernie, Jakutská gubernie, Kamčatská gubernie.

Rukopisné listy, obsažené v probírané práci, jsou strukturovány následujícím způsobem: nahoře se uvádí toponymické označení s uvedením geografické polohy objektu (volost' / okrsek / oblast, gubernie, případně vedlejší údaje, například, vzdálenost od nejbližšího velkoměsta, poloha vůči řekám atd.), údaje o složení obyvatelstva (počet starousedlíků a přistěhovaleckého obyvatelstva, složka cizojazyčného obyvatelstva, původ přesídlenců atd.), shrnující informace o původu a charakteru nářečí (například, okající severoruské / akající jihoruské / přechodné středoruské atd.), zdroj informace (konkrétní obyvatel nebo autor výzkumu, z něhož se vychází), folklorní materiály nebo fonetické přepisy rozhovorů. Samozřejmě, tyto údaje se uvádí zdaleka ne v každém listu, resp. uvádí se pouze jejich část. Dále list obsahuje jednotlivé body v souladu s již zmíněným programem (*Программа для собирания сведений, необходимых для составления диалектологической карты русского языка в Сибири. Северновеликорусские и средневеликорусские говоры*). Uvedme příklad části jednoho z listů:

Село Рождественское Казачинской волости Енисейского уезда Енисейской губернии, в 12 верстах юго-западнее с. Казачинского, западнее тракта из Енисейска в Красноярск.

Жители его состоят из потомков русских, приехавших частью из Московской губернии (Варыгины), а также из потомков тунгусов (Бекетовы и др.) и татар (Горнаговы и др.), которые обрусели под влиянием «москвичей». Они до сих пор склонны крепко держаться «досельщины» (старины).

Слова И. Варыгина:

Сколь душа примала (пили); были питаки, которы по ведру выпивали, - с просядкой, как говорится...Со старинки велось так.

Pokud se v jednotlivém nářečí vyskytují nějaké rysy, vycházející za rámec informací zohledněných v programu, uvádějí se dodatečně na konci listu.

Naše analýza rukopisných materiálů obsažených v práci A. D. Grigorjeva *Русские старожильческие говоры Сибири* spočívala, především, v třídění informací o jednotlivých nářečích a jejich úprava podle sloupců (název souboru za účelem lepší orientace a snadnějšího vyhledávání); toponymické pojmenování; zkratka; geografické údaje (pokud jsou uvedeny ve zkoumaných materiálech); informace o respondentech, na základě jejichž mluvy byly pořízeny výsledky výzkumu ve výše uvedené práci (pokud jsou); fonetické rysy; příklady fonetických rysů; morfologické rysy; příklady morfologických rysů; lexikální rysy; příklady lexikálních rysů; syntaktické rysy; příklady syntaktických rysů; ostatní informace, jež se týkají složení obyvatelstva, dějin obce a zdroje informací, poněvadž občas jsou informace přepisovány z/prostřednictvím jiného zdroje (tak, například, údaje o vesnici *Кежемская Заимка* jsou Grigorjevem převzaty z práce A. A. Makarenka *Сибирские песенные старины* (2. vyd., 1907, str. 25-26)) v tabulce Excel. Každý bod, uvedený v rukopisech a odpovídající bodům *Программы для собирания сведений, необходимых для составления диалектологической карты русского языка в Сибири. Северновеликорусские и средневеликорусские говоры*, jsme uváděli zvlášť spolu s příklady. Je třeba si povšimnout, že materiály často zahrnují nejen čistě dialektologický materiál, ale také folklorní: uvádějí lidové písně, pohádky, častušky atd. Tento druh materiálu však není předmětem zájmu naší diplomové práce. Navíc se vyskytují přepsané úryvky z monografií jiných vědců (například, A. M. Seliščeva), tištěné kopie dokumentů jak samotného Grigorjeva (*Программа для собирания сведений*), tak kopie jiných prací (například, *Заговоры амурских казаков*).

Hlavním problémem, jenž ztěžuje analýzu dialektologického materiálu je rukopisná podoba listů. Informace jsou zapsány podle pravidel předrevolučního ruského pravopisu. Občas jsou zaznamenány na papíře údaje těžce dešifrovatelné. Kromě toho velmi často se uvádí mylná a nedůvěryhodná informace, která narušuje logickou strukturu programu. Tak, například, v bodu 11, který by musel podle programu obsahovat příklady slov, kde se místo *e* v pozici po přízvuku používá *ě*, se uvádí taková slova jako *серѣднева*, *зі́мнева*, *чѣрез* (улус¹⁵³ Протокинский), jež se sem zcela nehodí. Nejednoznačným a matoucím způsobem jsou v práci zastoupeny body, které se tykají povahy **ѣ** v sibiřských nářečích – často se nahrazuje za *e*, zároveň se plete s obecně používaným dle tehdejšího ruského pravopisu písmenem **ѣ**. Navíc, dalším ztěžujícím faktorem je celkový počet stran v práci – práce čítá přes 1600 stran.

Dále se zaměříme na samotný popis obsahu práce *Русские старожильческие разговоры Сибири*. Nelze si nevšimnout, že údaje, uvedené v Grigorjevově práci, jsou roztrženy jenom podle bodů. Tento typ klasifikace se nám nezdá průkazný, proto rozdělíme údaje podle jazykových rovin – fonetika, morfologie, syntax a lexikum. V každém oddíle uvádíme hlavní příznačné rysy a toponymická pojmenování, kde se tyto rysy podle údajů Grigorjeva vyskytují. Opíráme se o klasifikaci předloženou A. M. Koškarevovou v její práci *Очерки сибирской словесности* (Ниžněvartovsk 2010). Při popisu používáme rozsáhlý zkratkový aparát, který je podrobně vysvětlen v Seznamu zkratk. V oddíle Lexikální rysy jen stručně uvádíme tematické okruhy lexikálních jednotek, které zohledňuje Grigorjev, a nevěnujeme se v rámci diplomové práce otázce etymologie či sémantiky, poněvadž tato otázka by se mohla stát tématem samostatného výzkumu.

2.2.1 Fonetické rysy

1. Samohlásky (vokály)

- Okání (rozlišení vokálů [o] - [a] v nepřízvučné pozici):
  - v předpřízvučné pozici před přízvučným *o* / *ě* ([*двороф*], [*пошол*], [*водоѳ*], [*корова*], [*поѳд'ом*], [*под'оной*] apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

¹⁵³ Ulus se původně používal ve významu přidělu půdy, dnes je název určitých administrativně-teritoriálních celků v Jakutsku. In: *Slovar' russkich govorov central'nyh rajonov Krasnojarskogo kraja*. Tom 5. Krasnojarsk: RIO GOU VPO KGPU, 2011, s. 21.

Orenburgská gubernie: *Пртч, Блгс, Кчр*

Altajská gubernie: *Тал.Алт., Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.*

Jenisejská gubernie: *Кма, Вна, Шчкн, Млцкий, Пртский, Уж, Птрпвлое, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Крт, Павл, Бзха, Тршино, М.У., Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Рждств, Енск, Пнмр, Нзм, Рбн, Кмн, Иркн, Пнчг, Ярк, Бгч, Мстр, Дв, Кжм, Пнвск, Кжм. З., Глч, Ш.Л., Андр, Трои, Сид, Пус, Кор, Нос, Лук, Корн, Кар, Пол, Ник, Новсл, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Tomská gubernie: *Иши, Туз, Каз, Преоб*

Irkutská gubernie: *Шаб, Шар, Ольз, Больш, Тар, Душ*

Zabajkalská gubernie: *Каб, Ильин, Кат.Заб., Уст.-Б., Барг*

- v předpřízvučné pozici před slabikou s **a** ([водá], [столá], [дворá], [опáсно] apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Блгс*

Tomská gubernie: *Иши, Каз, Зор, Тих, Кат, Буг, Выш*

Altajská gubernie: *Тал.Алт., Ерс, Жил, Южск, Лкт, Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Суз*

Jenisejská gubernie: *Кма, Вна, Б.-Ул., Шчкн, Пртский, Уж, Знмск, Крт, Павл, М.У., Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Енск, Пнмр, Нзм, Кмн, Иркн, Пнчг, Пнвск, Бгч, Кжм.З., Мстр, Дв, Алиш, Кжм, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Б.И., Вст, С.Ш.*

Irkutská gubernie: *Шаб, Ким, Ал.-Нев., Сол, Расп, Кат.Ирк., Мар, Кач, Кист, Корт, Степ, Жит, Бел, Тал, Хаб, Челп, Зал, Рык, Анг, Бут, Чик, Дяд, Вит, Ил.В.В.У.*

Zabajkalská gubernie: *Трн.Заб., Нов.Сел, Тур, Унд, Кях*

Amurská gubernie: *Внц, Ек.-Н., Стл, Нов.Ам., Кук, Мх.-См., Ббс*

Kamčatská gubernie: *Марк*

Jakutská gubernie: *Ожг, Рус.Уст., Оск, Сркл, Нжклм, Пхд*

- v předpřízvučné pozici před slabikou s jakýmkoliv vokálem kromě *a* ([*воды́*], [*золоты́м*], [*орде́*], [*м'эдовы́йк*], [*лоні́с*] apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Кчр*

Tomská gubernie: *Алв*

Altajská gubernie: *Тал.Алт., Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Кро*

Jenisejská gubernie: *Кма, Вна, Шчкн, Уж, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Крт, Павл, Бзха, Трино, М.У., Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Рждств, Спл, Енск, Пнмр, Нзм, Рбн, Кмн, Иркн, Пнчг, Бгч, Мстр, Дв, Алиш, Кжм, Акс, Пнвск, Кжм.З., Новосл, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Дтл, Б.И., Вст, С.Ш.*

Amurská gubernie: *Рдд, Кук*

Irkutská gubernie: *Куйт, Или, Тай, Манз, Иртск*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Акиш*

Kamčatská gubernie: *Гиж*

Jakutská gubernie: *Яку, Ксх, Схр*

- v druhé předpřízvučné pozici a na začátku slova ([*борода́*], [*сво*]евó, [*роз*]ыгра́лся, [*рос*]порóл, [*по*]плясáла, [*о*]днокрóвное apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Схм, Зай, Кчр, Пртч, Блгс*

Tomská gubernie: *Пкр, Прск, Алв, Ииш, Туг, Каз, Зор, Тих, Кат, Буг, Дбр, Выш, Пкр, Преоб*

Altajská gubernie: *Тал, Ерс, Жил, Южск, Уйм, Лкт, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Кро, Суз*

Jenisejská gubernie: *Кма, Вна, Б.-Ул., Шчкн, Пртский, Уж, Пртпвлое, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Крт, Бзха, Трино, М.У., Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Рждств, Енск, Пнмр, Нзм, Рбн, Кмн, Иркн,*

Ярк, Бгч, Мстр, Дв, Алиш, Кжм, Акс, Пнвск, Новосл, Мнск, Кптр, Кав, Шлб, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: Шаб, Ким, Сол, Расп, Кат.Ирк., Тай, Мар, Манз, Кач, Кист, Корт, Степ, Жит, Бел, Тал, Хаб, Челп, Зал, Рык, Анг, Тар, Бут, Чик, Душ, Дяд, Вит, Ирк.И.У.Г.

Zabajkalská gubernie: Ил.Заб., Сел.Заб, Трн, Пос.Заб., Ист, Каб, Ильин, Нов.Сел., Тур, Унд, Кат.Заб., Кях, Уст.-Б., Барг, Акиш

Amurská gubernie: Рдд, Ек.-Н., Стл, Внц, Бдж, Нов, Кук, Мх.-См., Ббс

Kamčatská gubernie: Гиж, Марк

Jakutská gubernie: Ожг, Рус.Уст., Ксх, Оск, Сркл, Нжклм, Пхд, Схр

- v postpřízvučné pozici (*поочерёдн[о], гóр[о]д, [обвóзом], [ста́ло]* apod.):

Permská gubernie: К.Б.

Orenburgská gubernie: Пртч, Блгс

Tomská gubernie: Пкр, Гдн, Шит, Алв, Каз, Вер, Выш, Грм.Том., Дуб.Том., Миш, Зрс, Почв, Преоб, Салт,

Altajská gubernie: Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Ерс, Жил, Нзв, Южк, Нзв, Лкт

Jenisejská gubernie: Кма, Вна, Шчкн, Пртский, Уж, Пртпвлое, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Крт, Шлск, Павл, Бзха, Трино, М.У., Кдрт, Крб, Зрк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвщ, Мкрш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Спл, Енск, Пнмр, Нзм, Рбн, Иркн, Пнчг, Бгч, Мстр, Дв, Алиш, Кжм, Пнвск, Кжм.З., Ш.Л., Андр, Трои, Сид, Пус, Кор, Нос, Лук, Корн, Кар, Пол, Ник, Новосл, Кптр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: Шаб, Тнс, Сол, Расп, Кат.Ирк., Тай, Мар, Кач, Кист, Корт, Степ, Жит, Бел, Тал, Хаб, Больш, Челп, Зал, Рык, Анг, Тар, Чик, Дяд, Вит,

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Ист, Нов.Сел., Тур, Уру, Унд, Кат.Заб., Кях, Акиш, Трн

Amurská gubernie: Рдд, Ек.-Н., Стл, Внц, Бдж, Нов, Кук, Мх.-См., Ббс

Kamčatská gubernie: *Гиж, Марк*

Jakutská gubernie: *Ожг, Рус.Уст., Ксх, Оск, Сркл, Нжклм, Пхд, Схр*

- v předponách ([*no*]скорéй, [*so*]йду́, [*no*]люби́ть apod.):

Orenburgská gubernie: *Пртч*

Tomská gubernie: *Алв, Дбр, Почв, Преоб*

Altajská gubernie: *Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.*

Jenisejská gubernie: *Пртпвлое, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Бзха, Трино, М.У., Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Новосл, Дтл, Тсн, Кр, Луг, Д.З.*

- Akání (shoda vokálů [*o*] - [*a*] v nepřízvučné pozici):
  - v předpřízvučné pozici ([*a*]ста́лся, [*ана́*], [*Маскв́а*], [*вад́а*] apod.):

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Трц.Ор., Блгс*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Трн, Чан, Леб.Том., Мриш, Прб, Цар, Дбл, Клв, Чау, Орск, Дуб, Таиш, Трц, Умр, Ояи, Блт.Ояи., Чеб, Блт, Бас, Гдн, Шит, Прск, Чакл, Трцк, Мльц, Злд, Врх, Ала, Клт, Калт, Каф, Том, Мих, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Маз, Ииш, Боб, Баз, Чил, Еки, Врн, Каж, Кир, Никл, Туз, Каз, Нар, Кол, Чёр, Нжсс, Зор, Юща, Чер, Луг.Том., Киж, Гор, Конш, Кирг, Кка, Кск, Алкс, Бар, Спс, Лат, Б.-Д., Тих, Зах, Чик, Гря, Кат, Кривд, Прк, Мош, Ояи.Влс.Т.У., Кайл.Влс.Т.У., Уф.Влс.Т.У., Тут.Влс.Т.У., Кус, Тас, Ача, Елф, Арл, Спа, Уна, Бат, Вер.Том., Вер, Ярс, Уст, Сосн, Итк, Солом, Кул, Мох, Пят, Тут, Попр, У.-Иск., Зыр, Пол.Том., П.Тут., Ник.Том., Озер, Дбр, Вяи, Сур.Вар., Кон.Сп., Пет, Выи, Акс.Том., Лугн, Пра, Пис, Ани, Ива, Меж, Плт, Позд, Хай, Пдл, Зав, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Зер, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Каиш, Крс, Кра, Шин, Блв, Мал.-Песч., Н.Орл., Дмт, Стп, Лар, Пок, Куб, Алч, Шест, Точ, Тис, Б.Бар., Нпз, Кок, Уст.-Сосн., Абы, Трс, Ваг, Брх, Пест, Сал, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Лук.Том., Тут, Хме, Вас, Крас, Паиш, Салт, Кзн, Жир, Мит, Бард, В.-Ч., Прок, Зен, Спи, Клч, Ара, Гур, Тог, Щуч*

Altajská gubernie: *Бер, Уст.-Ал., Жил, Нвк, Нзв, Южк, Плиш, Чим, Фом, Хай, Бий, Брс, Тур, Б.У.А.Г., Змн, Лкт*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Шчкн, Уж, Бхта, Ач.У.Е.Г., Знмск, Крск, Взнск, Шлск, Нхвлн, Павл, Бзха, Трино, Кнск, Ил, М.У., Птба, Штно, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск,*

Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Мсы, Енск, Рбн, Бгч, Мстр, Дв, Кжм, Пнвск, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Кптр, Идр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Б.И., Вст, С.Ш., Пал, Бор, Кро, Хар, Ребр, Кипр, Пвл, Крот

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П., Ом, Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм

Irkutská gubernie: Нжд, Тул, Шаб, Курз, Брн, Аме, Тнс, Шар, Ким, Алю, Брат, Верх.Сув., Пар, Грм, Чам, Сол, Гдл, Мол, Шив, Расп, Шип.Ирк., Кат.Ирк., Тай, Иртск, Мар, Оёк, Кот, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Хоб, Кач, Врхлск, Кист, Степ, Ил.В.В.У., Жит, Тал, Хаб, Больш, Челп, Зал, Рык, Анг, Чик, Душ, Вит, Ирс

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Ист, Каб, Ильин, Троиц, Тур, Верхн.У.З.О., Куйт.Заб., Чит, Уру, Унд, Гор.Заб., Кат.Заб., Марк

Amurská gubernie: Нов, Кук

Jakutská gubernie: Яку, Верх, Ожг, Рус.Уст., Оск, Схр

- v druhé předpřizvučné pozici a na začátku slova ([ʏa]варя́ть, [na]лива́ть, [паста]я́льцы, [акт'а]бря́ apod.):

Orenburgská gubernie: Клч.Ор., Трц.Ор., Блгс

Tomská gubernie: Кнс, Шип, Там, Чан, Леб.Том, Дбл, Клв, Чау, Орск, Дуб, Таиш, Трц, Умр, Ояиш, Блт.Нвн., Чеб, Блт, Бас, Гдн, Шит, Прск, Трцк, Мльц, Злд, Врх, Ала, Клт, Калт, Каф, Том, Мих, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Маз, Ииш, Боб, Баз, Чил, Еки, Врн, Каж, Туг, Каз, Нар, Кол, Чёр, Нжс, Зор, Юща, Киж, Чер, Гор, Конш, Кирг, Кка, Кск, Алкс, Спс, Лат, Б.-Д., Гря, Кривд, Прк, Мош, Ояш.Влс.Т.У., Кайл.Влс.Т.У., Уф.Влс.Т.У., Тут.Влс.Т.У., Киш, Тас, Елф, Арл, Сна, Уна, Бот, Вер.Том., Вер, Ярс, Уст, Сосн, Итк, Солом, Кул, Мох, Пят, Тут, Попр, У.-Иск., Зыр, Пол.Том., П.Тут., Ник.Том., Озер, Дбр, Сур, Кон.Сп., Пет, Акс.Том., Пра, Пис, Ани, Ива, Меж, Плт, Позд, Хай, Пдл, Зав, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Каиш, Н.Орл., Бл, Дмт, Стп, Лар, Пок, Куб, Алч, Шест, Тис, Точ, Нпз, Уст.-Сосн., Абы, Трс, Ваг, Брх, Пест, Сал, Гур, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Лук.Том., Тит, Хме, Вас, Крас, Паиш, Салт, Кзн, Жир, Мит, Бард, В.-Ч., Прок, Зен, Спи, Клч, Ара

Altajská gubernie: *Бер, Жил, Нвк, Нзв, Южск, Пли, Чим, Фом, Хай, Бий, Ант.ст., Чар.ст., Брс, Тур, Б.У.А.Г., Змн, Стл*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Шчкн, Бхта, Ач.У.Е.Г., Знмск, Шлск, Ел, Ил, М.У., Птба, Штно, Кдрт, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Енск, Бгч, Мстр, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнэт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баши, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Кзнциво, Кптр, Идр, Кав, Шлб, Кург, Б.И., Вст, С.Ш., Ом, Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм, Бор, Хар, Ребр, Пвл, Крот*

Semipalatinská gubernie: *Павл.У.С.Г., Сем.У.С.Г., Устик.У.С.Г., Кар.У.С.Г., Кокп.У.С.Г.*

Irkutská gubernie: *Ирс, Бел, Нжд, Шаб, Курз, Брн, Аме, Тул, Тул.У., Тис, Ким, Алю, Брат, Верх.Сув., Пар, Грм, Чам, Сол, Мол, Шив, Расп, Шип.Ирк., Тай, Иртск, Мар, Оёк, Ком, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Хоб, Кач, Врхлск, Кист, Степ, Ил.В.В.У., Жит, Тал, Хаб, Больш, Челп, Бел, Зал, Рык, Анг, Чик, Душ, Вит*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Ист, Каб, Ильин, Троиц, Нов.Сел., Тур, Верхн.У.З.О., Куйт.Заб., Чит, Уру, Унд, Гор.Заб., Кат.Заб., Марк*

Amurská gubernie: *Кук*

Jakutská gubernie: *Сркл, Нжклм, Пхд, Яку, Верх, Ожг, Рус.Уст.*

- v postprízvučné pozícii ([лónат'], [р'эткай], [кан'эина], [ку́рач'ка] apod.):

Orenburgská gubernie: *Зай, Клч.Ор., Блгс*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Тат, Чан, Леб.Том, Дбл, Клв, Чау, Орск, Дуб, Таиш, Трц, Умр, Ояиш, Блт.Нвн., Чеб, Блт, Бас, Шит, Прск, Чакл, Мльц, Злд, Врх, Ала, Клт, Каф, Том, Мих, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Маз, Иши, Боб, Баз, Чил, Еки, Врн, Каж, Каз, Нар, Кол, Чёр, Нжс, Зор, Юща, Чер, Конш, Кирг, Кка, Кск, Алкс, Спс, Лат, Б.-Д., Гря, Кривд, Прк, Мош, Ояиш.Влс.Т.У., Кайл.Влс.Т.У., Уф.Влс.Т.У., Тут.Влс.Т.У., Тас, Елф, Арл, Сна, Бот, Вер.Том., Вер, Ярс, Уст, Сосн, Итк, Солом, Мох, Пят, Тут, Попр, У.-Иск., Зыр, Пол.Том., П.Тут., Ник.Том., Озер, Дбр, Вяш, Пет, Акс.Том., Пра, Пис, Ани, Меж, Хай, Зав, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Каиш, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Дмт, Стп, Лар, Пок, Куб, Шест, Тис, Точ, Б.Бар., Уст.-Сосн., Абы, Ваг,*

Брх, Пест, Сал, Гур, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Тит, Хме, Крас, Паи, Салт, Кзн, Жир, Мит, Бард, В.-Ч., Прок, Зен, Спи, Клч, Ара

Altajská gubernie: Бер, Южск, Нвк, Жил, Пли, Фом, Хай, Бий, Ант.ст., Чар.ст., Брс, Тур, Змн, Стл

Jenisejská gubernie: Ачк, Уж, Бхта, Знмск, Крск, Шлск, Павл, Бзха, Трино, Кнск, Ил, М.У., Штно, Кдрт, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Енск, Рбн, Мстр, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Кзнцво, Идр, Кав, Кург, С.Ш., Хар, Крот

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, Акм

Irkutská gubernie: Нжд, Шаб, Крг, Брн, Аме, Тул, Шар, Куйт, Ким, Алю, Ник.Ирк., Брат, Верх.Сув., Пар, Грм, Ик, Шив, Ирс, Или, Расп, Шип.Ирк., Кат.Ирк., Тай, Иртск, Мар, Кот, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Кист, Степ, Ил.В.В.У., Хаб, Больш, Челп, Зал, Рык, Чик, Бел

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Ист, Тур, Верхн.У.З.О., Куйт.Заб., Гор.Заб., Кат.Заб.,

Jakutská gubernie: Яку, Рус.Уст., Сркл, Нжклм

- Smíšený typ (vyskytuje se okání vedle akání: в[о]ды́ – в[а]ды́, ма́м[о]нька — п[а]хóдочка apod.):

Tomská gubernie: Трс, Кул, Мох, Вяш, Меж, Поч, Пес, Пде, Зрс, Черд, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч.

Altajská gubernie: Бер, Жил, Нзв, Южск, Б.У.А.Г., Лкт, Стл

Jenisejská gubernie: Шчкн, Уж, Бхта, Ач.У.Е.Г., Знмск, Шлск, Ел, Павл, Бзха, Трино, М.У., Кдрт, Крб, Зрнк, Кзнчск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Енск, Рбн, Бгч, Мстр, Дв, Кжм, Пнвск, Кжм.З., Кптр, Идр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Б.И., С.Ш.

Irkutská gubernie: Нжд, Сол, Ирс, Расп, Кат.Ирк., Иртск, Мар, Кач, Кист, Степ, Ил.В.В.У., Жит, Бел, Тал, Хаб, Больш, Челп, Зал, Рык, Анг, Чик, Душ, Вит, Тул.У.

Zabajkalská gubernie: Пос. Заб., Каб, Ильин, Тур, Уру, Унд, Кат.Заб., Марк

Amurská gubernie: *Нов, Кук*

Jakutská gubernie: *Ожг, Рус.Уст., Оск, Скрл, Нжклм, Пхд, Схр*

- Náhrada **o** za **a** před slabikami s **o** ([зо]бóта, [сто]новíться, [зо]бóр, [до]лёко apod.):

Orenburgská gubernie: *Пртч*

Tomská gubernie: *Дбр*

Altajská gubernie: *Кро, Тал, Южк*

Jenisejská gubernie: *Шкчн, Пртпвлое, Крб, Зрнк, Кзнчск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Шлб, Слб*

Amurská gubernie: *Рдд, Стл, Бдж, Ббс*

- Jekání (shoda **e**, **o**, **a** v jedné variantě – **e**):
  - v předpřízvučné pozici ([сл'эзá], бе[р'э]зý, [йэмý] apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Пртч, Схм, Клч.Ор., Трц.Ор.*

Tomská gubernie: *Пкр, Каз, Дбр, Выш, Дуб, Таи, Умр, Ояш, Блт.Нвн., Гдн, Прск, Мльц, Злд, Врх, Калт, Каф, Том, Вор, Фил, Сем, Хал, Иши, Боб, Каж, Туг, Каз, Нар, Кол, Нжс, Зор, Б.-Д., Тих, Кат, Кривд, Буг, Мош, Кус, Арл, Сна, Бат, Вер.Том., Уст, Кил, Сосн, Итк, Кул, Мох, Пят, Тут, У.-Иск., Зыр, Пол.Том., Сур, Кон.Сп., Акс.Том., Пра, Ваг, Пис, Прт, Хай, Зав, Печ, Пес, Бер, Пде, Кос, Лар, Куб, Шест, Точ, Б.Бар., Нпз, Кок, Абы, Трс, Брх, Пест, Гур, Бач, Карг, Тер, Кзм, Хри, Кузн, Хме, Салт, Кзн, В.-Ч., Спн*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Ерс, Нзв, Южк, Лкт, Бер, Тал, Нвк, Пли, Фом, Бий, Брс, Сал, Чмл, Тур, Б.У.А.Г., Змн*

Jenisejská gubernie: *Кма, Вна, Шкчн, Млцкий, Пртский, Уж, Пртпвлое, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Ач.У.Е.Г., Павл, Бзха, Тршино, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзнчск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Рждств, Мсы, Спл, Енск, Пнмр, Нзм, Рбн, Кмн, Иркн, Пнчг, Ярк, Бгч, Мстр, Дв, Алиш, Кжм, Акс, Пнвск, Кжм.З., Новосл, Кптр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З., Кжм, Мнск*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., А.-Б., Акм*

Irkutská gubernie: *Шаб, Тул.У., Тнс, Ким, Ал.-Нев., Сол, Расп, Кат.Ирк., Иртск, Мар, Кач, Кист, Корт, Стен, Ил.В.В.У., Жит, Бел, Тал, Хаб, Больш, Челп, Зал, Рык, Анг, Бут, Чик, Душ, Вит, Аме, Нжд, Тул, Тнс, Шар, Ик, Или, Шив, Шип.Ирк., Кот, Ирк.У.И.Г., Хоб, Врхлск*

Zabajkalská gubernie: *Тур, Унд, Кях, Ильин, Троиц, Куйт.Заб., Чит, Гор.Заб., Ил.Заб, Каб*

Amurská gubernie: *Рдд, Ек.-Н., Внц, Бдж, Нов, Кук, Мх.-См., Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Ожг, Рус.Уст., Оск, Сркл, Нжклм, Пхд, Схр*

Kamčatská gubernie: *Гиж, Марк, Камч.О.*

- v druhé předpřízvučné pozici a na začátku slova ([np'ə]миком, [n'ə]тухá, [б'ə]спре́метно, ne[p'ə]езжа́ют apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Пртч, Блгс, Кчр, Клч.Ор.*

Tomská gubernie: *Пкр, Каз, Тих, Буг, Выш, Преоб, Чан, Прб, Дуб, Прск, Чакл, Злд, Ала, Клт, Каф, Том, Сем, Хал, Кре, Иши, Боб, Туз, Каз, Нжс, Кка, Кск, Алкс, Тих, Кат, Мош, Кус, Ача, Елф, Арл, Сна, Вер.Том., Сосн, Итк, Мох, Тут, Попр, У.-Иск., Зыр, Пис, Трб, Зав, Коль, Бер, Тюм, Пде, Кос, Каи, Кра, Мал.-Песч., Лар, Шест, Точ, Кок, Абы, Трс, Пест, Гур, Бач, Тер, Иль, Хри, Хме, Кзн, Клч*

Altajská gubernie: *Тал, Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Южск, Пли, Фом, Бий*

Jenisejská gubernie: *Вна, Шкчн, Пртский, Уж, Птрпвлое, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Павл, Бзха, Трино, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзнчск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Енск, Пнмр, Нзм, Кмн, Дв, Алиш, Кжм.З., Новсл, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Б.И., С.Ш., Кр, Луг, Д.З., Бгч*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Акм*

Irkutská gubernie: *Шаб, Тул.У., Расп, Кат.Ирк., Иртск, Мар, Кач, Кист, Стен, Ил.В.В.У., Жит, Тал, Хаб, Больш, Челп, Зал, Анг, Чик, Вит, Нжд, Шаб, Тул, Грм, Шип.Ирк., Ирк.У.И.Г., Рык*

Zabajkalská gubernie: *Тур, Унд, Кат.Заб., Ил.Заб, Каб*

Amurská gubernie: *Рдд, Ек.-Н., Внц, Бдж, Нов, Кук, Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Рус.Уст., Ксх, Оск, Сркл, Нжклм, Пхд, Схр*

Kamčatská gubernie: *Гиж, Марк*

- v postpřízvučné pozici a na konci slova (*нэг[д'э], нэл[л'э]ц, спроси[т'э], малé[н'э]чко* apod.):

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Трц.Ор.*

Tomská gubernie: *Кнс, Там, Чан, Млк, Орск, Чеб, Блт, Бас, Шит, Трцк, Мльц, Злд, Ала, Клт, Каф, Мих, Вор, Сем, Кре, Тур.Том., Боб, Еки, Врн, Кир, Каз, Кол, Зор, Тих, Кривд, Буг, Кус, Арл, Вер.Том., Вер, Ярс, Уст, Сосн, Итк, Мох, Тут, Попр, У.-Иск., Пол.Том., П.Тут., Выи, Пра, Пис, Меж, Позд, Зав, Коль, Печ, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Кос, Черд, Илв, Шин, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Дмт, Куб, Шест, Б.Бар., Кок, Уст.-Сосн., Абы, Трс, Ваг, Пест, Сал, Бач, Карг, Тер, Кзм, Хри, Кузн, Лук.Том., Тут, Хме, Вас, Крас, Салт, Бард, Зен, Спи, Клч, Шар*

Altajská gubernie: *Нвк, Фом, Бий, Брс, Чмл, Тур, Лкт*

Jenisejská gubernie: *Черем, У.-З., Ач, Акм*

Irkutská gubernie: *Шаб, Курз, Брн, Тул, Тпс, Ник.Ирк., Ирс, Или, Мол, Расп, Шин.Ирк., Кат.Ирк., Иртск, Кот, Ирк.У.И.Г., Хоб, Кач, Кист, Тал, Хаб, Анг*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Ист, Уру, Нерч, Унд, Гор.Заб., Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Нов, Кук, Мс.-См., Ббс*

Jakutská gubernie: *Ожг, Ксх, Сркл, Нжклм, Кжм*

- v přízvučné pozici na místě **я** (*о[п'э]ть, [д'э]дя* apod.):

Tomská gubernie: *Кнс, Леб.Том., Клв, Чау, Орск, Дуб, Таи, Ояи, Чеб, Шит, Прск, Злд, Клт, Каф, Сур, Сем, Кре, Ииш, Боб, Еки, Конш, Бар, Б.-Д., Кат, Буг, Арл, Уст, Мох, Тут, Зыр, Кон.Сп., Пра, Пис, Пес, Бер, Пде, Крс, Мал.-Песч., Кок, Абы, Тер, Бард*

Irkutská gubernie: *Тул, Курз, Тул.У., Ник.Ирк., Верх.Сув., Грм, Иртск, Тунк.К.И.Г., Челт*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Ист, Каб, Ильин, Троиц, Чит, Верх*

Jakutská gubernie: *Нжклм, Пхд, Схр*

Jenisejská gubernie: *Кма, М.У., Пнчг, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Кптр, Шлб, Кург, Дтл, Б.И., Вст, Кр, Луг, Д.З.*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Тал, Южк, Хай*

Amurská gubernie: *Рдд, Ек.-Н., Стл, Бдж, Нов, Ббс*

- v pozici po šeplových (**ж, ш**) a afrikátě **ч** ([шэ]лони́к, [ч'э]ты́ре apod.):

Tomská gubernie: *Злд, Врх, Ала, Кнс, Дуб, Прск, Кир, Нжсс, Тих, Зыр*

Jenisejská gubernie: *Ш.Л., Андр, Трои, Сид, Пус, Кор, Нос, Лук, Корн, Кар, Пол, Ник, Мнск, А.-Б., Бзха, Трино, Кнск, М.У., Крб, Зрнк, Кзнчск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Кжм.З., Новсл, Мнск, Слб, Шлб, Тсн, Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Ирс, Кач, Иртск*

Zabajkalská gubernie: *Нерч*

Jakutská gubernie: *Сркл*

Akmolinská gubernie: *Акм*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.*

Amurská gubernie: *Ек.-Н.*

- v přízvučné pozici na místě **ѣ** (подчи[н'э]нный, ка[з'э]нны, па[д'э]нниками, [п'э]рышко apod.):

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Пртч, Блс*

Tomská gubernie: *Кнс, Орск, Дуб, Умр, Ала, Клт, Сем, Кре, Боб, Баз, Кир, Нжсс, Тут, Зыр, Коль, Поч, Пес, Пде, Марск, Сус, Зрс, Черд, Шест, Точ, Б.Бар., Абы, Хри, Крас, В.-Ч.*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Тал*

Jenisejská gubernie: *Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Брат, Иртск, Мар, Кач, Кист, Корт, Степ, Жит, Тел, Хаб, Челп, Зал, Рык, Анг, Бут*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Верхн.У.З.О., Чит*

Amurská gubernie: *Рдд*

- Ikání (shoda **е, о, а, и** v jedné variantě – **и**):
- v předpřízvučné pozici ([б'**и**]жáть, [в'**и**]лЯт, [м'**и**]стáми, [м'**и**]нЯ аrod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Tomská gubernie: *Преоб, Чан, Леб.Том., Прб, Клв, Чау, Орск, Таи, Три, Умр, Ояи, Блт.Нвн., Чеб, Блт, Бас, Шит, Прск, Чакл, Триц, Злд, Врх, Ала, Клт, Каф, Том, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Маз, Ииш, Елг, Боб, Баз, Чил, Еки, Врн, Каж, Кир, Нар, Чёр, Нжс, Зор, Конш, Кирг, Кка, Кск, Алкс, Спс, Б.-Д., Гря, Киш, Кус, Ача, Арл, Сна, Бат, Вер.Том., Вер, Ярс, Уст, Сосн, Итк, Солом, Мох, Тут, Попр, У.-Иск., Зыр, Пол.Том., П.Тут., Дбр, Вяш, Кон.Сп., Пет, Выш, Пра, Пис, Ани, Меж, Прт, Хай, Зав, Коль, Печ, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Каиш, Илв, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Дмт, Лар, Алч, Шест, Б.Бар., Нпз, Кок, Уст.-Сосн., Абы, Трс, Ваг, Брх, Пест, Сал, Гур, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Лук.Том., Тут, Хме, Вас, Бард, В.-Ч., Спи, Ара*

Altajská gubernie: *Кро, Тал, Уйм, Б.У.А.Г., Кипр, Бер, Нвк, Фом, Хай, Бий, Тур, Змн*

Jenisejská gubernie: *Кма, Шкчн, Ач.У.Е.Г., Знмск, Ел, Кмн, Дв, Кжм.З., Новосл, Кптр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, С.Ш., Енск, Бгч, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Ом, Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм*

Irkutská gubernie: *Тул.У., Сол, Кот, Кист, Хаб, Тул, Шаб, Брн, Шар, Ким, Или, Шив, Шин.Ирк., Тай, Иртск, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Больш, Анг*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Ист, Гор.Заб.*

Amurská gubernie: *Стл, Бдж, Мх.-См., Ббс*

- v druhé předpřízvučné pozici a na začátku slova ([с'и]меры́х, [б'ур'и]гѣшь, [в'и]селó, [н'и]живѣт apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Tomská gubernie: *Кат, Буг, Дбр, Выш, Чан, Леб.Том., Мриш, Прб, Клв, Чау, Три, Умр, Блт.Нвн., Чеб, Блт, Прск, Мльц, Врх, Ала, Клт, Каф, Том, Вор, Фил, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Маз, Иши, Боб, Баз, Чил, Еки, Врн, Каж, Кир, Кол, Чёр, Нжс, Юща, Конш, Кирг, Спс, Гря, Кат, Кривд, Мош, Кус, Тас, Елф, Арл, Спа, Вер.Том., Вер, Уст, Сосн, Мох, Тут, Попр, У.-Иск., Зыр, Пол.Том., Дбр, Вяш, Кон.Сп., Пет, Акс.Том., Пра, Пис, Меж, Прт, Позд, Зав, Коль, Печ, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Каш, Илв, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Дмт, Куб, Алч, Шест, Кок, Уст.-Сосн., Абы, Трс, Ваг, Гур, Бач, Карг, Кзм, Хри, Кузн, Хме, Вас, Салт*

Altajská gubernie: *Тал, Кро, Южск, Бер, Фом, Хай, Бий, Змн*

Jenisejská gubernie: *Взнск, Знмск, Крт, Кмн, Кав, Енск, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баши, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, Акм*

Irkutská gubernie: *Шаб, Тул.У., Ким, Кот, Хаб, Зал, Тул, Ким, Пар, Тай*

Amurská gubernie: *Стл*

- v postpřízvučné pozici (*нóг[р'и]б, яст[р'и]н, сѣ['и]ть, сѣмь[д'и]сят* apod.):

Orenburgská gubernie: *Пртч*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Тат, Леб.Том., Клв, Чау, Дуб, Три, Блт, Калт, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Маз, Иши, Боб, Баз, Чил, Еки, Врн, Каж, Кир, Кол, Чёр, Нжс, Зор, Конш, Кирг, Кривд, Мош, Мох, Тут, Попр, Зыр, Пол.Том., П.Тут., Ник.Том., Озер, Сур, Кон.Сп., Пет, Акс.Том., Пра, Пис, Ани, Позд, Зав, Коль, Печ, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Каш, Крс, Кра, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Дмт, Куб, Алч, Шест, Точ, Кок, Уст.-Сосн., Абы, Трс, Ваг, Брх, Пест, Сал, Гур, Карг, Тер, Лук.Том., Тит, Крас, Паи, Кзн, В.-Ч.*

Altajská gubernie: *Бер, Пли, Фом, Бий, Змн*

Jenisejská gubernie: *Енск, Рбн, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнзт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Кург, Черем, У.-З., Ач, Акм*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Курз, Ким, Верх.Сув., Грм, Шив, Тай, Тунк.К.И.Г.*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Кат.Заб.*

- v pozici na konci slova (*на шé[и], едй[т'и]* apod.):

Tomská gubernie: *Орск, Три, Гдн, Сур, Юща, Гор, Пес, Уст.-Сосн., Пест, Паиш*

Irkutská gubernie: *Шин.Ирк.*

Jenisejská gubernie: *Черем, У.-З., Ач, А.-Б.*

- v pozici po šeplových (*ж, и*) a afrikátě *ч* (*[ч'и]сы́, [жи]на́* apod.):

Tomská gubernie: *Чау, Три, Чеб, Гдн, Том, Вор, Кре, Нжс, Б.-Д., Уст, Попр, Уст.-Сосн., Кнс, Шин, Леб.Том., Дуб, Прск, Сем, Баз, Еки, Врн, Кир, Тут, Акс.Том., Пра, Пис, Поч, Пес, Бер, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кр.-З., Крс, Куб, Алч, Ваг, Гур, Ким, Мол, Расп*

Irkutská gubernie: *Тул, Тунк.К.И.Г., Тал*

Zabajkalská gubernie: *Гор.Заб.*

Altajská gubernie: *Нвк*

Jenisejská gubernie: *Енск, Черем, У.-З., Ач, Ачк, Знмск, Кнск, Шлб*

Akmolinská gubernie: *Черем, У.-З., Ач*

- v přízvukné pozici na místě *ѣ* (*[и́]сть, [м'и́]сяц, [т'и́]сто* apod.):

Tomská gubernie: *Мриш, Чау, Кнс, Чан, Леб.Том., Млк, Мриш, Прб, Чау, Орск, Ояш, Чеб, Гдн, Прск, Мльц, Алв, Клт, Сем, Кре, Маз, Иши, Боб, Шигр, Еки, Врн, Кир, Каз, Нар, Нжс, Конш, Бар, Б.-Д., Тих, Кат, Буг, Мош, Елф, Арл, Ярс, Уст, Попр, У.-Иск., Пол.Том., Дбр, Кон.Сп., Пет, Акс.Том., Пис, Трб, Поч, Пде, Марск, Кра, Шин, Мал.-Песч., Алч, Точ, Преоб, Уст.-Сосн., Тер, Тут, Мит*

Irkutská gubernie: *Шаб, Брн, Аме, Тул, Тул.У., Ким, Лю, Грм, Шив, Шин.Ирк., Кат.Ирк., Иртск, Усть-Орд., Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Кач, Кист, Челп, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Тур, Верхн.У.З.О., Уру, Гор.Заб., Кат.Заб., Кях*

Jakutská gubernie: *Яку, Нжклм*

Jenisejská gubernie: *Ел, Кнск, Ил, М.У., Кдрт, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Ш.Л., Андр, Трои, Сид, Пус, Кор, Нос, Лук, Корн, Кар, Пол, Ник, Идр, Шлб, Кр, Луг, Д.З.*

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Semipalatinská gubernie: *Павл.У.С.Г., Сем.У.С.Г., Устик.У.С.Г., Кар.У.С.Г., Кокп.У.С.Г., У.-К.*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Крот, Фом, Бий*

- Smíšený typ (jekání se vyskytuje vedle ikání: *на мор[и] – р[е]бята, п[е]чёню – м[и]ня* apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Tomská gubernie: *Каз, Выш, Буг, Кнс, Тат, Чан, Блт.Нвн., Чеб, Блт, Бас, Гдн, Шит, Прск, Чакл, Трцк, Мльц, Злд, Врх, Ала, Клт, Калт, Каф, Том, Вор, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Ииш, Боб, Еки, Каж, Кир, Нар, Кол, Нжс, Зор, Кка, Кск, Алкс, Б.-Д., Кат, Кривд, Кус, Ача, Арл, Сна, Бат, Вер.Том., Вер, Ярс, Сосн, Итк, Мох, Тут, Попр, У.-Иск., Зыр, Пол.Том., П.Тут., Сур, Кон.Сп., Выш, Пра, Пис, Меж, Прт, Позд, Зав, Коль, Печ, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Кос, Черд, Каш, Кра, Шин, Мал.-Песч., Дмт, Лар, Куб, Шест, Точ, Кок, Абы, Трс, Ваг, Брх, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Лук.Том., Хме, Вас, В.-Ч.*

Altajská gubernie: *Кро, Южск, Фом, Бий, Тур, Змн*

Jenisejská gubernie: *Кма, Шкчн, Ач.У.Е.Г., Кмн, Дв, Новосл, Кптр, Шлб, С.Ш., Кав, Кург*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм*

Irkutská gubernie: *Тул.У., Сол, Кист, Хаб, Шаб, Хаб, Зал, Или, Шив, Шип.Ирк.*

Amurská gubernie: *Бдж, Мх.-См., Ббс*

Zabajkalská gubernie: *Гор.Заб., Кат.Заб.*

- Jokání (shoda **e**, **o**, **a** v jedné variantě – **o** po měkké souhlásce):
  - v přízvučné pozici na místě **e** (*[n'ó]рушко, o[ð'ó]жа, ку[л'ó]чик* apod.):

Tomská gubernie: *Чан, Прск, Баз, Кур*

- v předpřízvučné pozici před tvrdou souhláskou (*[ð'ó]вэл, [в'ó]сна, [с'ó]стра* apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Tomská gubernie: *Чау*

Altajská gubernie: *Тал, Южк, Бдж*

Jenisejská gubernie: *Птревлое, Знмск, Дв*

Amurská gubernie: *Нов*

- v postpřízvučné pozici (*голода[**j'o**]те, больны[**j'o**], ко[**j'o**]к, огра[**ð'o**]нке, зó[**p'o**] apod.):*

Tomská gubernie: *Каз, Тух, Кат, Акс.Том.*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Тал, Южк*

Irkutská gubernie: *Тул, Алю*

Amurská gubernie: *Ек.-Н., Нов, Ббс*

Jakutská gubernie: *Верх*

- v pozici po šeplových (**ж**, **ш**) a afrikátě **ч** (*куда-[**жо**], [**шо**]лун, [**жо**]лать* apod.):

Altajská gubernie: *Жил*

Jenisejská gubernie: *Шлск, Шлб, Тсн*

- ve slovech *твоёй, своёй, чьёй, всёй*:

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Пртч*

Akmolinská gubernie: *Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Чан, Леб.Том., Дуб., Прск, Алв, Сем, Баз, Врн, Кир, Нжс, Б.-Д., Пра, Пес, Марск, Сус, Тяж, Кр.-З., Каи, Лар, Куб, Алч, Шест, Точ, Б.Бар., Мит, В.-Ч., Зен*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Бер, Тал, Фом, Бий*

Jenisejská gubernie: *Кма, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Кзнчск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Иркн, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новосл, Слб, Шлб, Тсн, Вст, Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Ким, Грм, Тай, Иртск, Рык, Анг*

Zabajkalská gubernie: *Тур, Верхн.У.З.О.*

Amurská gubernie: *Нов*

- Jakání (shoda **e** v jedné variantě – **a** – po měkké souhlásce):
v pozici před měkkou souhláskou ([*н'ир'ив'ал'и*], [*б'аж'им*] apod.):

Orenburgská gubernie: *Пртч*

Tomská gubernie: *Алв, Умр, Ник.Том., Озер, Н.Орл., Бл, Лар, Бач, Кзм, Зен, Клч, Ара, Пар*

Altajská gubernie: *Ерс, Хай*

Irkutská gubernie: *Вит*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О.*

- v pozici před tvrdou souhláskou ([*л'ашу*], [*б'эр'азу*] apod.):

Tomská gubernie: *Алв, Шип, Мриш, Орск, Чеб, Пол.Том., П.Тут., Дбр, Лар, Шест, Точ, Б.Бар., Бач, Иль, Кзм, Хри, Крас, Паиш, В.-Ч., Прок, Спи, Ара, Чан*

Altajská gubernie: *Южк, Нвк, Плиш, Чим, Фом*

Jenisejská gubernie: *Кжм.З.*

Irkutská gubernie: *Верх.Сув., Грм, Хаб, Чек*

Zabajkalská gubernie: Унд, Кат.Заб., Трн

Jakutská gubernie: Яку

- v pozici na konci slova ([нóл'а], [мóр'а] apod.):

Tomská gubernie: Кнс, Шин

- v pozici po šeplových (**ж**, **ш**) a afrikátě **ч** ([жа]лать, [ша]лун, [ч'а]сы apod.):

Orenburgská gubernie: Клч.Ор.

Tomská gubernie: Чан, Орск, Дуб, Вор, Врн, Кир, Каз, Тих, Кривд, Мош, Арл, Бат, Вер.Том., Мох, Зыр, Коль, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Крс, Лар, Шест, Преоб, Б.Бар., Бач, Тер, Иль, Хри, Лук.Том., Хме, Крас, Паи

Irkutská gubernie: Нжд, Шаб, Брат, Тай, Иркутск

Jenisejská gubernie: Ачк, Уж, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Ел, Павл, Бзха, Трино, Кнск, М.У., Крб, Зрнк, Кзнчск, Глн, Вдрз, Члн, Глви, Мкриш, Енск, Кмн, Кжм.З., Мнск

Jakutská gubernie: Яку

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П., Акм

Altajská gubernie: Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Бер

- Ukání (vyslovení labializovanějšího **y** místo **o**):
  - v přízvukné pozici (атту́ль, атку́ль, поку́ль apod.):

Tomská gubernie: Прск, Пест

Altajská gubernie: Южк, Пли

Jenisejská gubernie: Шчкн, Ел, Кдрт, Шлб, Кма

Irkutská gubernie: Тул, Гдл, Ирк.У.И.Г., Кист, Корт, Тал, Анг

Zabajkalská gubernie: Тур, Верхн.У.З.О.

Amurská gubernie: Ек.-Н.

Jakutská gubernie: Нжклм

- v nepřízvukné pozici na začátku slova ([бу]ва́ла, [бу]ва́ют, [ку]муни́сты apod.):

Orenburgská gubernie: Пртч

Tomská gubernie: *Клв, Таи, Умр, Мльц, Врх, Клт, Кре, Еки, Кат, У.-Ис., Акс.Том., Пра, Коль, Бер, Пде, Черд, Крс, Лар, Кзн*

Altajská gubernie: *Бий*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Верхн.У.З.О., Злн*

Amurská gubernie: *Ек.-Н., Стл, Внц*

Jakutská gubernie: *Нэжклм*

Kamčatská gubernie: *Марк*

2. Souhlásky (konsonanty)

- Ztráta intervokálního *й* ([j']) a tvoření kontrahovaných tvarů přídavných jmen, zájmen, řadových číslovek a sloves (*знá́т, роди́мо, вечо́рна* apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, А.-Б.*

Semipalatinská gubernie: *Павл.У.С.Г., Сем.У.С.Г., Устик.У.С.Г., Кар.У.С.Г., Кокп.У.С.Г.*

Tomská gubernie: *Кнс, Мльц, Тих, Гря, Коч, Кат, Кривд, Буг, Ояш.Влс.Т.У., Кайл.Влс.Т.У., Уф.Влс.Т.У., Тут.Влс.Т.У., Спа, Вер, Солом, Тут, Пол.Том., П.Тут., Вяш, Кон.Сп., Пет, Выш, Акс.Том., Пра, Меж, Лос, Прт, Позд, Трб, Хай, Зав, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Каи, Илв, Крс, Шин, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Нов.-Ал.Том., Куб, Алч, Шест, Ваг, Брх, Пест, Сал, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Хме, Вас, Крас, Паи, Салт, Кзн, Жир, Мит, Сос, В.-Ч., Прок, Спи, Клч, Ара*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн, Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Хар, Пакл, Кипр, Суз, Тал, Ерс, Жил, Нвк, Южск, Фом, Чмл, Б.У.А.Г., Лкт*

Jenisejská gubernie: *Кма, Ачк, Шчкн, Пртский, Уж, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Ач.У.Е.Г., Знмск, Шлск, Ел, Бзха, Трино, Кнск, М.У., Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Рждств, Спл, Рбн, Иркн, Ярк, Бгч, Мстр, Дв, Алиш, Акс, Пнвск, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков,*

Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Мнск, Кзнциво, Идр, Слб, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Курз, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: Нжд, Шаб, Курз, Крг, Брн, Аме, Тул, Тул.У., Шар, Ким, Алю, Ник.Ирк., Сах, Ал.-Нев., Брат, Верх.Сув., Грм, Ик, Гдл, Арш, Ирс, Мол, Расп, Шип.Ирк., Кат.Ирк., Иртск, Кот, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Врхлск, Кист, Корт, Стен, Ил.В.В.У., Жит, Бел, Челп, Зал, Рык, Анг, Бут, Чек, Вит

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Тур, Куйт.Заб., Чит, Унд, Гор.Заб., Кат.Заб., Кях, Трн

Amurská gubernie: Рдд, Ек.-Н., Стл, Вни, Бдж, Нов, Кук, Мх.-См., Ббс

Jakutská gubernie: Яку, Верх, Ожз, Рус.Уст., Оск, Сркл, Пхд, Схр

Kamčatská gubernie: Марк

- Bilabiální *ɣ* na místě *в*:
  - на začátku slova ([ɣ]т^юг, [ɣ]стреч^ать apod.):

Tomská gubernie: Дбр, Лар, Куб, Алч, Преоб

Altajská gubernie: Фом

Irkutská gubernie: Жит, Верхн.У.З.О., Кат.Заб.

- uprostřed slova v pozici před souhláskou (дэ[ɣ]ка, н^а[ɣ]ка apod.):

Irkutská gubernie: Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г.

- na konci slova (д^ро[ɣ], кор^о[ɣ] apod.):

Altajská gubernie: Нвк

- Protetické *в* na začátku nebo uprostřed slova (во^кно́, в^умный, ка^вуры́й, кля^вузы apod.):

Orenburgská gubernie: Клч.Ор.

Akmolinská gubernie: А.-Б.

Tomská gubernie: Алв, Сем, Боб, Баз, Врн, Нжс, Б.-Д., Кат, Ояш.Влс.Т.У., Кайл.Влс.Т.У., Уф.Влс.Т.У., Тут.Влс.Т.У., Дбр, Марск, Тяж, Кр.-З., Лар, Нов.-Ал.Том., Точ, Преоб, Хме, Кот, Кнс, Шип, Леб. Том., Дуб, Умр, Прск

Altajská gubernie: *Фом, Жил*

Jenisejská gubernie: *Кма, Уж, Знмск, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Дв, Кжм.З.*

Irkutská gubernie: *Тул, Ким, Грм, Гдл, Тунк.К.И.Г., Чек*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Чит, Кат.Заб., Кях, Врх.Заб.*

- Náhrada *y* za *ѣ* na začátku slova (*ѣтіюг, ѣдѣрнѣ* apod.):

Orenburgská gubernie: *Трц.Ор.*

Tomská gubernie: *Дбр, Марск, Кос, Куб, Дуб, Прск*

Altajská gubernie: *Тал*

Jenisejská gubernie: *Кнск*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О.*

- Tvrdé *л* místo *ль* (*бо[л]шій, бо[л]ной* apod.):

Jenisejská gubernie: *Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвц, Мкрш, Новсл, Кр, Луг, Д.З.*

Zabajkalská gubernie: *Тур*

- Explosivní *[z]* (*у[з]олком, бо[з]ородица, все[з]да* apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Пртч*

Akmolinská gubernie: *Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Там, Чан, Леб.Том., Клв, Чау, Орск, Дуб, Таи, Трц, Умр, Ояи, Чеб, Блт, Бас, Гдн, Шит, Прск, Трик, Мльц, Злд, Врх, Ала, Алв, Клт, Каф, Том, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Маз, Иши, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Туг, Каз, Нар, Кол, Чёр, Нжс, Зор, Юща, Гор, Конш, Кирг, Кка, Кск, Алкс, Спс, Б.-Д., Тих, Гря, Кат, Кривд, Буг, Мош, Киш, Кус, Тас, Ача, Елф, Арл, Сна, Бат, Вер.Том., Вер, Ярс, Уст, Сосн, Итк, Солом, Кул, Мох, Пят, Тут, Попр, У.-Ис., Зыр, Пол.Том., П.Тут., Вяи, Сур.Вар., Кон.Сп., Пет, Выш, Акс.Том., Пра, Пис, Ани, Ива, Меж, Лос, Прт, Позд, Трб, Зав, Коль, Поч, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кр.-З., Зрс, Черд, Каи, Илв, Крс, Кра, Шин, Мал.-Пес., Дмт, Шест, Преоб, Б.Бар., Нпз, Кок, Уст.-*

Сосн., Абы, Трс, Ваг, Брх, Пест, Сал, Гур, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Лук.Том., Тит, Хме, Крас, Паиш, Салт, Кзн, Жур, Мит, Бард, В.-Ч., Прок, Зен, Спи, Клч, Ара

Altajská gubernie: Кро, Касм.В.Барн, Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Хар, Суз, Бер, Тал, Ерс, Уст.-Ал., Нвк, Нзв, Южк, Пли, Фом, Хай, Бий, Брс, Сал, Лкт

Jenisejská gubernie: Кма, Вна, Ачк, Б.-Ул., Шчкн, Пртский, Уж, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Ач.У.Е.Г., Знмск, Крт, Павл, Бзха, Тршино, Кнск, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Мсы, Спл, Енск, Пнмр, Нзм, Рбн, Кмн, Ярк, Бгч, Дв, Алиш, Кжм, Акс, Пнвск, Киж.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнзт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Сор, Кзнциво, Слб, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: Нжд, Тул, Шаб, Тул.У., Тнс, Ким, Ал.-Нев., Брат, Верх.Сув., Грм, Чам, Сол, Шив, Расп, Шип.Ирк., Кат.Ирк., Тай, Иртск, Мар, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Хоб, Кач, Кист, Корт, Степ, Ил.В.В.У., Жит, Бел, Тал, Хаб, Больш, Челп, Зал, Рык, Анг, Бут, Чек, Душ

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Ист, Тур, Верхн.У.З.О., Чит, Уру, Унд, Гор.Заб., Кат.Заб., Кях, Трн

Amurská gubernie: Рдд, Ек.-Н., Стл, Внц, Бдж, Нов, Кук, Мх.-См., Ббс

Jakutská gubernie: Яку, Ожг, Рус.Уст., Ксх, Оск, Сркл, Нжклм, Пхд, Схр

Kamčatská gubernie: Гиж, Марк, Камч.О.

- Frikativní *z* [ɣ] (*Бó[ɣ]*, [ɣ]*оворúт* апод.):

Akmolinská gubernie: А.-Б.

Tomská gubernie: Кнс, Трик, Мльц, Злд, Вор, Сем, Ииш, Врн, Нжсс, Кат, Попр, Ник.Том., Озер, Пет, Пдл, Кос, Н.Орл., Бл, Дмт, Нов.-Ал.Том., Алч, Абы

Altajská gubernie: Крот, Бий

Jenisejská gubernie: Кав, Шлб, Кург, Б.И., Вст

Zabajkalská gubernie: Чит

- Náhrada [ϕ] za [x] / [xʁ] nebo, naopak, [x] / [xʁ] za [ϕ] (ку[ϕ]áрка, [Xʁ]или́н, [ϕ]ýмор, [Xʁ]ёБ.-Д. apod.):

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П., Ом, А.-Б.

Tomská gubernie: Мриш, Блт, Прск, Мльц, Фил, Б.-Д., Мош, Дбр, Пет, Пис, Марск, Лар, Алч, Точ, Преоб, В.-Ч.

Altajská gubernie: Крот, Тал, Фом

Jenisejská gubernie: Зымск, Кнск, Ил, Енск, Мнск, Шлб, Тсн, Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: Тул, Шаб, Ким, Верх.Сув., Грм, Шин.Ирк., Иртск, Тунк.К.И.Г., Кист, Челп, Зал, Анг

Zabajkalská gubernie: Тур, Верхн.У.З.О., Гор.Заб., Кат.Заб.

Jakutská gubernie: Пхѳ

- Povaha šepлавých (ж, ш):
- tvrdé šepлавé (му[жѳ]к, у[жѳ], окѳ[шо]чка apod.):

Permská gubernie: К.Б.

Orenburgská gubernie: Зай, Пртч, Блгс

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм

Tomská gubernie: Клв, Чау, Орск, Дуб, Таиш, Трц, Умр, Ояиш, Чеб, Блт, Бас, Гдн, Шит, Прск, Трцк, Мльц, Злд, Ала, Клт, Каф, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Маз, Ииш, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Туг, Каз, Нар, Чёр, Нжс, Зор, Юца, Конш, Кирг, Спс, Б.-Д., Тих, Гря, Кат, Кривѳ, Буг, Мош, Кус, Ача, Арл, Спа, Вер, Солом, Мох, Пят, Тут, Попр, Пол.Том., П.Тут., Ник.Том., Озер, Пет, Выш, Акс.Том., Пра, Пис, Меж, Трб, Зав, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Кос, Олг, Зрс, Черѳ, Каиш, Илв, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Преоб, Б.Бар., Кок, Уст.-Сосн., Абы, Ваг, Пест, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Тит, Хме, Вас, Крас, Паш, Кзн, Жир, В.-Ч., Зен

Altajská gubernie: Кро, Касм.В.Барн, Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Кипр, Крот, Бер, Тал, Ерс, Нѳк, Южк, Фом, Бий, Б.У.А.Г., Лкт

Jenisejská gubernie: Кма, Вна, Ачк, Шчкн, Уж, Бхта, Ач.У.Е.Г., Зымск, Павл, Кнск, Ил, Кѳрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вѳрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен.,

Рждств, Мсы, Енск, Кмн, Бгч, Дв, Кжм, Пнвск, Кжм.З., Кзнциво, Кптр, Идр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Б.И., Вст, С.Ш.

Irkutská gubernie: Нжд, Шаб, Тул, Тул.У., Ким, Ник.Ирк., Брат, Верх.Сув., Грм, Сол, Гдл, Расп, Кат.Ирк., Тай, Иртск, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Кач, Кист, Степ, Ил.В.В.У., Жит, Тал, Хаб, Больш, Челп, Зал, Рык, Анг, Бут, Чек, Вит

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Тур, Верхн.У.З.О., Куйт.Заб., Унд, Гор.Заб., Кат.Заб., Кях, Трн

Amurská gubernie: Рдд, Ек.-Н., Стл, Внц, Бдж, Нов, Кук, Мх.-См., Ббс

Jakutská gubernie: Яку, Верх, Ожг, Рус.Уст., Ксх, Оск, Сркл, Нжклм, Пхд, Схр

- měkké šeplové (бó[ж'и]й, слу[ж'и]ть, [и'и]нко apod.):

Tomská gubernie: Бас, Врх, Ииш, Мош, Пол.Том., Салт

Altajská gubernie: Южк

Jenisejská gubernie: Ачк, Шчкн, Крт, Крск, Рбн, Мстр, Дв, Алиш, Акс, Кжм.З., Новсл, Идр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург

Irkutská gubernie: Тнс, Ким, Верх.Сув., Шип.Ирк., Мар, Ирк.У.И.Г., Хоб, Кист, Анг, Душ

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Троиц, Гор.Заб.

Amurská gubernie: Нов

• Povaha afrikáty **ч**:

- tvrdé [**ч**] ([чэ]рну, [ча]шки, [чо]рта apod.):

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П.

Tomská gubernie: Шип, Шит, Ала, Ииш, Нар, Снс, Б.-Д., Сна, Пол.Том., Ник.Том., Озер, Акс.Том., Пис, Хай, Пде, Крс, Н.Орл., Бл, Кок, Пест, Гур, Зен

Altajská gubernie: Ерс, Жил, Южк, Фом, Б.У.А.Г., Лкт

Jenisejská gubernie: Кма, Шчкн, Уж, Бхта, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Дв, Пнвск, Кжм.З., Сп.-Пр., Кав

Irkutská gubernie: *Шаб, Ким, Ник.Ирк., Ал.-Нев., Сол, Мол, Шив, Шип.Ирк., Кат.Ирк., Мар, Кач, Врхлск, Кист, Жит, Тал, Челп, Зал, Рык, Анг, Бу, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Ист, Тур, Кат.Заб., Кях*

Amurská gubernie: *Стл, Внц, Нов, Кук, Мх.-См., Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Сркл*

Kamčatská gubernie: *Камч.О.*

- měkké [**ч'**] ([**ч'и**]стó, плá[**ч'и**]т, [**ч'á**]й apод.):

Orenburgská gubernie: *Зай, Пртч, Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., А.-Б., Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Чан, Клв, Чау, Орск, Дуб, Таш, Трц, Умр, Ояш, Блт.Ояш., Чеб, Блт, Бас, Гдн, Чакл, Злд, Врх, Каф, Калт, Том, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Маз, Ииш, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Туг, Каз, Чёр, Нжс, Зор, Юща, Конш, Б.-Д., Тух, Кат, Кривд, Буг, Кус, Арл, Сна, Бат, Вер.Том., Вер., Уст, Итк, Мюх, Тут, Попр, У.-Ис., Пол.Том., П.Тут., Пет, Выш, Акс.Том., Пра, Пис, Меж, Зав, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Олг, Зрс, Черд, Каиш, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Куб, Алч, Точ, Б.Бар., Нпз, Кок, Абы, Ваг, Брх, Пест, Сал, Бач, Карг, Тер, Иль, Кзм, Хри, Кузн, Лук.Том., Тит, Хме, Паш, Салт, Кзн, Жир, Мит, В.-Ч., Спи, Клч, Ара*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн, Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Крот, Бер, Тал, Ерс, Нвк, Южск, Фом, Хай, Бий, Тур*

Jenisejská gubernie: *Вна, Ачк, Шчкн, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Ач.У.Е.Г., Знмск, Ел, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Рждств, Енск, Пнмр, Нзм, Кмн, Бгч, Мстр, Дв, Кжм, Акс, Пнвск, Кжм.З., Новсл, Кзнцво, Кптр, Идр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Шаб, Тул, Тул.У., Тнс, Ким, Ник.Ирк., Брат, Ик, Расп, Шип.Ирк., Тай, Иртск, Мар, Кот, Тунк.К.И.Г., Кач, Степ, Ил.В.В.У., Жит, Бел, Хаб, Больш, Челп, Зал, Рык, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Врх.Заб., Пос.Заб., Верхн.У.З.О., Унд, Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Ек.-Н., Внц, Бдж, Нов, Кук, Ббс*

Jakutská gubernie: *Ожг, Рус.Уст., Ксх, Оск, Сркл, Нжклм, Пхд, Схр*

- Povaha afrikáty **ц**:
  - tvrdé [**ц**] ([**ца́**]рь, кан[**цы́**], ат[**цү**] apod.):

Orenburgská gubernie: *Трц, Ор., Пртч, Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Тат, Чан, Прб, Чау, Дуб, Таи, Трц, Умр, Ояи, Чеб, Блт, Шит, Прск, Трцк, Мльц, Злд, Врх, Клт, Каф, Том, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Маз, Иши, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Никл, Туг, Каз, Нар, Чёр, Нжс, Зор, Гор, Конш, Кка, Кск, Алкс, Спс, Б.-Д., Тих, Гря, Кат, Кривд, Мош, Кус, Спа, Вер.Том., Вер, Солом, Тут, Попр, Пол.Том., П.Тут., Ник.Том., Озер, Сур.Вар., Кон.Сп., Пет, Выш, Акс.Том., Пра, Пис, Меж, Трб, Хай, Зав, Коль, Поч, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Каи, Илв, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Дмт, Куб, Шест, Преоб, Б.Бар., Кок, Уст.-Сосн., Абы, Трс, Ваг, Брх, Пест, Гур, Бач, Карг, Тер, Иль, Хри, Лук.Том., Тит, Хме, Крас, Салт, Кзн, Мит, Бард, В.-Ч., Клч, Ара*

Altajská gubernie: *Кро, Крот, Бер, Тал, Ерс, Нвк, Нзв, Южк, Пли, Бий, Лкт*

Jenisejská gubernie: *Кма, Вна, Ачк, Шчкн, Уж, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Змск, Павл, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Енск, Рбн, Кмн, Пнчг, Ярк, Бгч, Мстр, Дв, Кжм, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Мнск, Кптр, Идр, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Шаб, Тул.У., Ким, Брат, Верх.Сув., Грм, Гдл, Расп, Шип.Ирк., Кат.Ирк., Тай, Иртск, Кот, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Хоб, Кист, Корт, Степ, Ил.В.В.У., Жит, Бел, Хаб, Челп, Зал, Анг, Бут, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Троиц, Тур, Унд, Гор.Заб., Кат.Заб., Кях*

Amurská gubernie: *Рдд, Ек.-Н., Стл, Внц, Бдж, Нов, Кук, Мх.-См., Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Рус.Уст., Ксх, Оск, Сркл, Нжклм, Схр*

Kamčatská gubernie: *Гиж, Марк*

- měkké [**ч'**] (*корóби[ч'э], [ч'э]рки, [ч'в'и]т* apod.):

Tomská gubernie: *Кнс*

Jenisejská gubernie: *Пнвск*

Irkutská gubernie: *Тул.У., Ирк.У.И.Г.*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб.*

Jakutská gubernie: *Верх*

- Nerozlišení zvuků [**ч**] – [**ч'**] (cokání a čokání):
- splynutí [**ч**] – [**ч'**] v [**ч'**] (*нис[ч'а]на, [ч'а]й, ни[ч'э]во* apod.):

Tomská gubernie: *Таи, Врх, Клт, Тух, Кат, Бач, Тер, Крас, Кзн, Бард, В.-Ч., Прок, Зен, Сни, Клч, Ара*

Irkutská gubernie: *Ирк.У.И.Г., Кист*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Ист, Врх.Заб.*

Amurská gubernie: *Нов, Мх.-См.*

Kamčatská gubernie: *Анч*

- splynutí [**ч**] – [**ч'**] v [**ч**] (*[чы]во, перено[ч'у]ем, ха[ч'у]* apod.):

Tomská gubernie: *Прск, Пол.Том., Дбр*

Altajská gubernie: *Фом*

Jenisejská gubernie: *Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр*

Irkutská gubernie: *Верх.Сув., Грм, Чам, Ирк.У.И.Г., Зал, Бут*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Чит*

Kamčatská gubernie: *Гиж, Марк, Камч.О.*

- střední zvuk mezi [**ч**] a [**ч'**] (*отé[ч''], [ч'']ástик-тта, [ч''а]й* apod.):

Jenisejská gubernie: *Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнзт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пунк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Кург*

Irkutská gubernie: *Грм*

- splynutí [ɯ] – [ɯ'] v tvrdé [ɯ] (*сеп[ɯ'ó]*, *[ɯʒ]ркв́а*, *кúри[ɯа]* apod.):

Altajská gubernie: *Бер*

Jenisejská gubernie: *Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Мол, Кач, Анг*

- splynutí [ɯ] – [ɯ'] v měkké [ɯ'] (*[ɯ'а]р́а* apod.):

Tomská gubernie: *Ара*

- Náhrada zvuků [ɯ] / [ɯ'] za [ɕ] (*цы[ɕ]́а́с* apod.):

Tomská gubernie: *Тер*

Altajská gubernie: *Змн*

Zabajkalská gubernie: *Тур*

- Povaha šeplavého [ɯ]:
  - [ɯ] se vyslovuje jako tvrdé dvojité [ɯɯ] (*u[ɯɯ]́ó*, *тѣ[ɯɯ]а*, *ну[ɯɯ]́у* apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Пртч, Блгс*

Akmolinská gubernie: *Черем, У.-З., Ач, А.-Б.*

Semipalatinská gubernie: *Павл.У.С.Г., Сем.У.С.Г., Устик.У.С.Г., Кар.У.С.Г., Кокп.У.С.Г.*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Леб.Том., Клв, Чау, Орск, Дуб, Таиш, Умр, Ояи, Блт.Ояи., Чеб, Блт, Бас, Гдн, Прск, Мльц, Злд, Врх, Алв, Клт, Калт, Каф, Том, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Маз, Ииш, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Туг, Кул, Каз, Нар, Чёр, Нжс, Юща, Гор, Конш, Кирг, Кка, Кск, Алкс, Б.-Д., Тих, Гря, Кат, Кривд, Буг, Влс, Кус, Тас, Елф, Арл, Сна, Бат, Вер.Том., Ярс, Уст, Итк, Солом, Мох, Пят, Тут,*

Попр, У.-Ис., Зыр, Пол.Том., П.Тут., Вяш, Кон.Сп., Акс.Том., Пра, Пис, Ани, Плт, Позд, Зав, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Каи, Илв, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Дмт, Куб, Б.Бар., Кок, Уст.-Сосн., Абы, Трс, Карг, Тер, Кзм, Хри, Кузн, Лук.Том., Тит, Хме, Салт, Кзн, Зен, Ара, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г.

Altajská gubernie: Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Кипр, Крот, Тал, Уст.-Ал., Жил, Южск, Фом, Хай, Тур

Jenisejská gubernie: Кма, Вна, Ачк, Шчкн, Пртский, Уж, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Крск, Шлск, Ел, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкрш, Новсл, Мнск, Кзнциво, Кптр, Идр, Слб, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: Тул, Шаб, Шар, Ким, Брат, Грм, Шив, Тай, Иртск, Кот, Ил.В.В.У., Жит, Челп, Анг, Чек

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Тур, Кат.Заб.

Amurská gubernie: Рдд, Ек.-Н., Бдж, Нов, Кук

Jakutská gubernie: Яку, Пхд

- [ш] se vyslovuje jako měkké dvojité [ш'ш'] (об[ш'ш']ества, про[ш'ш']ённости, ну[ш'ш']а́й apod.):

Akmolinská gubernie: А.-Б., Акм

Tomská gubernie: Итк, Солом, Пол.Том., Паи, Мит

Altajská gubernie: Кро, Жил, Бий

Jenisejská gubernie: Кма, Шчкн, Уж, Кдрт, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Енск, Кмн, Дв, Алиш, Пнвск, Кжм.З., Идр, Шлб

Irkutská gubernie: Нжд, Сол, Шин.Ирк., Кот, Ирк.У.И.Г., Кист, Ил.В.В.У., Тал, Хаб, Зал, Анг, Душ

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб.

Jakutská gubernie: Рус.Уст., Оск, Сркл, Нжклм, Схр

- [ш] se vyslovuje jako tvrdé [шч] (мѣ[шч]а, е[шч]о apod.):

Tomská gubernie: *Чан, Дуб, Мош, Преоб, Тер*

- [ш] se vyslovuje jako měkké [ш'ч'] ([ш'ч']ука, [ш'ч']ипоты, те[ш'ч']а apod.):

Orenburgská gubernie: *Три.Ор.*

Altajská gubernie: *Бер, Фом*

Jenisejská gubernie: *Кнск, Ил*

Irkutská gubernie: *Иртск*

Amurská gubernie: *Нов*

- tvrdé [ш] na konci slov [дош], [товариш], [клеш]:

Tomská gubernie: *Шин, Леб.Том., Чау, Чеб, Блт, Клт, Каф, Сем, Хал, Боб, Баз, Врн, Чёр, Нжс, Конш, Кирз, Спс, Б.-Д., Тих, Кривд, Арл, Сна, Вер.Том., Попр, Дбр, Поч, Пес, Тюм, Марск, Тяж, Кос, Каш, Кра, Шин, Алч, Брх, Пест, Гур, Бард, Зен, Клч*

Altajská gubernie: *Тал, Нвк, Фом, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Кипр*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Новсл, Сп.-Пр., Дтл, Тсн, Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Тай, Нжд, Тул, Ким, Иртск*

Zabajkalská gubernie: *Тур*

Jakutská gubernie: *Яку, Пхд*

- měkké [ш'] na konci slov [дош'], [товариш'], [клеш']:

Akmolinská gubernie: *Акм*

Tomská gubernie: *Чан, Мош, Сус, Крс, Н.Орл., Бл, Шест, Преоб*

Altajská gubernie: *Бер, Фом, Бий*

Jenisejská gubernie: *Ачк*

Irkutská gubernie: *Нжд, Иртск*

- tvrdé [ш] ve slovech ям[шы]к, бяр[шы]на, деревень[шы]на:

Orenburgská gubernie: *Трц. Ор., Блгс*

Tomská gubernie: *Кнс, Орск, Дуб, Умр, Ояш, Прск, Мльц, Злд, Врх, Ала, Тур.Том., Кур, Никл, Каз, Влс, Итк, Пол.Том., Коль, Сус, Кр.-З., Черд, Крс, Мал.-Песч., Кок, Хри, В.-Ч.*

Altajská gubernie: *Жил*

Jenisejská gubernie: *Кмн, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Трино*

Irkutská gubernie: *Ким*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Кат.Заб.*

- měkké [**ш'**] ve slovech *ям[ш'у]к, бáр[ш'и]на, деревéнь[ш'и]на*:

Tomská gubernie: *Б.Бар.*

Altajská gubernie: *Фом*

- Výslovnost [**ш**] / [**ш'**] jako [**с'с'**] / [**сс**] (*ну[сс'у], ú[сс'э]шь* apod.):

Jenisejská gubernie: *Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр*

Amurská gubernie: *Нов*

Jenisejská gubernie: *Схр*

- Výslovnost slov *дождя́, во́жжи, дро́жжи, éзжу*:
  - s měkkou šeplovou (*до[жсья], во[жсьжи], дро[жсьжи], е[жсьжю]*):

Tomská gubernie: *Чан, Мош*

Altajská gubernie: *Бий*

Jenisejská gubernie: *Кнск, Новсл*

- s tvrdou šeplovou (*до[жжа], во[жжы], дро[жжы], е[жжю]*):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Пртч, Блгс*

Akmolinská gubernie: *Акм*

Tomská gubernie: Кнс, Шип, Чан, Леб.Том., Клв, Орск, Дуб, Таи, Чеб, Блт, Прск, Мльц, Злд, Врх, Алв, Клт, Вор, Фил, Сем, Кре, Тур.Том., Иши, Боб, Баз, Врн, Кир, Нар, Зор, Юща, Кирг, Спс, Б.-Д., Тих, Кат, Буг, Мош, Кус, Тас, Елф, Арл, Спа, Бат, Кул, Мох, Пят, Попр, У.-Ис., П.Тут., Кон.Сп., Зав, Коль, Поч, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Олг, Зрс, Черд, Каи, Каи, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Куб, Шест, Б.Бар., Кок, Абы, Трс, Ваг, Пест, Гур, Карг, Тер, Хри, Лук.Том., Кзн, Жир, Мит, Бард, В.-Ч., Зен, Спи, Ара

Altajská gubernie: Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Крот, Тал, Невк, Фом

Jenisejská gubernie: Ачк, Б.-Ул., Уж, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Трино, Ил, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Новсл, Мнск, Слб, Шлб, Дтл, Тсн, Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: Нжд, Тул, Ким, Грм, Тай, Иртск, Тунк.К.И.Г., Челп, Зал, Рык, Анг

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Верхн.У.З.О.

Jakutská gubernie: Яку

- jako до[ж'джа], во[ж'джы], е[ж'джу]:

Altajská gubernie: Бер

- jako до[ждя], во[жди], дро[жди], е[ждю]:

Akmolinská gubernie: Акм

Tomská gubernie: Мош, Преоб

Irkutská gubernie: Иртск

- jako до[зз́а], во́[ззы], е́[ззу]:

Jenisejská gubernie: Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баши, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр

- Záměna zvuků [ш] – [ж] a [с] – [з] ([ц'ásка], [ш]íзы apod.):

Orenburgská gubernie: Блгс

Akmolinská gubernie: А.-Б.

Tomská gubernie: *Зор, Акс.Том., Кзн, Спи, Клч*

Irkutská gubernie: *Тул, Брат, Верх.Сув., Пар, Грм, Дол, Бол.-Ок., Чам, Гдл, Мол, Шив, Ирк.У.И.Г., Кач, Кист, Хаб, Челн, Зал, Анг, Бут*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Ист, Каб, Ильин, Тур, Чит, Гор.Заб., Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Нов*

Jakutská gubernie: *Сркл, Нжклм, Пхд, Схр*

Kamčatská gubernie: *Гиж, Марк, Камч.О.*

- Dzekání (měkká afrikatizovaná výslovnost [ɖ], [ɱ] před **ь, е, и, я, ю, Ъ**: [ɖз] *эньзи*, о[ɖз] *и́н* apod.):

Tomská gubernie: *Преоб, Б.Бар.*

Irkutská gubernie: *Грм, Тунк.К.И.Г.*

Kamčatská gubernie: *Марк*

- Změkčení ve spojeníх [ка], [ку], [ко], [ха], [ху], [хо] – [кя], [кю], [кѣ], [хя], [хю], [хѣ] atd. (спіч**кя**, кúроч**кя** apod.):

Altajská gubernie: *Южк, Фом*

Jenisejská gubernie: *Кма, Бгч, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Кр, Луг, Д.З.*

- Náhrada [к], [з] za [ɱ], [ɖ] před **я, е, и, Ъ, ю** (мнó**дия**, модí**лки** apod.):

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Кир, Пет, Коль*

Altajská gubernie: *Южк*

Jenisejská gubernie: *Шлб*

Irkutská gubernie: *Тул, Ким, Тунк.К.И.Г.*

Zabajkalská gubernie: *Тур, Чит, Гор.Заб., Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Кук*

Jakutská gubernie: *Ожг*

- Povaha labiálních souhlásek na konci slova a před jotací:
  - tvrdé labiální souhlásky (*кроф, бѣт* apod.):

Akmolinská gubernie: *Черем, У.-З., Ач*

Tomská gubernie: *Злѡ, Алв, Каз, Б.-Д., Пис, Тяж, Нов.-Ал.Том.*

Altajská gubernie: *Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Бий*

Jenisejská gubernie: *Бзха, Трино, Новсл, Кав, Слб, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Верх.Сув., Грм, Тай, Жит, Челп, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Ист, Троиц, Верхн.У.З.О.*

Amurská gubernie: *Ек.-Н., Стл, Внц, Нов, Мх.-См., Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Ксх, Сркл*

Kamčatská gubernie: *Марк*

- měkké labiální souhlásky (*крофь, бѣт* apod.):

Orenburgská gubernie: *Пртч*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Чан, Леб.Том., Дуб, Трц, Умр, Ояш, Чеб, Блт, Гѡн, Шит, Прск, Мльц, Врх, Ала, Клт, Каф, Том, Вор, Фил, Сем, Иши, Боб, Баз, Врн, Кир, Чѡр, Нжс, Кка, Кск, Алкс, Б.-Д., Кривѡ, Мош, Спа, Вер.Том., Уст, Итк, Мох, Тут, Выш, Акс.Том., Хай, Коль, Поч, Тюм, Марск, Сус, Кос, Кр.-З., Кра, Н.Орл., Бл, Куб, Алч, Шест, Точ, Преоб, Б.Бар., Кок, Ваг, Брх, Тер, Хме, Кзн, Клч*

Altajská gubernie: *Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Кипр, Бер, Тал, Нвк, Южк, Фом, Бий*

Jenisejská gubernie: *Бзха, Трино, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вѡрз, Члн, Глвиц, Мкрш, Алиш, Пнвск, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Борѡд, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мирѡед, Мстр, Новсл, Мнск, Шлб, Дтл, Тсн*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Шаб, Ким, Брат, Шин.Ирк., Тай, Иртск, Усть-Орд.*

Zabajkalská gubernie: *Тур, Троиц*

Jakutská gubernie: *Яку, Рус.Уст., Оск, Сркл, Нжклм, Пхд*

- Měkká výslovnost ve slovech *зе[м']ской, дереве[н']ской, де[р'с']кой, ру[с']кой, моско[с']кой, бога[с']тво*:

Tomská gubernie: *Шин, Тих*

- Vypouštění *д* po samohlásce před *и* (*дяи*ньки, *глии́*-ка apod.):

Tomská gubernie: *Кр.-З.*

Jenisejská gubernie: *Ил*

Irkutská gubernie: *Ким, Брат*

- Tvrdá výslovnost: *[сѳ]зый, спа[сѳ]нье, [мѳ]ня, [сѳ]рде, со[вѳ]дня, о[тѳ]и, [тѳ]хо, кар[тѳ]на, [дѳ]ньги, [дѳ]рево, уз[дѳ]чка, госпо[дѳ]и* místo *[с'ѳ]зый, спа[с'ѳ]нье, [м'ѳ]ня, [с'ѳ]рде, [с'о]вѳдня, о[т'ѳ]и, [т'ѳ]хо, кар[т'ѳ]на, [д'ѳ]ньги, [д'ѳ]рево, уз[д'ѳ]чка, госпо[д'ѳ]и*:

Permská gubernie: *К.Б.*

Semipalatinská gubernie: *Павл.У.С.Г., Сем.У.С.Г., Устик.У.С.Г., Кар.У.С.Г., Кокп.У.С.Г.*

Tomská gubernie: *Дв, Зрс, Крс, Нов.-Ал.Том., Алч, Точ, Преоб*

Irkutská gubernie: *Верх.Сув., Чек*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб.*

Jakutská gubernie: *Нжклм, Схр*

- Náhrada *-бм-* za *-мм-* / *-зм-* (*о[мм]ан, о[зм]ан* apod.):

Tomská gubernie: *Леб.Том., Чау, Дуб, Каз, Трб, Марск, Тяж*

Jenisejská gubernie: *Знмск, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пулк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Шлб, Кург, Дтл, Б.И.*

Irkutská gubernie: *Тул, Тнс, Брат, Тай, Иртск, Тал, Челп*

Zabajkalská gubernie: *Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.*

Jakutská gubernie: *Сркл, Нжклм*

- Náhrada -дн- za -нн- (*ла[нн]о, об[нн]о* apod.):

Tomská gubernie: *Ита*

Jenisejská gubernie: *Ил*

Irkutská gubernie: *Грм, Расп, Ирк.У.И.Г.*

- Tvrdé [p] místo měkkého [pʼ] (*ку[рʼ], н[рʼ]шóл* apod.):

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *Кнс, Клв, Чау, Гдн, Прск, Сур, Фил, Хал, Маз, Иши, Боб, Еки, Зор, Гор, Снс, Б.-Д., Солом, Пет, Акс.Том., Пра, Пес, Пде, Сус, Черд, Крс, Алч, Точ, Преоб, Б.Бар., Абы, Бач, Тер*

Altajská gubernie: *Ант.ст., Чар.ст., Б.У.А.Г.*

Jenisejská gubernie: *Дв*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Шаб, Верх.Сув., Пар, Грм*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Чит, Унд*

Amurská gubernie: *Стл*

Jakutská gubernie: *Сркл, Пхд, Схр*

Kamčatská gubernie: *Марк*

- Výslovnost *м[ѣи]т, кр[ѣ]ют, и[ѣ]я, пом[ѣ]йка / м[ѣ]т, кр[ѣ]ют* místo *м[о]ет кр[о]ет, и[е]я пом[о]йка*, a také *в[ѣ]йди, вз[ѣ]йди* místo *в[о]йди, вз[о]йди*:

Tomská gubernie: *Точ, Преоб*

- Zvláštní tendence k protahování konečné slabiky, tzv. zpěvnost řeči:

Jenisejská gubernie: *Знмск, Сп.-Пр.*

Altajská gubernie: *Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.*

Tomská gubernie: *Чан, Трцк, Тух, Сус, Пра*

- Specifický přízvuk (*перво́й раз, о́ земля, язы́ком, туча́, на́ руку, взя́та, шелковóй, жалобу́ apod.*)

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Трц.Ор., Пртч*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Ом, Черем, У.-З., Ач, А.-Б., Акм*

Tomská gubernie: *Брд, Кнс, Там, Чан, Леб.Том., Клв, Чау, Орск, Дуб, Таи, Трц, Умр, Ояи, Блт.Ояи., Блт, Бас, Шит, Прск, Чакл, Мльц, Врх, Клт, Каф, Сем, Кре, Маз, Иши, Боб, Баз, Еки, Врн, Туг, Каз, Чёр, Нжсс, Конш, Кирг, Бар, Б.-Д., Спс, Кат, Буг, Мош, Влс, Киш, Кус, Тас, Елф, Арл, Сна, Бат, Вер, Вер.Том., Уст, Мох, Пят, Тут, Попр, У.-Ис., Зыр, Пол.Том., Ник.Том., Озер, Дбр, Сур.Вар., Кон.Сп., Пет, Акс.Том., Пра, Пис, Ива, Позд, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Каи, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Дмт, Лар, Куб, Преоб, Б.Бар., Кок, Уст.-Сосн., Ваг, Брх, Пест, Гур, Карг, Тер, Иль, Хри, Лук.Том., Тит, Хме, Крас, Паи, Кзн, Жир, Мит, Бард, В.-Ч., Зен, Ара*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Хар, Кипр, Крот, Бер, Тал, Ерс, Нвк, Южск, Пли, Фом, Хай, Бий, Лкт*

Jenisejská gubernie: *Кма, Ачк, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Иркн, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Кзнциво, Кптр, Слб, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, Б.И., Вст, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Курз, Ник.Ирк., Брат, Верх.Сув., Грм, Ик, Гдл, Ариш, Шив, Шин.Ирк., Кат.Ирк., Тай, Иртск, Кист, Степ, Тал, Челп, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Врх.Заб., Ист, Троиц, Тур, Чит, Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Ек.-Н., Бдж, Нов*

Jakutská gubernie: *Яку, Ожг, Рус.-Уст., Нжлм, Оск*

2.2.2 Morfológické rysy

- Přídavná jména:

- Nominativ sg. mužského rodu – зл[**ѣѣ**], худ[**ѣѣ**] / зл[**ѣѣ**], худ[**ѣѣ**] místo зл[**ѣѣ**], худ[**ѣѣ**]:

Tomská gubernie: Влс, Нов.-Ал.Том., Алч, Точ, Преоб

Altajská gubernie: Бер, Тал, Жил

- Nominativ sg. mužského rodu – гáдк[**ѣѣ**], слáдк[**ѣѣ**], рýсск[**ѣѣ**], крѣпк[**ѣѣ**] nebo nejasný zvuk по к:

Orenburgská gubernie: Пртч

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П.

Tomská gubernie: Шип, Чан, Леб.Том., Мри, Дуб, Сем, Иши, Боб, Баз, Врн, Кир, Нжс, Б.-Д., Тих, Мош, Акс.Том., Пис, Хай, Тюм, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Кра, Мал.-Песч., Дмт, Клч

Altajská gubernie: Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.

Jenisejská gubernie: Кма, Ачк, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Шлск, Бзха, Трино, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глви, Мкри, Кмн, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пунк, Баши, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Кнтр, Слб, Шлб, Кург, Вст, Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: Нжд, Брн, Тул, Куйт, Ким, Ик, Иртск, Ком

Zabajkalská gubernie: Пос.Заб., Ист, Ильин, Тур, Куйт.Заб., Чит, Марк

Amurská gubernie: Кук

- Dativ pl. místo Instrumentálu pl. (с большѣм сапогáм apod.):

Tomská gubernie: Шип, Таи, Умр, Прск, Боб, Каз, Нар, Дол.Том., Пол.Том., Дбр, Пра, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Шест, Б.Бар.

Altajská gubernie: Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Тал, Бий

Jenisejská gubernie: *Кма, Ачк, Пдкный, Уж, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Зымск, Крск, Взнск, Ел, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Енск, Кмн, Иркн, Пнвск, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Мнск, Идр, Слб, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Тул, Тул.У., Ким, Алю, Ник.Ирк., Сах, Ал.-Нев., Брат, Грм, Ик, Ариш, Расп, Тай, Иртск, Оёк, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Кач, Кист, Корт, Жит, Тал, Хаб, Больиш, Зал, Рык, Анг, Бут, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Чит*

Amurská gubernie: *Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Ожг*

- Instrumentál sg. místo Lokálu sg. (*на жёлтым песку́ apod.*):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Три.Ор., Пртч, Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., А.-Б.*

Tomská gubernie: *Кнс, Чан, Клв, Чау, Орск, Дуб, Таш, Умр, Ояш, Чеб, Блт, Шит, Прск, Мльц, Злд, Врх, Ала, Клт, Вор, Сем, Хал, Ииш, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Никл, Каз, Кол, Нжс, Зор, Юща, Конш, Кирг, Спс, Б.-Д., Гря, Буг, Мош, Влс, Кус, Елф, Сна, Бат, Вер, Итк, Тут, Попр, Пол.Том., Вяш, Пра, Пис, Зав, Коль, Поч, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Зрс, Черд, Илв, Крс, Кра, Мал.-Песч., Куб, Точ, Преоб, Б.Бар., Кок, Абы, Трс, Брх, Пест, Гур, Тер, Иль, Кзм, Кзн, Салт, Бард, Спи, Ара*

Altajská gubernie: *Бер, Тал, Жил, Фом, Бий, Ант.ст., Чар.ст., Брд, Крот*

Jenisejská gubernie: *Вна, Ачк, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Зымск, Крт, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Бгч, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Кптр, Кав, Шлб, Кург, Тсн, Б.И., С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Аме, Тул, Ким, Верх.Сув., Ик, Гдл, Ариш, Расп, Тай, Иртск, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Кист, Жит, Хаб, Челл, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Троиц, Верхн.У.З.О., Чит, Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Ек.-Н., Бдж, Нов, Мх.-См.*

- Genetiv sg. ženského rodu – *злэй, худэй* místo *злой, худой*:

Tomská gubernie: *Н.Орл., Бл, Преоб*

- Genetiv sg. ženského rodu – *молоды́Ѣ / молоды́ѥ* místo *молодой*:

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Jenisejská gubernie: *Кр, Луг, Д.З.*

- Komparativ s koncovkami *-яе (-ае)*, *я* (*скоряе, скоря* apod.):

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *Преоб, Б.Бар.*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Кипр, Тал, Пли*

Jenisejská gubernie: *Кр, Луг, Д.З.*

- Podstatná jména:

- Genetiv sg. na **-Ѣ** u podstatných jmen ženského rodu (*у женѢ, около рекѢ* apod.):

Orenburgská gubernie: *Три.Ор.*

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *Кнс, Прск, Сем, Боб, Врн, Вер, Б.-Д., Н.Орл., Бл, Куб*

Altajská gubernie: *Тал*

Jenisejská gubernie: *Ачк*

Jakutská gubernie: *Нжклм, Схр*

- Dativ a Lokál sg. na **-ѣ** u podstatných jmen ženského rodu (*к сестры́, на горы́* apod.):

Tomská gubernie: *Чан, Боб, Преоб*

Altajská gubernie: *Тал*

Jenisejská gubernie: *Пнвск*

- Dativ pl. místo Instrumentálu pl. (с рука́м, с нога́м apod.):

Tomská gubernie: *Шип, Таи, Умр, Прск, Боб, Каз, Нар, Дол.Том., Пол.Том., Дбр, Пра, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Шест, Б.Бар.*

Altajská gubernie: *Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Тал, Бий*

Jenisejská gubernie: *Кма, Ачк, Пдкный, Уж, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Крск, Взнск, Ел, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкрш, Енск, Кмн, Иркн, Пнвск, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Мнск, Идр, Слб, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Тул, Тул.У., Ким, Алю, Ник.Ирк., Сах, Ал.-Нев., Брат, Грм, Ик, Арш, Расп, Тай, Иртск, Оёк, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Кач, Кист, Корт, Жит, Тал, Хаб, Больи, Зал, Рык, Анг, Бут, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Чит*

Amurská gubernie: *Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Ожг*

- Instrumentál pl. на -мы, -ма, -мя (с меи́камы, с друзьё́ма apod.):

Orenburgská gubernie: *Блгс*

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *Леб.Том., Чау, Орск, Дуб, Три, Чеб, Мльц, Врх, Клт, Вор, Хал, Маз, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Кирг, Б.-Д., Мош, Влс, Сосн, Тут, У.-Ис., Пол.Том., Пра, Пис, Позд, Коль, Поч, Пес, Бер, Тюм, Марск, Крс, Трс, Бач, Мит, Ара*

Altajská gubernie: *Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Тал, Жил, Южск, Фом, Брд*

Jenisejská gubernie: *Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Ел, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкрш, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков,*

Пунк, Баши, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Шлб, Дтл, Тсн, Кр, Луг, Д.З.

Irkutská gubernie: *Верх.Сув., Куст, Стен*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Тур, Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Стл, Ббс*

Jakutská gubernie: *Верх, Сркл, Нжклм*

- Podstatná jména hromadná místo pl. (*лошадьё, ребятаё* apod.):

Tomská gubernie: *Шун, Дуб, Дбр, Кос, Б.Бар.*

Altajská gubernie: *Тал*

Jenisejská gubernie: *Знмск, Новсл, Дтл*

Irkutská gubernie: *Тул, Тунк.К.И.Г.*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О.*

- Nominativ pl. muž. a žen. r. na –а (*выборá, пада́тя* apod.):

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор.*

Tomská gubernie: *Кнс, Чан, Млк, Дуб, Прск, Злд, Клт, Сем, Кре, Маз, Боб, Баз, Врн, Б.-Д., Кат, Сна, Ник.Том., Озер, Зав, Коль, Тюм, Марск, Сус, Тяж, Зрс, Черд, Илв, Крс, Кра, Н.Орл., Бл, Куб, Точ, Преоб, Б.Бар., Абы*

Altajská gubernie: *Тал, Жил, Южск, Фом, Брс, Б.У.А.Г.*

Jenisejská gubernie: *Вна, Ачк, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Шлск, Бзха, Трино, Ил, Кав, Шлб, Дтл, Б.И.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Брат, Кат.Ирк., Тай, Тунк.К.И.Г.*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О.*

Jakutská gubernie: *Нжклм*

- Zájmena:

- Instrumentál sg. místo Lokálu sg. (*в э́фтим доме* apod.):

Permská gubernie: *К.Б.*

Orenburgská gubernie: *Три.Ор., Пртч, Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., А.-Б.*

Tomská gubernie: *Кнс, Чан, Клв, Чау, Орск, Дуб, Таш, Умр, Ояш, Чеб, Блт, Шит, Прск, Мльц, Злд, Врх, Ала, Клт, Вор, Сем, Хал, Иши, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Никл, Каз, Кол, Нжс, Зор, Юща, Конш, Кирг, Спс, Б.-Д., Гря, Буг, Мош, Влс, Кус, Елф, Сна, Бат, Вер, Итк, Тут, Попр, Пол.Том., Вяш, Пра, Пис, Зав, Коль, Поч, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Зрс, Черд, Илв, Крс, Кра, Мал.-Песч., Куб, Точ, Преоб, Б.Бар., Кок, Абы, Трс, Брх, Пест, Гур, Тер, Иль, Кзм, Кзн, Салт, Бард, Спи, Ара*

Altajská gubernie: *Бер, Тал, Жил, Фом, Бий, Ант.ст., Чар.ст., Брд, Крот*

Jenisejská gubernie: *Вна, Ачк, Бхта, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Зымск, Крт, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Бгч, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баши, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Кптр, Кав, Шлб, Кург, Тсн, Б.И., С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Аме, Тул, Ким, Верх.Сув., Ик, Гдл, Ариш, Расп, Тай, Иртск, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Кист, Жит, Хаб, Челп, Чек*

Zabajkalská gubernie: *Троиц, Верхн.У.З.О., Чит, Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Ек.-Н., Бдж, Нов, Мх.-См.*

- Genetiv sg. a Akuzativ sg. zájmena 3. osoby ženského rodu – *её, тоё, самоё*:

Orenburgská gubernie: *Три.Ор., Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., А.-Б., Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Чан, Леб.Том., Клв, Орск, Дуб, Таш, Три, Умр, Ояш, Чеб, Блт, Прск, Мльц, Врх, Алв, Клт, Калт, Каф, Вор, Сем, Хал, Кре, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Туг, Каз, Чёр, Нжс, Зор, Конш, Кирг, Б.-Д., Тих, Кат, Буг, Мош, Влс, Ача, Сна, Бат, Ярс, Сосн, Мох, Пят, Тут, Попр, У.-Ис., Пол.Том., П.Тут., Пет, Акс.Том., Пра, Хай, Коль, Поч, Бер, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Каш, Крс, Куб, Б.Бар., Кок, Бач, Тер, Кузн, Кзн, Мит, Бард, В.-Ч., Клч, Тог*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Фом, Бий, Брд*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Зымск, Крск, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Рбн, Бгч, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Слб, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, Вст, Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Ким, Брат, Грм, Тай, Иртск, Кот, Тунк.К.И.Г., Челн*

Zabajkalská gubernie: *Тур, Кях, Тлн*

Amurská gubernie: *Рдд, Бдж, Мх.-См., Ббс*

- Genetiv sg. a Akuzativ sg. zájmena 3. osoby ženského rodu – *её, моё, самоё*:

Tomská gubernie: *Уст.-Сосн., Трс, Пест, Гур, Иль, Хри*

Altajská gubernie: *Ерс*

Jenisejská gubernie: *Уж, Кдрт, Кав, Шлб*

Zabajkalská gubernie: *Уру*

Jakutská gubernie: *Нжклм, Схр*

- Genetiv sg. a Akuzativ sg. osobních zájmen a zvratného zájmena – *тебя, себя, меня, мня*:

Orenburgská gubernie: *Блгс, Пртч*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Трн, Чан, Леб.Том., Клв, Орск, Дуб, Трц, Ояш, Прск, Чакл, Мльц, Врх, Каф, Том, Вор, Сем, Хал, Иши, Боб, Рыб, Баз, Еки, Врн, Кир, Никл, Туг, Каз, Нар, Чёр, Нжсс, Б.-Д., Тих, Кат, Буг, Мош, Арл, Спа, Итк, Мох, Попр, Пол.Том., Ник.Том., Озер, Пет, Выш, Пра, Прт, Коль, Поч, Пес, Бер, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кос, Зрс, Черд, Каиш, Илв, Крс, Кра, Шин, Мал.-Песч., Н.Орл., Бл, Куб, Шест, Точ, Б.Бар., Кок, Уст.-Сосн., Трс, Брх, Бач, Иль, Кузн, Хме, Крас, Жир, Мит, Бард, Зен, Ара*

Altajská gubernie: *Бер, Тал, Нвк, Южск, Бий, Сал, Лкт, Бор, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Хар*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Шчкн, Уж, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Рбн, Кмн, Бгч, Дв, Кжм, Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнзт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Мнск, Кптр, Слб, Шлб, Кург, Дтл, Тсн, С.Ш., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Тул.У., Тпс, Ким, Верх.Сув., Грм, Расп, Шип.Ирк., Тай, Иртск, Ирк.У.И.Г., Кач, Корт, Стен, Ил.В.В.У., Жит, Бел, Тал, Хаб, Больи, Челп, Зал, Рык, Анг, Бут, Чек, Вит*

Zabajkalská gubernie: *Тур, Унд, Гор.Заб.*

Amurská gubernie: *Рдд, Стл, Бдж, Кук, Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Ожг, Оск, Сркл, Нжклм, Схр*

Kamčatská gubernie: *Марк*

- Genetiv sg. a Akuzativ sg. osobních zájmen a zvratného zájmena – *тея, сея*:

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

- Genetiv sg. a Akuzativ sg. osobních zájmen a zvratného zájmena – *тебэ, себэ*:

Tomská gubernie: *Лар*

Altajská gubernie: *Чим, Фом*

Jenisejská gubernie: *Уж, Крб, Зрнк, Кзчнск, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Пнчг, Ярк, Вст*

Zabajkalská gubernie: *Кам.Заб.*

- Dativ sg. osobních zájmen a zvratného zájmena – *мнэ, мни*:

Tomská gubernie: *Лук.Том., Тут, Мит, В.-Ч.*

Jenisejská gubernie: *Шчкн, Крт, Кмн, Бгч, Кжм.З., Кптр, Шлб*

Irkutská gubernie: *Ким, Кач, Зал*

Jakutská gubernie: *Пхд*

- Dativ sg. osobních zájmen a zvratného zájmena – *менé, тебé, себé*:

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *Абы, Карг*

Altajská gubernie: *Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн.*

Jenisejská gubernie: *Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Кжм.З., Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Слб, Кав, Шлб, Кург, Дтл, Тсн*

Irkutská gubernie: *Шар, Кат.Ирк., Рык*

Zabajkalská gubernie: *Ист, Верхн.У.З.О.*

Jakutská gubernie: *Сркл, Пхд*

- Dativ sg. osobních zájmen a zvratného zájmena – *тобé, собé*:

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *Алв, Лар, Преоб*

Jenisejská gubernie: *Знмск*

- Použití tázacího a vztažného zájmena [*што*]:

Orenburgská gubernie: *Трц.Ор., Пртч*

Akmolinská gubernie: *Черем, У.-З., Ач, Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Леб.Том., Клв, Орск, Ояш, Прск, Злд, Врх, Каф, Вор, Сур, Сем, Кре, Ииш, Боб, Баз, Врн, Кир, Юща, Б.-Д., Кус, Бат, Зыр, Дбр, Пет, Выш, Акс.Том., Коль, Пде, Кос, Кр.-З., Черд, Кра, Лар, Куб, Кзм, Салт, Мит, В.-Ч., Зен*

Altajská gubernie: *Бер, Тал, Южск, Бий, Лкт, Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн.*

Jenisejská gubernie: *Кма, Ачк, Уж, Взнск, Ел, Павл, Кнск, Кзчнск, Рбн, Дв, Кжм, Акс, Кжм.З., Кнтр, Идр, Кав, Шлб, Б.И.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Иртск, Хоб, Кист, Тал, Челп*

Zabajkalská gubernie: *Верхн. У.З.О.*

Amurská gubernie: *Рѡѡ, Ек.-Н., Нов, Кук, Бѡс*

Jakutská gubernie: *Яку, Нжклм*

- Použití tázacího a vztažného zájmena [ч'о]:

Orenburská gubernie: *Схм, Клч.Ор., Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, А.-Б.*

Tomská gubernie: *Кнс, Трн, Чау, Дуб, Таи, Трц, Умр, Ояи, Блт.Ояи., Чеб, Блт, Гдн, Прск, Чакл, Мльц, Врх, Клт, Калт, Каф, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Маз, Иши, Боб, Баз, Кир, Туг, Каз, Нар, Зор, Конш, Кирг, Кка, Кск, Алкс, Спс, Б.-Д., Тих, Кат, Буг, Мош, Влс, Дол.Том., Кус, Тас, Елф, Спа, Вер.Том., Ярс, Уст, Сосн, Мох, Пят, Тут, У.-Ис., Кон.Сп., Пра, Пис, Коль, Поч, Пос, Пес, Бер, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Кр.-З., Зрс, Каи, Крс, Кра, Алч, Нпз, Кок, Абы, Брх, Пест, Сал, Гур, Бач, Тер, Иль, Кзм, Кузн, Лук.Том., Тут, Жир, Спи, Клч, Ара*

Altajská gubernie: *Бер, Тал, Нвк, Южк, Фом, Хай, Бий, Кро*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Ел, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Глн, Вѡрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Новсл, Кзницво, Слб, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Кург, Тсн, Б.И., Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Тул, Шаб, Аме, Тул.У., Ник.Ирк., Брат, Или, Тай, Иртск, Тунк.К.И.Г., Кач, Врхлск, Бут*

Zabajkalská gubernie: *Ист, Тур, Кат.Заб., Кях*

Jakutská gubernie: *Яку*

- Použití tázacího zájmena [чево]:

Tomská gubernie: *Сем, Иши, Баз, Врн, Зыр, Дбр*

Altajská gubernie: *Чмл*

Jenisejská gubernie: *Кдрт, Пнмр, Нзм, Алиш, Б.И.*

• Číslovky:

- Genetiv sg. a Akuzativ sg. zájmena 3. osoby ženského rodu – *одноѡ*:

Orenburgská gubernie: *Блгс*

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *Прск, У.-Ис., Тяж, Кузн, Мит, Сем, Б.Бар., Тог*

Jenisejská gubernie: *Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Трино, Новсл, Слб, Тсн, Кр, Луг, Д.З., Крск, Ил, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнзт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр*

- Slovesa:

- Tvary 3. os. sg. a pl. bez koncovky *-т* (*даё, берё* apod.):

Tomská gubernie: *Каф, Сна, Ник.Том., Озер, Пде, Шин, Н.Орл., Бл, Куб, Точ, Преоб*

Altajská gubernie: *Южк, Пли, Фом*

Irkutská gubernie: *Брат, Верх.Сув., Сол, Кат.Ирк., Кот, Ирк.У.И.Г.*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О.*

Kamčatská gubernie: *Марк*

- Měkká koncovka *-ть* v tvarech 3. os. sg. a pl. (*отбирáють, говорáють* apod.):

Tomská gubernie: *Том, Гря, Кривд, Пдл*

Altajská gubernie: *Пли, Чим*

Amurská gubernie: *Мх.-См.*

- Přízvučné koncovky 2. a 3. os. sg. a 1. a 2. os. pl. sloves 1. konjugace se zvukem *е* místo *ѣ* (*ждёшь, поёшь* apod.):

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

Tomská gubernie: *П.Тут., Кра, Алч*

Altajská gubernie: *Пакл, Нвк*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Чим*

- Tvary *даси, еси* místo *дашь, ешь*:

Tomská gubernie: *Дбр, Преоб, Б.Бар.*

- Souhlásková asimilace u zvrtných tvarů sloves v 2. os. sg., 3. os. sg. (například, боисся / боисса / боиссы / боишиа; боиця / боица / боице / боицы / боичче):

Orenburgská gubernie: *Пртч, Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, Акм*

Tomská gubernie: *Кнс, Шип, Чан, Леб.Том., Клв, Три, Чеб, Блт, Алв, Сем, Иши, Боб, Баз, Врн, Кир, Каз, Нжс, Б.-Д., Буг, Мош, Мох, Попр, Пол.Том., Дбр, Кон.Сп., Акс.Том., Пра, Тюм, Пде, Марск, Сус, Тяж, Черд, Илв, Точ, Трс, Пест, Гур, Карг, Тер, Кзм, Лук.Том., Тит, Хме, Салт, Кзн, Мит, Спи*

Altajská gubernie: *Бер, Тал, Пли, Фом, Бий, Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Бзха, Кнск, Ил, Крб, Зрнк, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Мнск, Идр, Слб, Сп.-Пр., Ков, Шлб, Кург, Дтл, Тсн*

Irkutská gubernie: *Брат, Грм, Расп, Иртск, Мар, Ирк.У.И.Г., Тунк.К.И.Г., Жит*

Zabajkalská gubernie: *Пос.Заб., Тур, Кат.Заб.*

Amurská gubernie: *Внц*

- Výslovnost postfixu (*koncovky* podle A. D. Grigorjeva) -ся u zvrtných tvarů sloves v 1. os. sg. (například, боюсь, боюс, боюся, боюсо, боюсе):

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор.*

Tomská gubernie: *Шип, Чан, Прск, Каз, Тих, Итк, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Кра, Шест, Преоб, Б.Бар.*

Jenisejská gubernie: *Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Крб, Зрнк, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Бгч, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Тул, Ким, Тай, Иртск, Кист, Хаб*

Amurská gubernie: *Тал, Бий*

Jakutská gubernie: Яку

- Výslovnost postfixu (*koncovky* podle A. D. Grigorjeva) -ся u zvratných tvarů sloves v 1. os. pl. a v min. čase (například, боимса / боимсы; боялса / боялсы):

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П.

Tomská gubernie: Клв, Чау, Таш, Прск, Вор, Кре, Кир, Кирг, Снс, Гря, У.-Ис., Пис, Позд, Коль, Поч, Марск, Тяж, Кр.-З., Зрс, Ваг, Хри, Зен, Ара

Altajská gubernie: Кро

Jenisejská gubernie: Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Кнск, Ил, Новсл, Слб, Сп.-Пр., Ков, Шлб, Тсн, С.Ш.

Irkutská gubernie: Тул, Кач, Кист, Корт, Тал, Зал, Рык

- Ztráta tzv. „l epentetického“ v 1. os. sg. sloves любить, кормить, спать, просить, прокатить, колотить, пустить, водить, ездить – любю́, кормлю́, сплю́, прошю́, прокатю́, колотю́, пустю́, водю́, еду́ apod.:

Akmolinská gubernie: А.-Б.

Tomská gubernie: Шип, Шит, Влс, Акс.Том., Кр.-З., Кра, Точ, Карг, Тер, Кзн, Спи, Ара

Irkutská gubernie: Ик, Мол

Zabajkalská gubernie: Ист, Тур, Верхн.У.З.О.

Amurská gubernie: Мх.-См.

Jakutská gubernie: Верх, Сркл

- Absence palatalizace a výslovnost měkkých velár v tvarech 2. a 3. os. sg. a 1. a 2. os. pl. sloves печь, течь, жечь, мочь, лечь, беречь, ткать – пекёшь, текёт, жгём, мо́гишь, ля́гут, берегёшь, ткёт:

Orenburgská gubernie: Пртч, Блгс

Akmolinská gubernie: Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, Акм

Tomská gubernie: Кнс, Шип, Чан, Дуб, Бас, Шит, Прск, Мльц, Алв, Клт, Кре, Иши, Боб, Баз, Врн, Кир, Каз, Чёр, Нжс, Б.-Д., Мош, Влс, Кус, Арл, Вер, У.-Ис., Дбр, Поч,

Пес, Марск, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Черд, Крс, Шин, Лар, Нов.-Ал.Том., Тер, Хри, Мит, Спи, Ара, Тог

Altajská gubernie: *Бер, Тал, Жил, Фом, Бий, Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Зымск, Бзха, Трино, Крб, Зрнк, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Новсл, Мнск, Слб, Шлб, Дтл, Тсн, С.Ш.*

Irkutská gubernie: *Ник.Ирк., Шин.Ирк., Тай, Иртск, Тунк.К.И.Г., Челп*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О.*

Amurská gubernie: *Ббс*

Kamčatská gubernie: *Марк*

- Absence palatalizace a výslovnost tvrdých velár v tvarech 2. a 3. os. sg. a 1. a 2. os. pl. sloves *печь, течь, жечь, мочь, лечь, беречь, ткать – пекóшь, текóт, жгóт, лязгот, берегóт, ткóт*:

Tomská gubernie: *Тух, Нжс*

Jenisejská gubernie: *Кр, Луг, Д.З.*

Jakutská gubernie: *Нжклм, Верх*

- Infinitiv na *-ти* místo *-ть* (například, *грызти, їсти, ёхати, разбудіти*; jev charakteristický pro normativní ukrajinštinu):

Orenburgská gubernie: *Пртч*

Tomská gubernie: *Кнс, Пес*

Jenisejská gubernie: *Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Тул, Шив, Ирк.У.И.Г., Бел, Хаб*

Jakutská gubernie: *Нжклм*

- Infinitivní tvary *пекчі́, могчі́*:

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Пртч*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., Черем, У.-З., Ач, А.-Б.*

Semipalatinská gubernie: *Павл.У.С.Г., Сем.У.С.Г., Устик.У.С.Г., Кар.У.С.Г., Кокп.У.С.Г., Точ, Преоб, Б.Бар., Курз*

Tomská gubernie: *Леб.Том., Прск, Баз, Нжс, Б.-Д., Тих, Мош, Поч, Пде, Марск, Кос, Черд, Кра*

Altajská gubernie: *Бий, Бер, Тал, Кро*

Jenisejská gubernie: *Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Зымск, Бзха, Трино, Кнск, Крб, Зрнк, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкриш, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Минск, Слб, Шлб, Дтл, Тсн*

Irkutská gubernie: *Тай, Иркутск, Тунк.К.И.Г., Челн*

Zabajkalská gubernie: *Верхн.У.З.О., Чит*

Jakutská gubernie: *Яку, Верх*

- Infinitivní tvary *печі́, мочі́*:

Tomská gubernie: *Кнс, Шест*

- Infinitivní tvary *пекті́, могті́*:

Jenisejská gubernie: *Кр, Луг, Д.З.*

2.2.3 Lexikální rysy

- *Tematické okruhy*:
  - Stavby (*изба́, го́рница, се́ни, казе́нка (=komora), вы́шка, анба́р, заво́зня (=sýrka), хле́в, ясли, цело́ (=přední část kamen) atd.*)
  - Nádobí (*кваши́ня (=díže), се́льница, сковоро́дник atd.*)
  - Oblečení (*поди́танники, бахи́лы, брóдни (=vysoké kožené boty), саги́ры (=kožené boty bez podpatků), черкы́ (=jakákoliv kožená obuv bez podpatků), пинжа́к, диплома́т atd.*)
  - Jídlo (*кула́га (=kaše z žitné mouky a sladu), ша́ньги, калачи́, шии́, уха́, су́сло, бра́га (=alkoholický nápoj) atd.*)
  - Pracovní činnosti (*пахáть, боро́нить, поло́ть, жа́ть, весе́ть, сортова́ть, пря́сь, сновáть (=tkát) atd.*)
  - Nářadí a nástroje (*литóвка (=kosa), прави́лка, ба́бка, жне́йка, сноповеза́лка, ве́ялка (=druh zemědělské techniky), сортóвка atd.*)
  - Domácí potřeby (*шкáп, обрoзá, пала́ти, голбе́ц (=sklep), поворо́нка, ка́тка, бадья́, туюсо́к (=kulatý koš z březové kůry pro skladování a přenášení ovoce, medu atd.), жеро́вня, сту́пка, ухва́т atd.*)

- Ostatní slova (*баскó* (=hezky), *спозна́ла*, *гумзѳ́тъ* (=slyšet zvonění v uších), *обстѳзѳ́тъ* atd.)

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор., Блгс*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П., А.-Б., Акм*

Semipalatinská gubernie: *Павл.У.С.Г., Сем.У.С.Г., Устѳк.У.С.Г., Кар.У.С.Г., Кокп.У.С.Г.*

Tomská gubernie: *Чан, Леб.Том., Млк, Мрш, Прб, Клв, Чау, Орск, Таш, Дуб, Трц, Ояш, Чеб, Блт, Гдн, Шит, Прск, Мльц, Злд, Ала, Алв, Клт, Каф, Мих, Вор, Сур, Фил, Сем, Хал, Кре, Тур.Том., Маз, Ишш, Боб, Баз, Еки, Врн, Кир, Никл, Кри, Туг, Каз, Нар, Чёр, Нжс, Зор, Юща, Конш, Кирг, Кка, Кск, Алкс, Бар, Б.-Д., Спс, Тих, Гря, Кат, Кривд, Прк, Буг, Мош, Дол.Том., Кус, Тас, Ача, Елф, Арл, Сна, Бат, Вер.Том., Вер, Ярс, Уст, Сосн, Итк, Солом, Мох, Тут, Попр, Зыр, Пол.Том., Пет, Выш, Акс.Том., Пра, Пис, Ани, Позд, Хай, Коль, Поч, Пес, Бер, Пде, Марск, Ита, Бгр, Зер, Сус, Тяж, Кос, Кр.-З., Зрс, Черд, Крс, Шин, Мал.-Песч., Алч, Тог*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн., Хар, Кирп, Крот, Бер, Тал, Ерс, Жил, Нвк, Нзв, Южск, Фом, Бий, Ант.ст., Чар.ст., Бер, Чмл, Уйм, Лкт, Алт, Прл, Брд*

Jenisejská gubernie: *Вна, Ачк, Птрпвлое, Дрск, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Ач.У.Е.Г., Знмск, Крск, Взнск, Ел, Нхвлн, Бзха, Тршино, Кнск, Ил, Кдрт, Крб, Зрнк, Глн, Вдрз, Члн, Глвиц, Мкрш, Каз.В.Ен., Макл.В.Ен., Рждств, Спл, Енск, Иркн, Пнчг, Мстр, Дв, Кжм, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхнлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр, Новсл, Мнск, Идр, Слб, Сп.-Пр., Кав, Шлб, Дтл, Тсн, Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Курз, Ик, Гдл, Арш, Ирс, Кат.Ирк., Тай, Иртск, Жит, Анг, Чек, Тур*

Zabajkalská gubernie: *Трош, Врх.Заб., Верхн.У.З.О., Чит, Кат.Заб., Кях*

Amurská gubernie: *Стл, Ббс*

Jakutská gubernie: *Яку, Рус.Уст., Сркл, Нжклм, Пхд, Схр*

Kamčatská gubernie: *Анч, Марк, Камч.О.*

2.2.4 Syntaktické rysy

- Narušení slovesné reky (například, *косить травá, топить бáня, водá принести́, шубá надеть* apod.; jev typický pro řadu severovelkoruských nářečí):

Akmolinská gubernie: *А.-Б.*

- Použití přechodníku v predikativní funkci (*мы уже пообёдавши, он у́хав, наши́ прёдки ушёдши в Пóльшу* apod.):

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор.*

Tomská gubernie: *Кнс, Мри, Орск, Прск, Дбр, Кр.-З., Н.Орл., Бл, Точ, Преоб, Куйт.Заб., Кат.Заб.*

Altajská gubernie: *Кро, Тал*

Jenisejská gubernie: *Знмск, Кнск, Ос, П.Т., Сум, Ком, Леб, Мир, Бхт, Нов, Чулк, Бород, Иск, Врхлб, Ал, Кнгт, Песк, Гил, Нжнимб, Ямск, Фат, Бкл, Новчрн, Псков, Пупк, Баиш, Новзал, Кост, Мельн, Мироед, Мстр*

- Použití zájmena **кто** pro označení neživotného předmětu (konstrukce *каво делать, каво говорить* místo *что делать, что говорить*, *кем надетьца* místo *чем покрыться* apod.):

Orenburgská gubernie: *Клч.Ор.*

Akmolinská gubernie: *Биш, Н.-П.*

Tomská gubernie: *Шип, Чан, Дуб, Леб.Том., Прск, Мльц, Клт, Хал, Баз, Еки, Врн, Нжс, Кург, Кка, Кск, Алкс, Б.-Д., Мош, Дол.Том., Елф, Бат, Итк, Пят, Тут, Попр, Пол.Том., Дбр, Марск, Кр.-З., Точ, Б.Бар., Иль, Хри, Кузн, Салт, Кзн, Мит, Спи*

Altajská gubernie: *Кро, Касм.В.Барн., Зим.В.Барн., Ерм.В.Барн., Кул.В.Барн.*

Jenisejská gubernie: *Ачк, Ерм, Огр, Блхтое, Сыр, Знмск, Бзха, Трино, Кнск, Ил, Кжм.З., Новсл, Кург, Дтл, Тсн, Кр, Луг, Д.З.*

Irkutská gubernie: *Нжд, Грм, Расп*

Zabajkalská gubernie: *Верх.У.З.О., Чит, Кат.Заб.*

Jakutská gubernie: *Яку*

Závěr

Studium různorodosti teritoriálních nářečí toho či onoho jazyka, jak jsme v naší práci několikrát zdůrazňovali, přispívá k pochopení vývojových fází národního jazyka jako celku, porozumění příčinám jazykového vývoje, ale zároveň k poznávání dějin celého etnika. Tak jsme v naší diplomové práci ukázali, jak těsně souvisí proces formování sibiřských nářečí s vlnami ruského osídlení Sibiře.

V diplomové práci se nám podařilo uvést kontext studia sibiřských velkoruských nářečí. V Kapitole I. jsme popsali dějiny zkoumání a analýzy nářečí Sibiře, přičemž jsme seřadili tyto údaje podle několika etap, které lze vydělit v souvislosti s povahou vytyčených úkolů, přístupů a pohledů badatelů na sibiřské dialekty. Zároveň jsme poukázali na specifika sekundárních nářečí a stručně představili historické procesy osídlení Sibiře přesídlenci z evropské části Ruska, kde jsme také uvedli materiál A. D. Grigorjeva. Bohužel z důvodu absence přístupné odborné literatury o současném stavu sibiřských nářečí jsme se nemohli zaměřit na synchronický aspekt sibiřských nářečí, který se ale může stát doplněním našeho výzkumu v rámci dalšího studia. Nicméně jsme ukázali dialektologické pozadí pro následující prezentaci práce A. D. Grigorjeva *Русские старожильческие говоры Сибири*, které jsme věnovali Kapitole II. diplomové práce. V této kapitole jsme uvedli údaje o životě a díle ruského badatele, ukázali jeho působení v různých oblastech (folkloristika, etnografie, medievalistika atd.). Hlavní vědecký zájem v rámci naší práce byl však spojen s postavou Grigorjeva jako sběratele a systematizátora nářečního materiálu.

Bezpochybnou hodnotou diplomové práce se stalo uvedení a prvotní analýza zcela unikátního a doposud neprobádaného dialektologického zdroje – práce A. D. Grigorjeva *Русские старожильческие говоры Сибири*. Toto dílo představuje velice rozsáhlou práci, která obsahuje více než 1600 stran textu, popisuje nářeční rysy více než 550 obcí nacházejících se ve 12 sibiřských guberniích (Permská gubernie, Orenburská gubernie, Akmolinská gubernie, Semipalatinská gubernie, Tomská gubernie, Altajská gubernie, Jenisejská gubernie, Irkutská gubernie, Zabajkalská gubernie, Amurská gubernie, Jakutská gubernie, Kamčatská gubernie). Nejvíce údajů, zaznamenaných v práci, se však vztahují k Tomské, Jenisejské, Altajské a Irkutské gubernii. Velká hodnota Grigorjevovy práce spočívá v tom, že obsahuje údaje o některých sibiřských obcích, které v současnosti již nenajdeme na geografických mapách Ruska. Tak, například, v *Русских старожильческих говорах Сибири* nacházíme informace o vesnici Kežma (село

Кежма), která byla součástí Jenisejského okrsku Jenisejské gubernie (později Krasnojarského kraje), ale v roce 2012 byla spolu s několika dalšími vesnicemi zatopena kvůli zahájení provozu Bogučanské vodní elektrárny.¹⁵⁴ Dílo A. D. Grigorjeva *Русские старожильческие говоры Сибири* jen potvrzuje, že se vedle severovelkoruských nářečních prvků, což se mnohými badateli ještě od 1. poloviny 19. století považovalo za základ sibiřského nářečí, se zde vyskytují také prvky akajících dialektů, tj. nářečí buď jihovelkoruských, nebo středovelkoruských přechodných nářečí. Také jsme si všimli, že vzhledem ke specifiku osvojování Sibíře existují obce, kde se rysy *Северного* a *Южного наречий* nachází ve stavu koexistence, například, prvky akání a ikání se vyskytují vedle okající a jekající výslovnosti (*село Кулаково Томской губернии* (Кул), *деревня Мохова Томской губернии* (Мох), *деревня Верхняя Яшкино Томской губернии* (Вяш), *улуc Шуточкин Енисейской губернии* (Шчкн), *село Ужур Енисейской губернии* (Уж) atd.). Na základě práce A. D. Grigorjeva smíme předpokládat, že tato koexistence bezprostředně souvisí se složením obyvatelstva té či oné obce (přítomnost / nepřítomnost starousedlíků, přítomnost / nepřítomnost představitelů původního obyvatelstva Sibíře, věk, původ atd.). Občas vedle jednotlivých bodů popisujících určitý distinktivní rys nářečí nacházíme poznámku o nositelích daného rysu (*старожилы, молодежь, хохлы, казаки* atd.).

Sibiřská nářečí jsou příkladem toho, jak jazyk (v našem případě ruština) může být v interakci s jazyky původního obyvatelstva Sibíře, přejímat nebo naopak předávat jazykové rysy v rámci koexistence různosystémových jazyků. Důležitým aspektem Grigorjevovy práce je uvedení informací o jevech, které patří do různých jazykových vrstev – fonetiky, morfologie, syntaxe a lexikologie. Fonetické rysy jsme v souladu s klasifikačním principem aplikovaným v práci A. M. Košakarevé rozdělili na dvě velké skupiny – vokály a konsonanty. Z téže práce jsme přebírali i označení některých bodů v klasifikaci (například, souhlásková asimilace u zvratných tvarů sloves v 2. os. sg., 3. os. sg.; ztráta intervokálního *ũ* ([jʷ]) a tvoření kontrahovaných tvarů přídavných jmen, zájmen, řadových číslovek a sloves atd.). Vzhledem k rozmanitosti a bohatosti lexikálního materiálu představeného v práci jsme uvedli jen seznam obcí, kde byly tyto údaje pořízeny, a zdá se nám, že tento aspekt badatelova díla si zaslouží výzkumu v rámci samostatné vědecké práce. Kromě toho se musíme zmínit, že listy obsažené v práci jsou bohaté na doplňující údaje, které přesahují rámec informací shrnutých v programu

¹⁵⁴ *Vosem sel isčeznut s karty Krasnojarskogo kraja* [online]. RIA Novosti, 2013 [cit. 2015-08-01]. Dostupný z: <http://ria.ru/krrsk/20131101/974097757.html>.

(Программа для собирания сведений, необходимых для составления диалектологической карты русского языка в Сибири. Северновеликорусские и средневеликорусские говоры) ve spojitosti s nářečními jevy. Tato doplnění by také mohla být prozkoumána v rámci pokračování dosavadního výzkumu. Rovněž se musíme zmínit o bohatém folklorním materiálu obsaženém ve zkoumané práci, který by se mohl stát předmětem samostatného folkloristického výzkumu.

V souvislosti s povahou sběru dialektologického materiálu (materiál sbíral nejen samotný Grigorjev, ale také studenti Tomské univerzity), který je v práci uspořádán podle bodů (1-91) v souladu s programem, který za tímto účelem vypracoval badatel, dochází občas k nepřesně uvedeným údajům, resp. není zřejmé, zda se příklady fonetických jevů uvádí v fonetickém přepisu, nebo už jsou přizpůsobeny pravidlům tehdejšího pravopisu (převážně se to týká bodů o měkké či tvrdé výslovnosti šeplových konsonantů, kde se tento protiklad v slovech ukazuje prostřednictvím spojení *жи-/шы-* v případě tvrdé výslovnosti a *жи-/шш-* v případě měkké výslovnosti, což občas neodpovídá obsahu úvodní poznámky o povaze výslovnosti těchto konsonantů), k přehození bodů, a dokonce zmatkům při uvedení názvů obcí (tak, například, v rámci Tomské gubernie vedle údajů o vesnici Alajevo (*село Алаево*) nacházíme samostatný list papíru s údaji o vesnici Alajeva (*деревня Алаева*), nebo údaje o obci Kaltaj, které se vyskytují ve dvou podobách – *село Калтай* a *деревня Калтай*). Tyto nepřesnosti jsme se však nepokoušeli opravovat a uváděli vždy obě obce. V práci jsou také přítomny údaje o Samarské a Vologodské oblasti, které jsme v rámci našeho výzkumu nechali stranou, poněvadž se nevztahují k sibiřskému areálu. Nicméně, nehledě na drobné nedostatky, dílo A. D. Grigorjeva, jakožto jedno z prvních komplexních popisů sibiřských nářečí, který probíhal bezprostředně v samotném terénu, v ruské jazykovědě, představuje v ruské jazykovědě obrovskou hodnotu.

Tvrzení o postupné nivelizaci nářečí je obecně přijímáno v ruské jazykovědě. Jedná se o složitý proces interakce různých složek národního ruského jazyka. Spisovná ruština jakožto prestižní jazykový útvar v důsledku určitých společenských a ekonomických procesů (rozsáhlá urbanizace, migrace venkovského obyvatelstva do měst atd.) začala ovlivňovat a vymazávat nářeční prvky po celém Rusku. K nivelizaci nářečních prvků přispívá také působení tzv. prostořečí (stylisticky snižené variety městské hovorové řeči).¹⁵⁵ Proto dialektologický odkaz, zejména uvedená rozsáhlá pozůstalost A. D.

---

¹⁵⁵ KOLESOV, V. V. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Vysšaja škola, 1990, s. 5.

Grigorjeva, konkrétně jeho *Русские старожильческие говоры Сибири*, nepochybně může napomoci pochopení vývoje sibiřských nářečí a charakteru osídlení, složení a původu obyvatelstva v konkrétních areálech.

Seznam použité literatury

Zdroje:

Русские старожильческие говоры Сибири - AAV ČR, f. A. D. Grigorjev. K. 4.

Literatura:

AVDĚJEVA, Je. A. *Zapiski i zamečanja o Sibiri*. Moskva, 1837.

BACHRUŠIN, S. V. *Naučnyje trudy*. Tom 4. Moskva, 1959.

BARANNIKOVA, L. I. *Atlas russkich govorov Sredněgo i Nižněgo Povolžja*. Saratov: SGU, 2000.

BASARGINA, Je. Ju. *Lomonosovskaja premija – pervaja gosudarstvennaja premija v Rossii (1865-1918)*. Sankt-Petěrburg: Nestor-Istorija, 2012.

BLINOVA, O. I. *Vvedenije v sovremennuju regional'nuju leksikologiju*. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, 1975.

BOBRJAKOV, N. A. *Vokalizm Kirenskogo rajona Irkutskoj oblasti*. Irkutsk, 1960.

BRASLAVEC, K. M. *Fonetičeskaja sistema starožil'českich govorov po staromu vodnomu puti s Irtyša na Jenisej*. Moskva, 1959.

BUCHAREVA, N. T. *Sibirskaja leksika i frazeologija*. Novosibirsk: Nauka, 1983.

BUCINSKIJ, P. N. *Zaselenije Sibiri i byt pervych jeje nasel'nikov*. Char'kov, 1898.

BULIČ, S. K. *Očerki istorii jazykoznanija v Rossii*, sv. 1. Sankt-Petěrburg, 1904.

ČERNYCH, P. Ja. *Sibirskije govory*. Irkutsk: Irkutskoje knižnoje izdatel'stvo, 1953.

CHARTAŠKINA, R. Ch. *Vzaimodejstvie russkogo i burjatskogo jazykov*. Irkutsk, 1977.

CHRISTOSENKO, G. A. *Istoriko-lingvističeskije svidetel'stva Něrčinskich čelobitnych gramot XVII v. Krasnojarsk*, 1983.

CHRISTOSENKO, G. A. *K istorii zaselenija Něrčinskogo ostroga*. In: *Istorija gorodov Sibiri dosovetskogo perioda*. Novosibirsk, 1977, s. 153-175. [cit. 2015-08-02].
Dostupný z: http://ostrog.ucoz.ru/publikacii_2/4_94.htm.

COMAKION, N. A. *Istoričeskaja chrestomatija po sibirskoj dialektologii*. Krasnojarsk: Krasnojarskij pedagogičeskij institut, 1960.

COMAKION, N. A. *Russkije starožil'českije govory Sibiri*. In: *Materialy i issledovanija po russkoj leksikologii i sibirskoj dialektologii*. Krasnojarsk, 1971.

COMAKION, N. A. *Slovar' jazyka mangazejskich pamjatnikov XVII – pervoj poloviny XVIII veka*. Krasnojarsk, 1971.

- COMAKION, N. A. *Turuchanskije govory v ich istorii i sovremennom sostojanii*. Krasnojarsk, 1966.
- CYDENBAEV, C. B. *K vzaimovlijaniju russkogo i burjatskogo jazykov*. Ulan-Ude, 1978.
- CYGANOVA, V. G. *Nekotoryje osobennosti starožil'českich govorov Kuraginskogo rajona Krasnojarskogo kraja*. Krasnojarsk, 1977.
- DAL, V. I. *Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka*. Tom 1-4. Moskva: RIPOL klassik, 2006.
- DONDUKOV, U-Ž. Š. *Vlijanije russkogo jazyka na razvitije i obogaščenje leksičeskogo sostava burjatskogo jazyka*. Ulan-Ude, 1974.
- DYRCHEEVA, G. A. *Sovremennoje sostojanije birjatsko-russkogo dvujazyčija*. Ulan-Ude, 1992.
- ELIASOV, A. Je. *Burjatskije i evenkijskie zaimstvovanija v jazyke russkogo starožilogo naselenija Zabajkalja (na materiale proizvedenij ustnogo tvorčestva jazykov narodov Sibiri v sovetskiju epochu)*. Ulan-Ude, 1965.
- ERDYNEEVA, E. D. *Dialektnaja reč russkich starožilov Burjatii*. Novosibirsk, 1986.
- ERDYNEEVA, E. D. *Russkije govory v Burjatii*. Ulan-Ude, 1992.
- FJODOROV, A. I. *Russkij jazyk v Sibiri*. In: Voprosy jazykoznanija, č. 2. Moskva, 1982.
- GOL'DIN, V. Je. *Teoretičeskije problemy kommunikativnoj dialektologii*. Saratov, 1998.
- GORSKAYA, S. A. *Leksika. Frazeologija. Leksikografija*. Grodno: GrGU im. Ja. Kupaly, 2009.
- GRIGORJEV, A. D. *Russkije starožil'českije govory Sibiri*. Praha, 1928.
- IGNATKINA, L. V., LITVAČUK, N. F. *Dialektnyje fonetičeskije osobennosti vokalizma v reči žitelej gorodov Permi, Novosibirskaja i Irkutska*. Krasnojarsk, 1984.
- IGNATOVIČ, T. Ju. *Sovremennoje sostojanije russkich govorov severnorusskogo proišožđenija na territorii Vostočnogo Zabajkalja: fonetičeskije osobennosti*. Moskva: FLINTA: Nauka, 2011.
- Istorija Krasnojarskogo kraja*. Krasnojarsk: Krasnojarskoje knižnoje izdatel'stvo, 1981.
- IVANOV, V. V. *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva, 1983.
- JADRINCEV, N. M. *Sibir kak kolonija*. Sankt-Petěrburg, 1889.
- JAKUBAJLIK, G. A. *Nazvanija škurok molodych životnych v sibirskich pamjatnikach XVII v.* Krasnojarsk, 1983.

JUMSUNOVA, T. B. *Osobennosti konsonantizma govorov staroobryadcev (semejskich) Zabajkalja*. Moskva, 2002.

KASATKIN, L. L. *Fonetika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka*. Moskva, 2003.

KASATKIN, L. L. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Izdatel'skij centr „Akademija“, 2005.

KELLNER, A. *Úvod do dialektologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1954.

KIPČATOVA, A. V. *Nazvanija mer dliny i širiny tkanej v sibirskoj častnoj perepiske XVIII veka*. Krasnojarsk, 1988.

KIPČATOVA, A. V. *Nazvanija tkanej v sibirskoj častnoj perepiske XVIII veka*. Krasnojarsk, 1987.

KOLESOV, V. V. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Vysšaja škola, 1990.

KOPYLOVA, K. A., SADRETDINOVA, G. A. *Kratkij otčet o dialektologičeskoj ekspidicii v Tarskij rajon Omskoj oblasti*. Tomsk, 1979.

KOROLENKO, V. G. *Sobranija sočinenij v pjati tomach*. Tom 5. Leningrad: Chudožestvennaja literatura, 1991.

KOŠKAREVA, A. M. *Očerki sibirskoj slovesnosti*. Nižněvartovsk: Izdatel'stvo Nižněvartovskogo gumanitarnogo universiteta, 2010.

KUZNECOV, P. S. *Russkaja dialektologija*. Moskva: Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoje izdatel'stvo ministerstva prosveščeniya RSFSR, 1960.

LEMEŠKINOVÁ, M. *Život a dílo A. D. Grigorjeva (disertační práce)*. Praha, 2012.

Lingvističeskij encyklopedičeskij slovar'. Moskva: Sovetskaja encyklopedija, 1990.

LJUBIMOVA, O. A. *Nekotoryje zamečaniya o gruppirovke starožil'českich govorov Kuzbassa na fonetičeskom urovne*. Kemerovo, 1972.

MARKOV, A. V. *Svidetel'stva o termine „starina“ (bylina)*. In: Etnografičeskoje obozrenije, č. 1-2, 1912, s. 219-221.

MATVEEVA, T. V. *Polnyj slovar' lingvističeskich terminov*. Rostov-na-Donu: Fenix, 2010.

OLENINA, S. A. *Govor sela Mariinskogo Ul'čskogo rajona Chabarovskogo kraja*. Irkutsk, 1960.

Olšany, nekropole ruské emigrace. Praha: Ruská tradice, 2013.

OSOKIN, G. M. *Na granice Mongolii*. Očerki i materialy k etnografii Jugo-Zapadnogo Zabajkalja. Sankt-Petěrburg, 1906.

- OSOKIN, G. M. *Na granice Mongolii*. Sankt-Petěrburg, 1906.
- PALAGINA, V. V. *Materialy dlja istoričeskogo slovarja tomskogo govora (pervaja polovina XVIII v.)*. Tomsk, 1975.
- PALAGINA, V. V. *Rekonstrukcija ischodnogo sostojanija vtoričnogo govora (na materiale tomskogo govora)*: Dis. dokt. filol. nauk. Tomsk, 1973.
- PALAGINA, V. V. *Rekonstrukcija ischodnogo sostojanija vtoričnogo govora (na materiale tomskogo govora)*. Tomsk, 1973.
- PALAGINA, V. V. *Slovar' mestnoj delovoj pismennosti XVIII v. (na materiale sredneobskogo slovarja)*. Tomsk, 1988.
- PANIN, L. G. *Leksika zapadnosibirskoj delovoj perepiski XVII – perv. pol. XVIII vv.* Novosibirsk, 1985.
- PANIN, L. G. *Otzyv o slovare govorov staroobradcev (semejskich) Zabajkalja pod red. T. B. Jumsunovoj*. In: *Istorija, kul'tura i jazyk staroobradcev Zabajkalja. Tezisy regional'noj naučno-praktičeskoj konferencii 19-20 oktjabrja 2000 g.*, g. Ulan-Ude. Ulan-Ude, 2001.
- POKŠIŠEVSKIJ, V. V. *Zaselenije Sibiri*. Irkutsk: Irkutskoje oblastnoje gos. izdatel'stvo, 1951.
- POPOVA, N. Je. *O nekotorych terminach rybnogo promysla (na materiale delovych dokumentov Krasnojarskogo ostroga XVII – nač. XVIII vv.)*. Krasnojarsk, 1966.
- POPOVA, T. V. *Morfologičeskaja charakteristika konsonantnogo ischoda osnovy v paradigme nastojaščego vremeni glagolov II sprjaženija tipa russk. lit. ljubit'*. In: *Vostočnoslavjanskije izoglossy*, č. 2, Moskva, 1998.
- POROTNIKOVA, A. A. *O raznovidnostjach severnorusskich govorov Srednego Urala*. Krasnojarsk, 1977.
- PŠENIČNOVA, N. N. *Tipologija russkich govorov*. Moskva: Nauka, 1996.
- PUTJATINA, L. F. *Fonetičeskaja sistema gruppy govorov starožilogo russkogo naselenija Oktjabr'skogo rajona Chabarovskogo kraja*. Krasnojarsk, 1973.
- ŠČAPOV, A. P. *Sobranije sočinenij. Dopolnitelnyj tom k izdaniju 1905-1908 gg.* Irkutsk: Vostočno-Sibirskoje oblastnoje izdatel'stvo, 1937.
- ŠČUKIN, N. S. *Pojezdka v Jakutsk*. Sankt-Petěrburg, 1833.
- SELIŠČEV, A. M. *Dialektologičeskij očerk Sibiri*. Irkutsk, 1921.
- SEMIIVSKIJ, N. V. *Novejšije, ljubopytnyje i dostovernnye povestvovanija o Vostočnoj Sibiri, iz čego mnogoje donyne ne bylo vsem izvestno*. Sankt-Petěrburg, 1817.

SIMONI, P. K. *Izvestija Otdelenija Russkogo jazyka i slovesnosti Akademii nauk*, sv. 1. Sankt-Petěrburg, 1896.

ŠJUC, P. Ja. *Russkij jazyk v Sibiri*. In: Severnaja pčela, č. 44, 1839.

Slovar' russkich govorov central'nych rajonov Krasnojarskogo kraja. Tom 1-5. Krasnojarsk: RIO GOU VPO KGPU, 2003-2011.

SLOVCOV, P. A. *Istoričeskoje obozrenije Sibiri*. Moskva, 1838.

SOBOLEVSKIJ, A. I. *Očerki russkoj dialektologii*. Sankt-Petěrburg, 1892.

SOBOLEVSKIJ, A. I. *Opyt russkoj dialektologii*. Vypusk 1. Sankt-Petěrburg. 1897.

STĚPANOV, A. P. *Jenisejskij okrug*. Sv. 1. Sankt-Petěrburg, 1835.

Vosem sel isčeznut s karty Krasnojarskogo kraja [online]. RIA Novosti, 2013 [cit. 2015-08-01]. Dostupný z: <http://ria.ru/krsk/20131101/974097757.html>.

Vývoj českého jazyka a dialektologie. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964.

Seznam zkratek

1. Permská gubernie:

К.Б.	Кушкет Баш (деревня)
------	----------------------

2. Orenburgská gubernie:

Блгс	Благословенный (посёлок)
------	--------------------------

Зай	Зайкова (деревня)
-----	-------------------

Клч.Ор.	Ключёвская (станция)
---------	----------------------

Кчр	Кочердых (деревня)
-----	--------------------

Пртч	Предтеченка (село)
------	--------------------

Схм	Сухомесово (село)
-----	-------------------

Трц.Ор.	Троицк (город)
---------	----------------

3. Akmolinská gubernie:

А.-Б.	Арык-Балыкская (станция)
-------	--------------------------

Акм	Акмолинск (уездный город)
-----	---------------------------

Ач	Ачаир (казачья станция)
----	-------------------------

Биш	Бишкуль (казачья станция)
-----	---------------------------

Н.-П.	Ново-Павловка (казачья станция)
-------	---------------------------------

Ом	Омск (город)
----	--------------

У.-З.	Усть-Заостровская (казачья станция)
-------	-------------------------------------

Черем	Черёмушки (казачья станция)
-------	-----------------------------

4. Semipalatinská gubernie:

Кар.У.С.Г.	Каркаралинский (уезд)
Кокп.У.С.Г.	Кокпектинский (уезд)
Павл.У.С.Г.	Павлодарский (уезд)
Сем.У.С.Г.	Семипалатинский (уезд)
У.-К.	Усть-Каменогорск (город)
Устик.У.С.Г.	Устикаменогорский (уезд)

5. Tomská gubernie:

Абы	Абышева (деревня)
Акс.Том.	Аксёнова (деревня)
Ала	Алаева (деревня)
Алв	Алаево (село)
Алкс	Александровское (село)
Алч	Алчедат (село)
Ани	Аникина (деревня)
Ара	Аральцева / Горбунова
Арл	Арлюк (деревня)
Ача	Ача (село)
Б.Бар.	Большой Барандат (село)
Б.-Д.	Больше-Дорохово (село)
Бар	Барнашева (деревня)
Бард	Бардёнково / Артыштин (деревня)
Бас	Басалаева / Бусалаева (деревня)
Бат	Батурина (деревня)
Бач	Бачаты (село)

Бгр	Богорол (станция)
Бгс	Богословка (деревня)
Бер	Берикуль (деревня)
Бл	Благая (деревня)
Блв	Беловодское (село)
Блт	Болотное (село)
Блт.Ояш.	Балтинская / Балты (деревня)
Боб	Бобарыкино (село)
Бру	Брусничная (деревня)
Брх	Брюханово (село)
Буг	Бугры (село)
Бхт.Том.	Бахталины (юрты)
В.-Ч.	Верх-Чумышское (село)
Вас	Васьково / Анисимовка
Вер	Вершинина (деревня)
Вер.Том.	Вершинина (деревня)
Вил	Вилянка (деревня)
Вор	Воронина (деревня)
Врн	Вороново (деревня)
Врх	Варюхина (деревня)
Выш	Вышенская (деревня)
Вяш	Верхнее Яшкино (деревня)
Гдн	Годунова (деревня)
Гор	Горбуновка (деревня)
Грм.Том.	Громышевское (село)
Гря	Грязнуха (деревня)
Гур	Гурьевское (село)

Дбл	Дублинская (деревня)
Дбр	Дубровка (деревня)
Дмт	Дмитровка / Дмитриевский (посёлок)
Дол.Том.	Долгова (деревня)
Дуб	Дубровино (село)
Дуб.Том.	Дубровка (деревня)
Еки	Екимово (деревня)
Елг	Елгай (деревня)
Елф	Елфимово (село)
Жир	Жиркова
Зав	Заварзина (деревня)
Зах	Захолустная (деревня)
Зен	Зенкова (деревня)
Зер	Зерцальское (село)
Злд	Зеледеево (село)
Зор	Зоркальцево (село)
Зрс	Зырянское (село)
Зыр	Зыряна (деревня)
Ива	Ивановка (деревня)
Илв	Иловка (деревня)
Иль	Ильинское / Красноярское (село)
Ита	Итат (село)
Итк	Иткара (деревня)
Иши	Ишим (село)
Каж	Кажевниково (село)
Каз	Казырбакская (деревня)
Кайл.Влс.Т.У.	Кайлинская (волость)

Калт	Калтай (деревня)
Карг	Карагайлы (деревня)
Кат	Каткова (деревня)
Кау	Кауракское (село)
Каф	Кафтанчикова (деревня)
Каш	Каштак / Каштаковская (юрта)
Кзм	Казымаево (Средний Телеут)
Кзн	Казаново
Киж	Кижирова (деревня)
Кии	Киикское (село)
Кил	Килина (деревня)
Кир	Киреевское (село)
Кирг	Киргизка (деревня)
Кка	Кыргызка (деревня)
Клв	Колывань (город)
Клт	Калтай (село)
Клч	Калачёва (деревня)
Кнс	Каинский (уезд)
Кок	Кокуйская (деревня)
Кол	Колинак (деревня)
Коль	Колыонь (село)
Кон	Конево (деревня)
Кон.Сп.	Конёво
Конш	Конишино / Жирово (село)
Кос	Больше-Косульское (село)
Коч	Кочнево (село)
Кр.-З.	Краснореченско-Заводское (село)

Кра	Красноярская (деревня)
Крас	Красулина (деревня)
Кре	Крестинина (деревня) / Подломское (село)
Кри	Кривошеино (село)
Кривд	Криводановское (село)
Крс	Красноярка
Кск	Кусково (село)
Куб	Кубаева (деревня)
Кузн	Кузнецк (город)
Кул	Кулаково (село)
Кул.Ст.	Кулундинская (степь)
Кус	Кусьмень (деревня)
Куч	Кучуково / Кучуковы (юрты)
Лар	Ларневский (посёлок)
Лат	Лататский (посёлок)
Леб.Том.	Лебяжья / Баранова (деревня)
Лос	Лоскутова (деревня)
Луг.Том.	Луговая (деревня)
Лугн	Луганово (деревня)
Лук.Том.	Лукошкина (деревня)
Маз	Мазалово (село)
Мал.-Песч.	Мало-Песчанское (село)
Марск	Мариинск (уездный город)
Меж	Меженинова (деревня)
Мит	Митина (деревня)
Мих	Михайловка (деревня) / Новомихайловский (посёлок)
Миш	Мишутинский (посёлок)

Млк	Мальково (деревня)
Мльц	Мальцева (деревня)
Мох	Мохова (деревня)
Мош	Мошнино (деревня)
Мрш	Маршанское (село)
Мыл	Мыльниковка (деревня)
Н. Орл.	Новая Орловка
Нек	Некрасово (село)
Нжс	Нижняя Сеченова
Ник.Том.	Никольские (хутора)
Никл	Николаевская (волость)
Нов.-Ал.	Ново-Александровский (засёлок)
Нов.-Ал.Том.	Нов-Александровка (село)
Нпз	Новоподзорновское (село)
Озер	Озерина (деревня)
Озр	Озёрная / Семиозёрная (деревня)
Олг	Ольговка / Ольгинский (посёлок)
Орск	Орский бор (деревня)
Ояш	Ояш (село)
Ояш.Влс.Т.У.	Ояшинская (волость)
П.Тут.	посёлок при станции Тутальской
Паш	Пашкино / Недорезово (деревня)
Пде	Подъельник (деревня)
Пдл	Подлесова (деревня)
Пдс	Подосёновка (деревня)
Пес	Песчанка (деревня)
Пест	Пестерёво (село)

Пет	Петухово (село)
Пис	Писаревка (деревня)
Пкр	Покровское (село)
Плт	Плотникова (деревня)
Позд	Позднеево
Пок	Покровское
Пол.Том.	Поломошная (деревня)
Попр	Поперечное
Пос	Посниково (село)
Поч	Почитанка / Почитанское (село)
Почв	Почаевка (деревня)
Пра	Прасекина (деревня)
Прб	Преображенская (деревня)
Преоб	Преображенка (село)
Прк	Прокудское (село)
Прок	Прокопьево (село)
Прск	Проскоково (село)
Прт	Протопопово (село)
Пят	Пяткова (деревня)
Пич	Пичугина (деревня)
Руб	Рубино (село)
Рыб	Рыбакова (деревня)
Сал	Салаирское (село)
Салт	Салтымаково
Сем	Семилужки (село)
Скл	Скала (деревня)
Солом	Соломатово (деревня)

Сос	Сосновское (село)
Сосн	Сосновский (острог)
Спа	Спасское (село)
Спи	Спицына (деревня)
Спс	Спасояйское (село)
Стп	Ступишино (село)
Сур	Сурова (деревня)
Сур.Вар.	Сураново (деревня)
Сус	Суслово (село)
Тас	Таскаева (деревня)
Тат	Татарская
Таш	Ташира (деревня)
Тер	Терёшкино / Терентьевское (село)
Тис	Тисуль (село)
Тит	Титово (село)
Тих	Тихомировка (деревня) / Тихомировский (посёлок)
Тог	Тогул (село)
Том	Томск (город)
Точ	Точаевка (деревня)
Трб	Трубачева / Жукова (деревня)
Трн	Труновское (село)
Трс	Тарасова
Трц	Турецкая (деревня)
Трцк	Троицкая (деревня)
Туг	Тугулина (деревня)
Туе	Туендат (село)
Тур.Том.	Турунтаево (село)

Тут	Тутальское (село)
Тут.Влс.Т.У.	Тутальская (волость)
Тюм	Тюменево (село)
Тяж	Тяжин (село)
У.-Ис.	Усть-Искитим (деревня)
Умр	Умревинское поселъе (деревня)
Упа	Упати (деревня)
Уст	Устье (деревня)
Уст.-Сосн.	Усть-Соснофка (село)
Уф.Влс.Т.У.	Уфимская (волость)
Фед	Федосьева (деревня)
Фил	Филиппова (деревня)
Хай	Хайдуково (деревня)
Хал	Халдеева
Хме	Хмелево (деревня)
Хри	Христорождественское / Монастырское (село)
Цар	Царевский (посёлок)
Чакл	Чаклова (деревня)
Чан	селение при станции Чаны
Чау	Чаусское (село)
Чеб	Чебула
Чер	Чернильщикова (деревня)
Чёр	Чёрная (деревня)
Черд	Чердат (село)
Чик	Чик (село)
Чил	Чилина (деревня)
Шест	Шестаково (село)

Шиг	Шигарка
Шигр	Шигарка / Усть-Шегарка (деревня) / Монастырское (село)
Шин	Шиняево (деревня)
Шип	Шипицино (село)
Шит	Шитикова (деревня)
Щуч	Щучье озеро (деревня)
Юща	Юща (село)
Ярс	Ярское (село)

6. Altajská gubernie:

Алт	Алтай
Ант.ст.	Антоньевская (станция)
Б.У.А.Г.	неизвестная местность в Барнаульском уезде
Бий	Бийск (город)
Бер	Бердское (село)
Бер	Березовка (деревня)
Бор	Борисовское (село)
Брд	Бердское (село)
Брс	Барсанак (деревня)
Ерм.В.Барн.	Ермачихинская (волость)
Ерс	Ерестная (деревня)
Жил	Жилина (деревня)
Зим.В.Барн.	Зиминская (волость)
Змн	Змеиногоorsk (город)
Касм.В.Барн.	Касмолинская (волость)
Кипр	Киприно (село)

Кро	Криво (село)
Крот	Кротова (деревня)
Кул.В.Барн.	Кулундинская (волость)
Лкт	Локтевское (село)
Мар	Марушка (деревня)
Нвк	Новокытманово (село)
Нзв	неизвестная местность
Пакл	Паклина (деревня)
Пвл	Павловское (село)
Плш	Плешково (село)
Прл	Приалтайская область
Ребр	Ребриха (село)
Сал	Салазин
Смл	Смоленское (село)
Суз	Сузунское (село)
Тал	Тальменка (село)
Точ	Точилинское (село)
Тур	Тура (заимка / земельный участок)
Уйм	Уймон (деревня)
Уст.-Ал.	Усть-Алейская (деревня)
Уст.-Кам.	Усть-Каменогорск (город)
Фом	Фоминское (село)
Хай	Хайрюзовское (село)
Хар	Харитоновка (деревня)
Чар.ст.	Чарышская (станция)
Чим	Новая Чимроновка (село)
Чмл	Чемал (село)

Элк	Элекманар (село)
Южк	Южаково (село)

7. Jenisejská gubernie:

Акс	Аксенова (деревня)
Ал	Алинский (станок)
Алшк	Алешкина (деревня)
Андр	Андреевское / Сыреновское
Ач.У.Е.Г.	Ачинский (уезд)
Ачк	Ачинск (город)
Б.И.	Большая Иня (деревня)
Б.-Ул.	Больше-Улуйское (село)
Баиш	Баишинский (станок)
Бгч	Богучаны (село)
Бзха	Базаиха (деревня)
Бкл	Баклановский (станок)
Блхтое	Балахтинское (село)
Бород	Бородинский (станок)
Брт	Бартат (деревня)
Бхт	Бахтинский / Бахта
Бхта	Балахта (село)
Вдрз	Водорезова (деревня)
Взнск	Вознесенское / Батой (село)
Вна	Выдрина / Саввина / Смолина (деревня)
Врхнлб	Верхнелебацкое (село)
Вст	Восточное (село)

Гил	Гилевский станок
Глвщ	Головщина (деревня)
Глн	Галанина (деревня)
Глч	Голычиха
Д.З.	Даниловский (завод)
Дв	Дворец (деревня)
Дрск	Даурское (село)
Дтл	Детловское (село)
Ел	Еловка (село)
Енск	Енисейск (город)
Ерм	Ермолаево (деревня)
Знмск	Знаменский (завод)
Зрнк	Зырянка (деревня)
Идр	Идринское (село)
Ил	Илань (деревня / село)
Иркн	Иркинеева (деревня)
Иск	Искупной станок
Кав	Кавказское (село)
Каз.В.Ен.	Казачинаская (волость)
Кар	Каргополовское
Кдрт	Кондратьева / Кондратьевская (деревня)
Кжм	Кежемское (село)
Кжм. З.	Кежемская Заимка (деревня)
Кзнцво	Казанцево / Казанцевское (село)
Кзчнск	Козачинское (село)
Кма	Кежма (село)
Кмн	Каменка (деревня)

Кнгт	Кангатовский (станок)
Кнск	Канск (город)
Ком	Комса
Кор	Кореновское
Корн	Коренное / Коктарова (зимовье)
Кост	Костинский (станок)
Кптр	Каптыревское (село)
Кр	Кривая (деревня)
Крб	Курбатова (деревня)
Крск	Красноярск (город)
Крт	Крутая (деревня)
Кург	Курганчики (деревня)
Леб	Лебедево / Инзарево
Луг	Лугавск (село)
Лук	Лукинское
М.У.	Малая Уря (деревня)
Макл.В.Ен.	Маклаковская (волость)
Мельн	Мельничный (станок)
Мир	Мирно / Мирный
Мироед	Мироединский (станок)
Мкрш	Мокрушинское (село)
Млцкий	Мелецкая (иностранная управа)
Мнглск	Мингульская (деревня)
Мнск	Минусинск (уездный город)
Мстр	Монастырское (село)
Мсы	Мысы (деревня)
Нжнимб	Нижнеимбатский (станок)

Нзм	Назимова (деревня)
Ник	Никитинское
Нов	Новоселовский (станок)
Новзал	Новозалесинский / Новозалесская (станок)
Новсл	Новоселово (село)
Новчрн	Новочерноостравский (станок)
Нос	Носок
Нхвлн	Нахвальная (деревня)
Огр	Огур (деревня)
Ос	Осиново / Осиновский (станок)
П.Т.	Подкаменная Тунгуска
Павл	Павловшина (деревня)
Пдкный	Подкаменный (улус)
Песк	Пескинский (станок)
Пклск	Пакульская (деревня)
Пнвск	Пановское (село)
Пнмр	Пономарева (деревня)
Пнчг	Пинчуг (село)
Пол	Поликарповское
Пртский	Протокинский (улус)
Псков	Песковский (станок)
Птба	Потайба (деревня)
Птрпвлое	Петропавловское / Рыбалка(село)
Пупк	Пупковский (станок)
Пус	Пустое
Рбн	Рыбное (село)
Рждств	Рождественское (село)

С.Ш.	Средняя Шушь (деревня)
Сид	Сидоровское
Слб	Салбинское (село)
Сор	Сорокина (деревня)
Сп.-Пр.	Спасо-Преображенская (деревня)
Спл	Сполошная / Сполошна (деревня)
Сум	Сумароково / Сумароковский (станок)
Сыр	Сыры
Трои	Троицкое
Трхк	Туруханск (город)
Тршно	Торгашино (деревня)
Тскн	Таскина (деревня)
Тсн	Тесинское (село)
Уж	Ужур (село)
Фат	Фатьяновский (станок)
Члн	Челнокова (деревня)
Чулк	Чулковский (станок)
Ш.Л.	Широкие Лоси
Шлб	Шалаболинское (село)
Шлск	Шилинское / Ши́ла (село)
Штно	Шиткино (село)
Шчкн	Шуточкин (улус)
Юкс	Юксеевское (село)
Ямск	Ямской (станок)
Ярк	Яркина (деревня)

8. Irkutská gubernie:

Ал.-Нев.	Алексаново-Невская (станция)
Алю	Алюй (заимка)
Аме	Амельянова (заимка)
Анг	Анга (село)
Арш	Аршан (участок)
Бел	Белоусово (село)
Больш	Большедворское (село)
Больш.-Ок.	Больше-Окинское (село)
Брат	Братская (волость)
Брн	Боронс (заимка)
Бут	Бутаково (село)
Верх.Сув.	Верхнее Суворово (деревня)
Вит	Витим (село)
Врхлск	Верхоленск
Гдл	Гадалей (село)
Грм	Громы (село)
Дол	Долоново (деревня)
Душ	Душкачан (село)
Дяд	Дядина (деревня)
Жит	Житово (село)
Зал	Залог (село)
Ик	Икей (село)
Ил.В.В.У.	Ильгинская (волость Верхоленского уезда)
Или	Или (село)
Ирк.У.И.Г.	Иркутский (уезд Иркутской губернии)
Ирс	Ирсым (участок)

Иртск	Иркутск (город)
Кат.Ирк.	Катой (село)
Кач	Качуг (село)
Ким	Кимельтей (село)
Кист	Кистенево (село)
Кор.Ирк.	Корам (село)
Корт	Кортухай (село)
Кос.Ст.	Косая Степь (деревня)
Кот	Коты (село)
Крг	Курган (заимка)
Куйт	Куйтунское (село)
Курз	Курзан (село)
Лен	Ленский (таможенный округ)
Манз	Манзурка (село)
Мар	Маркова (деревня)
Мол	Молькинский (мессионерский стан)
Нжд	Нижнеудинск (город)
Ник ж/д	Николаевский (железнодорожный завод)
Ник.Ирк.	Никитаева (деревня)
Оёк	Оёк (село)
Ольз	Ользоновская (деревня)
Пар	Парилова (деревня)
Расп	Распутино (село)
Рык	Рыково (село)
Сах	Сахтуй (заимка)
Сол	Солонецкое (село)

Степ	Степное (село)
Тай	Тайтурка (село)
Тал	Тальма (село)
Тар	Тарай (село)
Тпс	Тулунский (посёлок)
Тул	Тулун (село / город)
Тул.У.	Тулунский (уезд)
Тунк.К.И.Г.	ТункИнский край
Ур	Урик (село)
Усть-Орд.	Усть-Ординское (село)
Хаб	Хабардино
Хоб	Хобок (деревня)
Чам	Чама (деревня)
Чел	Челпаново (село)
Чик	Чиканское (село)
Шаб	Шабарта (село)
Шар	Шарагул (село)
Шив	Шивера (село)
Шип.Ирк.	Шипицино (село)

9. *Zabajkalská gubernie*:

Акш	Акша
Барг	Баргузин
Верх.Уг.	Верхнеугодинск (город)
Верхн.У.З.О.	семейские села Верхнеудинского уезда
Врх.Заб.	Верхнеудинский (уезд)

Гор.Заб.	Горячинец (курорт)
Елт	Елант (деревня)
Ил.Заб.	Ильинский (острог)
Ист	Исток (село)
Каб	Кабанский (острог)
Кат.Заб.	Катакель
Куйт.Заб.	Куйтун (село)
Кях	Кяхта
Нерч	Нерчинск
Пос.Заб.	Посольское (село)
Нов.Сел.	Новый Селингинск (город)
Слн	Селенгинск
Трн	Турунтаево (село)
Троиц	Троицкое (село)
Тур	Турантаево (село)
Унд	Ундинская (станция)
Уру	Урульга
Уст.-Б.	Усть-Баргузин
Чит	Чита

10. Amurská gubernie:

Ббс	Бабстовский (казачий хутор)
Бдж	Биджанский (казачий хутор)
Внц	Венцелевский (казачий хутор)
Ек.-Н.	Екатерино-Никольская (казачья станица)
Кук	Кукулевский (казачий хутор)

Мх.-См.	Михайло-Семеновская (казачья станица)
Нов	Новый (казачий хутор)
Рдд	Радде (казачья станица)
Стл	Столбовской (казачий хутор)

11. **Jakutská gubernie:**

Верх	Верхоянский (округ)
Киль	Кильдельцы (деревня)
Ксх	Косухина (деревня)
Нжклм	Нижнеколымск (город)
Ожг	Ожогинское (деревня)
Оск	Осколкова (деревня)
Пхд	Походек (деревня)
Рус.Уст.	Русское Устье (деревня)
Рус.Уст.Ирк.	Русское Устье (посёлок)
Сркл	Среднеколымск (селение)
Схр	Сухарная (деревня)
Яку	Якутск (город)

12. **Kamčatská gubernie:**

Апч	Апачинское (селение)
Гиж	Гижигинск / Гижига (местечко)
Камч.О.	Камчатский (округ Камчатской области)
Марк	Марково (село)
Охот	Охотск